

Palócföld

Irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat
LVI. évfolyam • 2010/4

Tandori Dezső
k. kabai lóránt verse

Bazsányi Sándor
Németh Zoltán
Tarjányi Eszter
tanulmánya

„Ezek a kedves kis
portékák”

Garaczi László
Parti Nagy Lajos
N. Tóth Anikó

Csobánka Zsuzsa
prózája

Gelencsér János

Tartalom

„kávéházi szegleten...”

<i>k.kabai lóránt</i>	egy b-terv / (véletlenszámok td-nek; részlet); abszolút némaság; egy szó nyolc alibije; td-sztélé	3
<i>Tandori Dezső</i>	(képvers)	5
<i>Szavairatok</i>	Fortuna Privata	10

Próza és vidéke

<i>Csobánka Zsuzsa</i>	Muskáтли; Nyílászárók; carissimae; Zeitgesist	15
<i>Lázár Bence András</i>	A kakaspörkölt; A vízzen kullogó	22

„ezek a kedves kis portékák”

<i>Garaczi László</i>	Remixát	28
<i>Parti Nagy Lajos</i>	A lóditizmus természete / (Gavallérok-cédulák)	35
<i>N. Tóth Anikó</i>	Gavallérok?	44

Kutatóterület

<i>Tarjányi Eszter</i>	Mire „haraxanak mirges burgerek”? / Nyelvi és kulturális viszonyrendszerek Mikszáth <i>A fekete város</i> című regényében	53
<i>Bazsányi Sándor</i>	Nádas – Barthes – Foucault	61
<i>Németh Zollán</i>	Palimpszeszt és bricolage / Kovács András Ferenc: <i>Jack Cole daloskönyve</i>	68
<i>Csongrády Béla</i>	Déva vári Lancelot / Hetvenöt éves lenne Gerelyes Endre	74

Találkozási pontok

<i>Handó Péter</i>	A táj vándora / Beszélgetés Gelencsér János festőművésszel	86

Ami marad

<i>Kabdebó Lóránt</i>	Egy örök-új értékrend valóságának visszakeresése / Hárs Ernő: <i>Életed nélkül</i>	90

Jelen számunk borítója Gelencsér János *Tiltott éden* című alkotása felhasználásával készült. A borító belső oldalain a *Szent hegy* (elöl) és a *Szakrális táj* (hátsó) című munkái láthatók. A belső illusztrációkat festményei – *Rapszódia* (14); *Tájban álmodó* (34); *Vándor* (43); *Létrás* (60); *Ősföld* (73); *A hegy szelleme* (89); *Út a hegyre* (95) – és grafikai – *Szomorúság* (85); *Sztyebogás* (85); *Alvajáró* (85) – közül válogattuk.

Főszerkesztő:
Mizser Attila
(attila.mizser@gmail.com)

Szerkesztők:
Handó Péter
(handop@gmail.com)

Nagy Csilla
(csillester@gmail.com)

Főmunkatársak:
Nagy Pál (*Párizs*)
Pál József (*Salgótarján*)
Tózsér Árpád (*Pozsony*)

Kiadja:
Balassi Bálint Megyei Könyvtár és
Közművelődési Intézet
(3100 Salgótarján, Kassai sor 2.)

Felelős kiadó:
Molnár Éva

Készült a Polar Stúdióban (*Salgótarján*)

A Nógrád Megyei
Önkormányzat
Közgyűlése irodalmi,
művészeti, közéleti
folyóirata.

Támogatóink:

nka
Nemzeti Kulturális Alap
Nemzeti Kulturális Alap

Médiapartnerünk:

NÓGRÁD HÍRLAP

Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 270; Telefon: 32/521-557; Fax: 32/521-555; Internet: www.bbmh.hu; e-mail: palocfold@gmail.com • Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet; előfizethető, illetve a Palócföld Könyvek sorozatban megjelent kötetek megrendelhetőek ugyanitt • Budapesten megvásárolható az Írók Boltjában (VI. kerület, Andrássy út 45.), Nógrád megyében a Kincsestár Könyvesboltban (2660 Balassagyarmat, Rákóczi út 61.), az Inmedio üzletében (3100 Salgótarján, Erzsébet tér 5.), valamint a szlovákiai Phoenix Könyvesboltban (98401 Losonc, Kubinyi tér) • 2010-ben megjelenik 6 alkalommal • Egy szám ára 400,- Ft; előfizetési díj egy évre 1 500,- Ft, amely a postaköltséget nem tartalmazza • Kéziratokat és rajzokat megőrizzük, de nem küldünk vissza • ISSN 0555-8867 • INDEX 25925

K.KABAI LÓRÁNT

egy b-terv

(véletlenszámok td-nek; részlet)

16408	81899	04153	53381	79401	21438	83035
18629	81953	05520	91962	04739	13092	97662
73115	35101	47498	87637	99016	71060	88824
57491	16703	23167	49323	45021	33132	12544
30405	83946	23792	14422	15059	45799	22716
16631	35006	85900	98275	32388	52390	16815
96773	20206	42599	78985	05300	22164	24369
38935	64202	14349	82674	66523	44133	00697
31624	76384	17403	53363	44167	64486	64758
78919	19474	23632	27889	47914	02584	37680
03931	33309	57047	74211	63445	17361	62825
74426	22278	43972	10119	89917	15665	52872
09066	00903	20795	95452	92648	45454	09552
42238	12426	87025	14267	20979	04508	64535

abszolút némaság

*„néma a.-ság, a. helyett.
de néma b.-ség mi helyett.”
(tandori dezső)*

st.b.

egy szó nyolc alibije

hold | against
| aloof
| back
| by
| down
| off
| over
| together

td-sztélé

P

RÓ

BÁLJ

UKELSŐOLVA

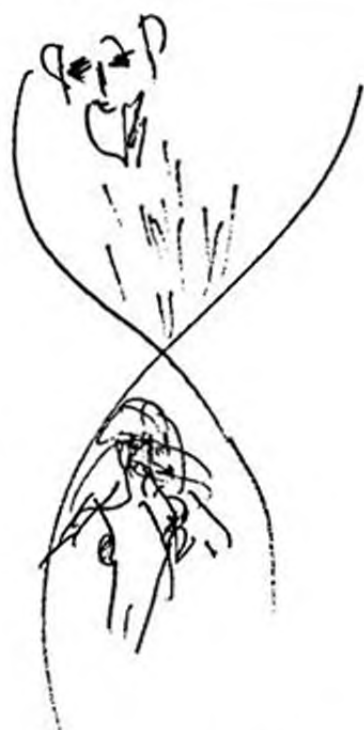
SÁSRAMEGMONDANI

TANDORI DEZSÓ

(képvers)

Mindsziget
Rózsája
*(enki; enbe)

Núál idörebbl Ceth
(A 120)

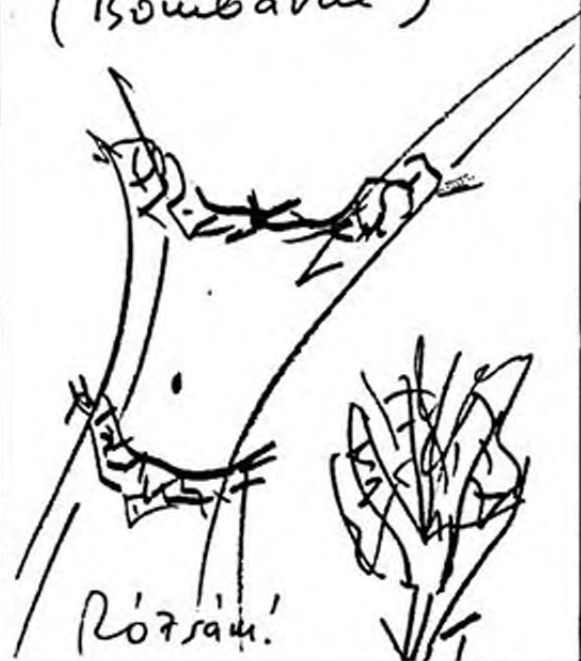
B 09

Paladeyosts
rönnáral

... Rörsdm!
Te drásg
kurva
Mindenki
friget!

Mindenki Bikini
figet
(Bombával)

Rózsám!

Bikini figet
atunkisíteli
"Mindenki
"hüvely" volt

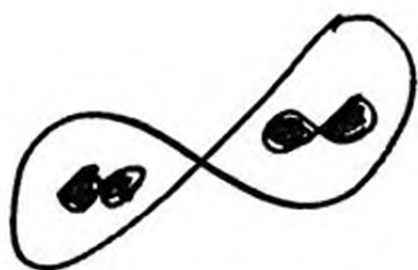

Bomba
illetőségi

Rózsám!

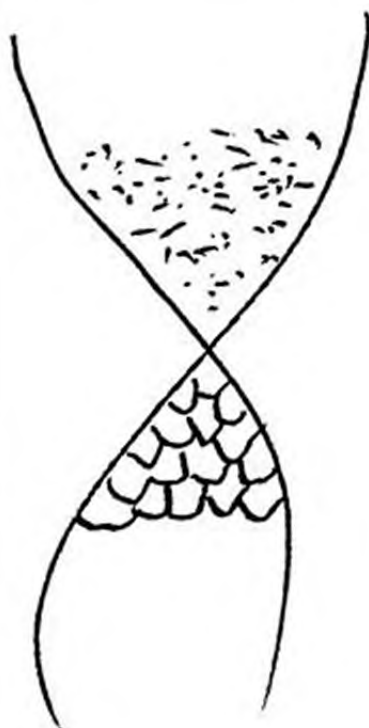

1209

Belső végtelenek

A homokóra „idő”

12

SZÁVAI ATTILA

Fortuna Privata

Évekig csak amolyan háttér volt a zene az életemben. Nem voltam aktív. Pedig a családi legenda szerint zenére születtem. Umpappa-umpappa, mondjuk. Keringőre születni, ez lenne itt irodalmilag kényelmes, mert akkor lehetne folytatni azzal, hogy az élet is körbe-körbe (karikába), satöbbi, valamint a lüktetésről, körbe, mint egy elszabadult traktor, ha menet közben magára hagyják. Csinálj, amit akarsz.

Zenére születtem. Hogy milyenre, azt sose mondta senki. Nem is értem. Vagy nem merték, vagy már senki nem emlékszik. Akkor meg minek hozzák fel. Mindenesetre az első benyomásaim között, amiket az emberi lét okán tapasztaltam, nem nagyon vannak hangok. Hideg, az igen, meg sok fény, sok hideg fény. (A sok fény, az mennyi?) Zenére nem emlékszem. Egyszer ezt elmondtam a gimiben is, valami osztályfőnöki volt, vagy mi, mondja el mindenki valamelyik gyerekkori élményét. Elmondtam ezt, hogy állítólag én zenére születtem, csak senki nem emlékszik arra, milyenre. Sándor szerint, aki az osztály vagánya volt, ilyen fejjel csakis hevimetálra lehet születni, vagy valami alternatív zenei förmedvényre. Nyúvévre. Aztán, ahogy teltek az évek, úgy közeledtem a zenéhez. Ahogy egyre inkább kezdtem befelé zárni a világgal szemben, úgy kezdtem nyitni (befelé, illetve belül, de kifelé, mindegy, nem egyszerű, a lényeg, hogy úgy zársz, hogy nyitsz) a zenével szemben. Odáig fejlesztettem a zenei befelé nyitást, hogy egyre gyakrabban, ha rossz a kedvem, vagy ha éppen túl jó, akkor nem szavakat gondolok, nem mondom magamban, hogy ejj, de jó nekem, vagy ejj, de szar, hanem mindezt inkább valami belső zenében fogalmazom meg, dallamban. Amit csak én hallok, befelé dúdолом, csak magamnak. Befelé dúdолом, mint a telihold. Próbálkoztam zeneszerzéssel is, de eltelt az az idő, miután be kellett lássam: külön műfaj a szerzés. Én csak költeni tudom a zenét, fogyasztani a hangokat, fogyasztani, mint a habpatront. Nyúvév korszakomban határozott benyomásom volt, hogy mikor lementem a kocsmába, hogy határozottan benyomjak, ott nyomban elterveztem: milyen tárgyakon milyen hangokat lehet előállítani ahhoz, hogy egy, mondjuk szociológiai problémát, axiómát a legtökéletesebben visszaadjam olyan hangokkal, azokkal a tárgyakkal, amik ott vannak benne a szociológiai problémába, axiómába. Bementem a kihívásba.

Cigányság lakásproblémája? Ehhez lapáttal kell ütni a vályogház oldalát (alapritmus), csörömpölni a kopott fazekakkal, suhogtatni a ruhaszárítókötél leszakadt végét, csapkodni a villanyóraszekrényt, villáskulccsal kocogtatni a tuningolt villanyórát. Hogy ne pörögjön annyira. Hergelni a kutyát egy zacskó romlott csirke-nyakkal. Na, és itt vagyunk a következő lényegesnél. Évekig agyaltam azon, hogy hogyan lehetne a szagokat hangokkal kifejezni. Egy zacskó romlott csirkenyakat például. Vagy egy lábas egyhetes pacalt, ha felöntöd tejjel és kiteszed délutánra a napra. Micsoda szinkópákat lehetne fejleszteni. Csak aztán elmaradt a fejlesztés,

mert jött egy nő az életembe. Illetve az életem ment körbe-körbe, ahogy szokott, aztán egyszer csak az egyik körben ott állt ez a nő, én meg elgázoltam az életemmel. Ez a nő mondta, hogy inkább zenekarban kellene zenélni, mint magamban. Jobban is állna nekem egy zenekar, mint a tejes pacal. Elhíhetem, mondta, és csinált egy lábos ilyen tejes pacalt, hogy lássam, mire gondol (mire gondoltam). De mivel tél volt, nem volt ereje a napnak, hát bent a konyhában melegítettük meg. Zuhogott a sparthelt, fortyogott a matéria az edényben, alulról a gázzal melegítettük, felülről hajszáritóval. Közben ez a nő a fakanál nyelével (a fakanálnak a feje is a nyele, önmaga folyamatos nyele, de mindegy) rendszertelen, tört ritmusokat vert le a konyhaszekrényen. Hogy ezt akarom-e. Ez-e a célom az életemmel. Nem inkább az, hogy ellenni szépen, mint egy pár elefántfóka. Lassú, de masszív házasság, egyebek. Nem elhaddarni az olyan verbális súlyokat, mint szeretlek, izé, bírjak, vagy, mennyapicsábamá'.

Felvételkor, tehát belépéskor, mikor felvettek a szimfonikus zenekarba, ebbe a népes, hangos családba, kérdezte a karmester, hogy van-e olyan műtárgy, amit minden nap áhítattal tudok nézni. Kikötés volt, hogy a hangszert, azt nem lehet mondani. Mert, noha szépnek szép, de nem műtárgy, amíg legalábbis használatban van. Majd, ha véget ér a napi összefogdosás, akkor lehet majd műtárgyiasulnia. A Föld is csak onnéttől lesz műtárgy, mondta erre a karmester, amíg alább nem hagy az emberiség egész napos mancsozása, összefogdosni szeretett bolygónkat, letaperolni magmáig, reggeltől estig, kihasználni, nem is lovallja bele magát.

Azzal folytatta, hogy nem kell otthoni példákat mondani, tudja ő, hogy egy hegedűsnél nincs kolbászból a kerítés, marcipánból a budideszka. De, szóval, hogy mit nézek, művészileg, ha nézhetnékem van, mit néznék szívesen? Koviubi. Azt mondtam neki, koviubi. Egy ötliteres üvegnyi kovászolt uborka. Ez nekem a műtárgy. Hogy ezért nyár a nyár, nekem ez a nyár, a langyos, erjedő, zavaros lé, az ázott kenyérdarabkák súlytalan, felszabadult lebegései. A négy precíz, sebészi bemetszéssel megdolgozott uborkatestek vigyorgásai. Mondhatnám: minden uborka egy négyrét vigyorgás, önmaga öröme, mint minden teremtett lény. Nem akartam továbbvinni ezt a vonalat. Hogy csavarod, csavarod a befőttesüveg kupakját, de nem enged, befeszül, mint a vasúti váltó, hogy csak később érzed az engedést, mikor rákész aztán késsel, a kupakra, ácskapoccsal, a szerszám feszülése, mikor erőt gyakorolsz, és közben a basszdühhöz hasonló érzés jár át. Mert tudod, hogy mi a vége, hogy mindjárt felszabadul a befőttesüvegbe zárt légkör, mindjárt tiéd lehet a koviubi, kövér gyerekangyalok mindennapi uzsonnája. Add meg nekünk ma. Mondtam ezt a karmesternek, de aztán sokáig hallgatott, csak nézett rám, bólogatott, hunyorgott, mutató- és hüvelykujjával az orra és a felső ajka közötti részt babrálta, mint a kottafűzők, mikor arra gondolnak, hogy ejj, de jó az a kétvonalas cé ott a papíron.

A karmester szerint határozott az egyéniségem, ami elengedhetetlen a művészi életben, de határozottan kérem, hogy ne nagyon feltűnősködjek a színpadon. De valahogy mindig kialakul a feltűnés, mint mikor főpróbán megcsörren a telefonom, vagy elkalandozok, viszketni kezd a bal térdem, akármim, és behúzok egy kis hamisságot. Nem durván, persze, van rutinom, csak vájtfülűek hallják. Meg, hát, a profik, azok úgy rontják el a zeneművet, hogy az nem lesz hamis. A szünetben, vagy a végén, ha megkérdezik, hogy mi volt az a bakugrás ott, hát megmondod nekik. Hogy magadban továbbgondoltad azt a futamot, jobb így, jobb, mint az eredeti, ha bunkó is vagy ezzel, és nem vallod be, hogy felbűfögted a kovászos

uborkát, amit kezdés előtt dobtál még be. Öreganyád mondta, hogy a koviubi, az egy bölcs étel, gazdagítja a szellemet, nem ám, mint a párizsi, amitől csak leépiülsz. A koviubi az tradíció, hagyomány, sőt, gasztronóm népművészet, falatnyi folklór.

Felmerülhet benned, kedves olvasó, ha tegezhetlek, szevasz, az a kérdés, hogy miért pont hegedű. Ezt először anyáméktól kérdeztem, mielőtt befrattak volna. Anyámék szerint a hegedüléstől megszépül a jellem. Később az egyik tanárom, egy gyengébb pillanatában szintén megkérdezte ezt, miért pont a hegedű. Anyámék akarták, válaszoltam közönnyel. Aztán meg beleszerettem. Beleszerettem egy hegedűbe. Nem, ez nem pontos így, szóval, hogy megszoktam, mint ló a kötőféket. Nem tudok most jobb példát.

Az életben mindig vannak jobb példák. Töröd nyár végén a kukoricát, csípi a friss, apró, vágott sebeket-a sós izzadtság a lábszáradon. Izzadsz, mint egy ló, homlokból spriccelsz, és közben arra gondolsz, azt dimenzionálsz, hogy ülsz egy fotelban a hűvös belvárosi lakásban, se kukorica, se kert, se izzadás, csak csinálsz a kulturális tevékenységet, semmi fizikai sík, csupán a szellemi attrakció, hogy kócos a hajad a sok gondolkozástól. És úgy nyitni meg este az üveg bort, hogy de jól ki-gondolkoztad, kialakítottad magam, odatetted magam szépen, ott voltál a szellemi szeren. Így gondolod el, mert modern ember vagy, ott lenni a szeren, mint a drogos, nem is, mint egy légtornász, hülye példák, de belátni, hogy mindkettő légből kapott ötlet, sőt, példa. A levegő meg nem kis dolog. Ha nincs levegő, nincs zene. Nincs, mi rezdüljön, tajtékozzon, lobogjon. Meggyújtani a levegőt egy frappáns, de merész, egy hirtelen, de kiszámítható futammal, sőt, skálával, ami aztán egy betonkemény harmóniában ér véget, oda torkollik, ott akad el, teljesedik ki, élvez el. Hogy kitartod, mintha csak erre készültél volna egész életedben, odateszed magad, egyé válsz az utolsó harmóniával, az autentikus zárlat teljesen átjárja minden sejted, egész lényed. Hogy bármit teszel, csak egyféleképpen alakulhat az utolsó másodperc, minden változhat, de a vége fix, lezsírozta az angyalok. Mint a szex, hogy bármit csinálsz az ágyban, tudod, hogy mi lesz a vége. Tudod, hogy visítozni fogsz az örömtől, belülről visítasz majd, akár a gyorsuló metró.

Koncert előtt mindig cikáznak a gondolataim, mint egy szatyor szétengedett de-nevér. Nem az előadandó darabon gondolkodok, az benne van a vérben, zsigerekben, ha négy kezem lenne, főzés, vagy favágás közben is akármikor lejátszanám a repertoárt, oda-vissza. Hanem, talán a fokozott koncentráció okán gondolkodom más-képpen a világra. Van, mikor idegesítő ez a szellemi cikázás. Mert akkor a talán fontosabb, hétköznapiabb, tehát a gyakorlatiasabb dolgok a háttérbe szorulnak. Ilyen most is például, hogy minden kolléganóm és kollégám szép, fekete ruhákban jött, én persze fehér ingben, otthon hagytam a zakót. Világítok a sarokban, mint egy tóklámpa. Vagy, mint a koviubi, mikor egyszer az ötliteres üveg mögé raktam egy bekapcsolt olvasólámpát, hogy ha éjjel esetleg felébrednék, láthassam a folyamatokat, amik lejajlanak a koviubi születésekor. Volt, hogy órákig néztem az erkélyen a dohányzóasztalra kitett befőttesüveget, ami zajlott abban, az nem semmi.

Rendszerint a zenekar szélén ülök, nem is ám, hogy mindenki engem bámuljon a nézőtéren. Ha unalmas a darab, túlzott a rutin, olyanokkal szórakoztatom magam, hogy új szavakat találok ki. Így jött például a nézőtérből, némi cserével az: énzőtér. Mert hát miről is szól az egész. Hogy az egyén jól érezze magát. Önzőség ez? Mi nem az. A saját érdek. Beül a sok szürkeegér a nézőtérbe, jó, nem szürkeegér, mert

némelyik nő olyan ruhát rak magára, mint valami kanári, amit még pofán is öntöttek egy vödör összekevert vízfestékkel. Beül és vágja a pofákat. Hogy de jó neki. Én meg, ahogy húzgálok neki a vonót, húzigálok a jókedvét, gyakran inkább a vilanyszámlára gondolok, vagy, hogy égve hagytam-e a villanyt az előszobában, elmostam-e a kislábast a lecsó után. Múltkor azon agyaltam, hogy ha én néző lennék, nem csak arra gondolnék, hogy de jó kis muzsikát csinálnak ezek ott elől.

Hanem, hogy nézni a zenészt, a frissen sminkelt, lelkes csellistalányokat, az alkoholistá klarinétost, meg a többit, és elképzelni, hogy melyiknek milyen napja volt a koncert előtt, mit evett, mikor, mekkorát és hogyan szeretkezett, hányszor rázza ki a kisszőnyeget, meddig mosogatja a fazekat, milyen tévénézési szokásai vannak, hogyan nyomkodja a távkapcsolót. Érdekes tapasztalat: minél inkább merül az elem a távirányítóban, annál erőszakosabban nyomkodjuk a gombokat rajta. Íme az ember. Lássátok, feleim. Az istenadtát. Ha küzd ellenséggel.

Gondoltam már arra, hogy kellene valami koncepció az életembe. Mert így, hát, kissé konfekció. Konfekciószerű. Mint egy öltöny, amit leakasztottak az angyalok, hogy nesze, vedd fel, itt ez a ruha, itt vannak a szokásaid, reflexeid, ösztöneid, hordjad szépen őket, találj nekik ritmust, ha úgy alakul, keress harmóniát! Mert ha néha vannak is szinkópák, vannak is disszonáns hangok, az élet alapvetően szép, ha nem is habostorta, mézzel felöntött, kislábásnyi malter. Hogy tehát, noha úgy tűnhet (olybá) néha, hogy a Jóisten a világcsinálás közben kicsit másfelé is figyel, más világra. Hogy azért ott vannak a szinkópák, disszonáns hangok, hogy tekersz a bringával és a sors, tehát a nagy sorscsináló betol az első küllők közé egy darab fél colos vascsövet, hogy na, ezt tessék szépen megoldani, feldolgozni. Aztán csak a rúgkapálás van, a légkalimpa. Ráncigálsz saját végtagjaidat, ráncigálsz belülről a lelked, ezt az ázott futószőnyeget, kapaszkodsz minden kiszakadt rojtba. Ilyen kiszakadt rojt nekem a zene. Hogy értsed. Egy fixnek tűnő pont, ha libeg is a szélben, ha fújódik is, ha rángatják is a körülmények. Ne haragudj.

A zenészek olyanok, mondjuk, magamból kiindulva, hogy sose haragudnak meg. Komolyan legalábbis nem. Ez is alkati kérdés. Hogy forr a víz a vasárnapi levestészta alatt, kedvenc Chopin-darabod szól a rádióban, cikkan a lélek, majd bemondják a lottószámokat, bemondják, hogy négyesed van. Hogy érzed magad körül Fortuna ölmelegét, nem is részletezve, pinamelegét. *Fortuna Privata*. Dobnád el a fedőt, de bejön az asszony a konyhába, hogy miért nem a lépcsőházban vetted le a cipőd, minek takarít ő. És mondd neki a négyest, az abban rejlő lehetőségeket, de az csak cipőzik, cipőzik, nem ám felfogni a pillanatnyi anyagi biztonságot. Nem haragudni meg rá ezért. Kellő időben, könnyű fröccsel hígítani a vérmérsékletet. Örömben szódával kergetni meg az asszonyt a konyhaasztal körül, megfuttatni, mint egy pohár könnyű, nyári bort.

Van egy zenei darab, amiben nem sokat kell játszanom, sikálni a hegedűmet. Van egy zajosabb rész, ott van egy kis szerepem a többi hegedűssel, húzunk egy olyan tömegű hangorkánt, ami elvileg valami vihart szimbolizál. Jól megírta a szerző, ki van használva a hangversenyterem minden lehetősége, ami a viharzást illeti. Lobognak a falon az árnyékok, hunyorognak a szobrok a falakon kialakított ablakmélyedésekben. Egyszer próbáltam ki, hogy milyen, ha kicsit befröccsözve jövök koncertezni. A sűrű, apró böffentéseket a koncert előtt elfogyasztott szódabikarbónára fogtam, hogy leült bennem a lógulyás, befészkelte magát. Várom a kifészkelést. Ahogy alul kinyerít belőlem a lógulyás. Hőöööö!!!

Így, hogy a színpadon oldalt vagyok ültetve, megtanultam, hogy hogyan tudok úgy fészkelődni, ülni át egyik seggemről a másikra, hogy lehetőleg senki ne vegye észre ezt. Vagy éppen a csukott szájjal ásítást. Ezt se volt kis munka kitalálni. Nézed a karmestert, ahogy lobogtatja a lelkét, rázza a fejét, a hosszú haját, nézed, és befelé ásítasz közben. Megfeszülnek a nyaki izmok, ennyit látni csak. De ki nem feszül meg, ha lát egy saját lelkét lobogtató, túlzott mozdulatokkal kalimpáló embert, ha karmester is?

Sokat mondtam már, de nem tudok elmenni valami mellett. Hogy tehát, a legtöbb emberen meglátszik, hogy mivel foglalkozik. Hogy meglátszik rajtam a hegedülés, a komolyzenei hétköznapok. Beköltöztem ebbe a mostani albérletbe, ebbe a dohos, koszos, olcsó, de otthonos lyukba, futok össze a közös képviselővel, az meg mondja nekem, hogy művészúr. Honnan tudja, kérdeztem. Csak magára kell nézni, válaszolta. Hogy ránéz a zoknira, az egyikre, a másik, az másmilyen mintájú, és leveszi egyből, hogy na, ez valami művész. Mert szerinte, a művészet, az kicsit a szellemi aszimmetria is. Balra nézel, jobbra gondolsz. Mondod a csajodnak (feleségednek), hogy szereted, de közben magadra érted, hogy de jó most neked, mert szeretsz valakit. Hogy a másik az általad szeretődik, ami neked köszönhető, a te jófejségednek. Vagy, hogy csinálod a koviubit, de nem konkrétan az alkotásra gondolsz, a koviubi, mint intézmény, megalkotására, hanem már előre korgatod magad belülről, hogy de jól be fogsz zabálni. Csinálni a koviubit, és közben kerिंगőt hallgatni a bécsiektől, magnón, vagy rádión, mondjuk.

Keringőre születni, ez lenne itt irodalmilag kényelmes, mert akkor lehetne folytatni azzal, hogy az élet is körbe-körbe (karikába), satöbbi, valamit a lüktetésről, körbe, mint egy elszabadult traktor, ha menet közben magára hagyják. Csinálj, amit akarsz.

CSOBÁNKA ZSUZSA

Muskátli

Aztán megettem a két puhuló sárgabarackot, vágtam egy szelet sárgadinnyét is. Az jár napok óta a fejemben, amit nekem mondott, hogy van, akit rövid ideig szeret az ember, és hogy az nagyjából bárki lehet. Kis ideig szeretni bárkit lehet, majdnem mindenkit, így mondta. És van az, akit hosszan, egy életen át. Azt óvja, védi, és meg akarja osztani vele a fontos dolgokat és a hétköznapiakat is. Muterkát hazavinni csak csúsztatott zseb lehet. Gondosan hajtott boríték, ahogy költözni fog, már bizsereg bennem valami, holott annyi mindennel vagyok tele, hogy tökéletesen üres vagyok miatta. Balatonon főleg a fákra figyeltem, ők kezdtek kiüríteni, néztem a nyírfákat, tökéletes női bőrfelület a törzsük. Megosztani a fontosakat és a hétköznapiakat is. Utána majd egy napon véget ér az élet, addig viszont óvja és védi, mert van, akit hosszan szeret, a többiről meg minek beszélne, se nem fontos, se nem hétköznapi. Azok az idők csak telni tudnak, rövidek és alanytalanok.

Meg kellene írni azt is, amit a szerelemről tanulok, ahogy visszahúzódik, mint a teknős a páncélba, és elpihen kicsit, onnan leskelődik. Leírhatatlan az orr dőlésszöge, és nem azért, mintha elszámoltam volna magam. Vissza-visszaböffen a barack és a dinnye íze, két lámpa ég a lakásban, az egyik alatt az orr alszik, a másik mögöttem világít, gyúrt papír. Este lemostam a szemfestéket, megint óvatlan voltam, belekerült a szemembe, sokáig zárva kellett tartani, és még úgy is szúrta, csípte a festék. Pedig fontosat láttam: láttam döntéseket és láttam azt is, hogy nincs ígéret és nincs számonkérés, minden, ami vagyok, most születik meg, abban a bolond tudatban, hogy van, mióta a világ világ. Nézem az arcot, ahogy alszik, nézem a sebhelyeket, most így döntöttem. Nagymama érezhetett így, ahogy meggyújtotta azt a szivart, hogy Nagypapát láthassa kicsit. Vajon melyik az, amit nem felejték majd el mindebből?

Kopog a billentyűzet, Mamára gondolok, rossz gyereke vagyok talán. Napok óta ott kellene lennem, ágy szélén ülni, fogni a kezét, de képtelen vagyok, mindebből csak a megkönnyebbülés és a bűntudat marad. Megyek a piacra, nézem a málnát, Mama kedvence, de talán csak Nagypapa miatt. És akkor arról beszélek, látod, ma végre érzem, hogy micsoda öröm a várakozás, hogyha majd az isten terem, ha megengedjük magunknak, és teremtünk, én azt olyan nagyon tudom várni. A kis-jézus kutyafasza, József nem tud semmit, és Mária sem, semmit, olyan ez inkább, mint a keresztfa, térdre kényszerít majd, tudom, de nincs az az isten, hogy segítsenek.

A telken három fa van, most persze nem emlékszem, azt tudom, van, amelyik halott, és csak a borostyán tartja, látod, kiszívja belőle, és mégis élteti, és van a másik kettő, akik közül az egyik mintha páros lenne, erős szélben úgy dülöngél. A teraszról leskelődök, tudod, olyan furcsán el tudok itt csendesedni, mintha gyerekkoromban, orgonabokor mögé bújva hallgatnám Nagymamát, ahogy Már megint ez a bűdös szivar, ez fog a sírba vinni. A tonett háttal, Nagypapa mellkasa a támlának,

én meg azon gondolkodom, vajon milyen ember az, aki rendetlenül ül a széken, és a fejével himbálózik, milyen ember, akinek a szívét húzza le a föld, és azt kell támasztani, de nem görnyed, kiássa bottal a földön heverő újságból a híreket, legalábbis mindenki ezt hiszi a családban, de én tudom, mert az orgona nem hazudik, Nagypapa egy sort se olvasott, Nagypapa Nagymamát leste a székről, ahogy dühösen elcsattog, mert Ezt látja a gyerek, és ez fog a sírba vinni, és Nagymama már rég sehol, de Nagypapa csak mered, tartja a támla a szívét, a háta görnyed, de mintha az arca is, ahogy nézi a port, az egyre apróbb szemeket, amik csillognak, Nagymama úgy kavarta föl.

Évtizedekkel korábban sem állt föl, amikor a kocsmába lélekszakadva szaladt utána Fülöp bácsi, és kajabált, János bátyám, hagyja már abba, mindjárt szül a feleséged, mire ő meg se rezzent, Nem látod, partyba vagyok? Majd amikor elnyerte a kocsmáros összes apróját, visszafordította a széket, mert rendnek kell lenni, lehörpintette a fröccsöt, megtörülte a jobb kézfejjével a bajuszát, így képzelem, akkoriban bajusza is volt, és kikacsintott az orgonabokorra, mielőtt Nagymamához, a házba lépett. Ugyanúgy mered a csatakos asszonyra és a gyerekekre, ugyanúgy csillogott a por Nagymama homlokán és apám lilaszutykos testén, ahogy amikor az orgona mögül láttam, az apró szemeit.

Fülöp bácsi azt mondta, tartom, a jegenyék alól kiszólt Tata is, hogy Van egy húszam, mire Tata: Fedák Sári, ez már végképp sehogy sem illett az öregek fingóversenyébe, mire a bácsi Taliga kerék, mire Tata azt mondta, nem játszik, mert síkos a pálya. Amikor Fülöp bácsi kiment a műhelybe, délben a tiszta forgács közül bújt ki, mint rendesen, legalábbis a felesége így képzelte egészen addig, míg át nem jött hozzánk a kezét tördelve, hogy Hiába kiabáltam, hordod be magad a konyhába, csak nem jön ebédelni, és a Fülöp bácsi felesége onnan sejtette, hogy baj van, Baj van, állt ott, és a kezét tördelte, Nagypapa meg átballagott, lassú volt, mint Nagymama után a csillogó porszemek sosem, engem nem engedtek az eszterga alá, a kék kötény alá belesnem sem volt szabad többet, Nagypapa csak annyit mondott, Ő is elment.

A teraszon szárad a muskátli, egy hete lecsipkedtem a borsszáraz szirmokat, és Nagypapa jutott eszembe, hogy késő nyáron a körtét késsel szeletelte, és hogy Mama miatta szereti a málnát, pedig Nagypapa a tonettszéken ült, és potyogott a könnye, akkor életemben először megijedtem tőle, hogy már sosem látom Nagypapát, ahogy Mamát sem, ha holnap elémegek a kórházba, lehet bármilyen korai az indulás és gyors a vonat, a gyerekekre vajon csak kővé dermedve tudnak-e válaszolni a szülők, és a nagyszülők le tudják-e róni ezeket a bűnöket, és láttam megint Nagypapát a tonetten, a muskátli előtt, De miért sírsz, Tata, kérdezem, mert most meg kell kérdezni, vagy különben az életbe se leszek többet gyerek, De a muskátli bűdös, nem, Tata, kérdezem, mert most meg kell kérdezni, vagy különben az életbe se sose, és erre csak annyit mond, artikulál, Figyelj, potyog a könnye, partyba vagyok, lenyeli, Minden virág gyönyörű, érted, minden virág az.

Nyílászárók

Muterkám, nem értenéd ezt az ajtódoggot. Marla csak annyit írt, Ne legyen ajtó, valóban elég hosszú kell legyen az élet, ha kell beszélhessünk is. Mert igazából ennyin múlt, jöttem az ügynökmúlta, mintha először, pedig mindig hízelgett a megkettőzött élet. Nem volt benne lelemény, a rokonok közt, később hiába mentegtettem, volt besúgó, és bár nincs rá bizonyíték, de ávós is. Nagypapa szeretőkre osztotta az életét, Dédapa mások életét boncolgatta. Tökélyre fejlesztette, hogyan kell megtörni a hallgatásba burkolózókat, és abban is a legjobb volt, hogy Déd-nagymama gyanúját sakkban tartsa. Persze a Dédi nem volt hülye, de ha elé állt volna, számon kérve a többnapos borostát és az idegen parfümszagokat, belátta, Nagypám sose tanulta volna el a többsávos életet, egy mederben vájkált volna, talán boldogabban és mélyebben, mint Nagymama mellett tette, de addigra már elhitette magával, hogy az élet ilyen, férfiember lévén törvény, hogy Nagymama mellől mindig elvágyjon. Arra gondolni sem mert, hogy talán az élete elhibázott döntések sorozata, vagy ami még rosszabb, képtelen dönteni, és képtelen bevallani magának azt is, hogy Nagymama mellett van, aki jobb emberré válhatna, tehát boldogtalanná tette őt is.

És, Muterka, ezzel takarózott Apám minden félrekúrás után cigarettázva, és te azt mondtad, ilyen az élet, végül csak megtöri a hallgatásba burkolózókat, a gyávákat és a férgeket is, és hálát adtál az istennek, hogy fiad született, hogy több gyereked nem fogant se Apámtól, se mástól. Az oldalági, korábban, illetve később születettekkel Apádat bünteti az élet, számon kéri, most ő tanulja meg hallgatni a nőket, és tanulja meg azt is, milyen, amikor már rég máshol lenne, másik nőben, de olyan szabad már sohasem lesz, mert mindig lesz két nő, akiben elkezdődött, majd véget ért az élet, mert minden mozdulatukkal arra figyelmeztetik, hogy van valahol egy férfi, vagy ami még rosszabb, vannak férfiak, akikre Apám férfiként büszke lenne, apaként viszont kettéroppantaná a gerincét.

Karin hisztijei és Anna némasága, szemében azzal a dühítő elvagyódással, nem volt új neked, Muterkám, felnőtt fejjel látom, az életnek van fintora, mert Apámat megkettőzte, úgy törte meg. Apám következő felesége, a lányok anyja, születés előtt és után még hónapokig undorodott mindentől, aminek köze van a testhez, amikor kivágták belőle Karint, ő sírt fel hamarabb, Anna a császár után rendes úton érkezett, de addigra Apám már újra hozzád járt minden hétfő délután és este, aztán lezuhanyozott a régi ház régi fürdőjében, szappan nélkül, gyanúba ne keveredjen. Csak olyankor láttam meztelennek, lemosta magáról Muterka koszáát, itt már hiába értelt volna azzal, negyven felé a férfiember magától is szaglik reggelente. Ilyenkor változtak meg az öltözködési szokásai, korábban mindig először a nadrágba bújt, és utána gombolta be az inget, hétfőnként szokott át arra, hogy az alsónemű után rögtön az ingért nyúljon, és kezdje akkurátusan begombolni, mintha az életben semmi fontos és végérvényes nem lenne néhány finoman gyűrt férfiingnél, amit Muterkám nagy gonddal vasalt ki évekkal ezelőtt vasárnap esténként, míg a Híradót nézte, s míg Apám Karin anyjánál húzta fel a nadrágján a zipzárt.

carissimae

Legalább tíz fokot hűlt a levegő, mióta hajnalban kipattant az ágyból, hogy bezárja az ablakot, teraszajtót, legalább tíz fok, ami kiszippantotta a lakásból a függönyt, az meg hirtelen férfi lett, hívták, és ő ment utána. Van itt lendület és tudás, olvasta, Kell még szikárság és fókusz, ami kínból és sebből szívárogo, Rilke, amikor Rodinnél tölt időt titkárként, sértettség, Stockholm-szindróma, azt írta, szükségem lesz rá, aztán hova jutottunk, gondolta Marla. Már dühös sem vagyok. Szofka tudta az elejétől, a feleségek, ha érzékenyek és okosak, férfiember nem képes hazudni nekik, talán nem is akar, mint a megváltásra, úgy vár arra, hogy kiderüljön a titkos élete, ami, ha nem vigyáz, kettéroppantja. Megbocsáthatatlannak tűnik, hogy a legszebb napok ellenére burjánzik benne egy mocskos élet is, amit nem lehet nem élni, ahol hazudni lehet büntetlenül, mert Ha kell, a fák koronájáig lehozom neked, Marla, a csillagot is, csak lejjebb ne kérd, a középvonal alá ne kérd, ahol határokat építtek, amikor még minden olyan esetleges, és nem dönt el, hogy merre kellene mennem, tartsd magad ahhoz. Azon túl van a feleségem és a gyerekeim. Vagy inkább gyáva vagyok még elköteleződni, kimondani, hogy nem erre az életre vágytam, mert én pilótának születtem, a szárnyak minden nőnél előbbre valók.

És akkor jön a visszatérő álom, összezsengenek a férfiak szavai, Abban a buliban szörnyek üldöznek, a végén kijutok, de mindig ott a sztráda, a HÉV-megálló, sehonnan sehová sem induló járatok, mit kezd az ember azzal, hogy jön ez a nő, akit ez a másik Marlának hív, és valóban annyi neve van, ahány arca, és sok férfi hitte róla, hogy mindet ismeri, birtokolhatja, és Marla, nevezzük most így, szintén azt hitte, ismerik és birtokolhatják. Nincs férfi befogni ezt a ködöt, én legalábbis képtelen voltam, Muterkám, az álom végén nekem Marla megjelent, Marla kézen fogott, és azt mondta, Menjünk, ennyi volt, azóta Marlát már másként nevezik, és Marla minden éjjel azt álmodja, mennek, nincs konkrét cél, csak egyre biztosabb lépések, és tudom, Muterka, néha arra gondolok, isten hatalmas, hogy jött ez a fiú, és azt álmodta, Marla kézen fogja, és azt mondja, Menjünk. Hogy isten tudja, mocskos vagyok, és csak hazugságra tökéletes teremtmény, tehát van megváltás és megbocsátás, mert hagyta, hogy hagyjam, észrevegye őt.

Szofka átkai persze megfogantak. Büntetlenül nem lehet félrekúrni, még ha van olyan, hogy az élet rendje ez, a fájdalom fájdalmat szül, a kín kínokat, Martin csak a fókuszról és a szikárságról beszélt, Hát tudd, Szofka, én fókuszáltam és szikár is voltam. Amikor a legboldogabb leszel, Szofka ezt írta, legyek akkor a legboldogtalnabb, és így lett, talán van megváltás, és mégsem roppan ketté az ember, mert a nők olyanok, hogy megbocsátanak, jó lenne tudni, mettől meddig gyávaság a szeretet, jó lenne bízni, hogy minden döntés valamire elég kell legyen, majd az évek visszaigazolják. Vagy nem, de akkor megtart, hogy mégis van olyan, hogy szeretet, hogy annyi kimondott benukt szó mögött van érzés és van élet, hogy amikor a vége van, és az a vézna öreg test bejön a szobába, óvatosan betakar, mellém ül, és csak néz, órákig csak néz, hogy úgy engedjen el, hiszen kimondott már mindent, ami kimondható ezen a szinten, és ott nem lesznek bűnök, mert feloldozták őket az együtt töltött évek, nem lesznek hazugságok, mert minden hazugság igaz lesz, valaki felé tolmácsolt igen, amit egy másik nemnek értett, torz mosollyal az arcán. De az nem érdekli az istent.

A hazug férfiak szívtelenek, nő tőlük tanul a legtöbbet. Van valami kegyetlen a szemében, de ne félj, mint én, anno, majd te is kipörögsz belőle, nyugtattak a barátnők, én meg tiltakoztam, hogy ilyen ügysem lesz, hogy a szeretet bennem mindenáron fájni akar, mert mást nem engedek meg magamnak. Rilke tizenegy évig volt Rodinnél, az még kiutazásokkal is sok. Egy kerthelységet képzelek, ahol összekacsintanak, ha nyári ruhás nőket sodor feléjük a körút, ha szépek is és mosolyognak azok a nők. Utána könnyű zakót terítenek a vállaikra, könnyű zakóban könnyű séta, minék beszélni közben. Mióta tudok rólad, szeretem, hogy hosszú az élet, írta Marla, Azért ütlek, hogy ne félj, válaszolta Martin, Közben rettegek, hogy megszeretlek majd, de ezek női sorok, férfiember olyat ír, hogy Kevés a gondolat bennem, a mozgásról tudok a legtöbbet, mert mozogni szeretek, te figyelni, azt tudsz, mit láttál?

Muterkám, bár sosem mondtad, szerintem tudtál róla. Apja vére és a tiéd, és az apja hazug volt, hát hazug lesz akkor az egy szem fia is, a lányok széttartók és bizalmatlanok, pedig csak annyi kellett volna, hogy Karint rendesen megbasszák. Gyanús vagy, fiam, menj el inkább a gyerekekért, Gyanús vagy, Muterkám, hogy most kéred számon rajtam, aki vagyok. Marla és Szofka segít majd, úgyis az a lényeg, hogy a végén megváltanak, Krisztus kutyafasza a keresztben, az én két asszonyom okos és érzékeny is. Az egyik faja közt a legokosabb, a másik a legérzékenyebb. Beteg a vérük, fiam, ezt így nem lehet, de most már mindegy, Muterkám, Marla boldog, Szofka pedig szeret, tehát megbocsát, még ha időbe is telik. A végén én leszek a győztes úgyis, alig negyvenéves.

Egy óriási varjú szállt a kinti telefonzsinórra, alkarnyi izmos testtel csimpaszkodik, a feje és a szárnyai feketék, a teste szürke. Úgy látom, tanakodik, már ha tudnak ilyet, a macskáimból a párkányon csak az izmaik látszanak. Most megbillent, csak nem zuhan le, talán varjú, már ha vannak ilyen arányban fekete- és szürke testű állatok. Ha kitárnám az ablakot, az ösztön győzne, és halottak lennének mindketten. A macska ugrana, és miközben roppan a madár, az ő nyakát a beton szegi. Nemrég szitált, a hidegfront maradt, legalább tíz fokkal hidegebb van kint, nem szellőztetek, megmenekülnek az állatok is. Ki fog nevetni. Megkívántam. Ha nem tartanék attól, hogy képtelen lennék a megfelelő pillanatban magára vágni az ajtót, vagy be sem engedni, hogy most már menjen, én szabad vagyok, azt mondanám, jöjjön, legyen a szeretőm. Mit kezdjek azzal, hogy tudom, maga olyan ember, akire rá lehet vágni, akit lehet nem beengedni. Meg előbb szedelődzködik. Mert ez fogott meg hallomásból is, és mert én sem az a nő vagyok, aki dühöng, ha retteg. Szeretőnek is túl sok leszek elég hamar. Megkívántam. Úgy, ahogy nem is lehet embert, valótlán és hazug tehát minden sorom, sziesztajáték, amíg a varjú eldönti, merre tovább. Tényleg csak betűk ezek. Hideg, ha a betű hideg lehet, és forró, ahogy, ha van, tolul a farkába a vér, mint nekem percek óta a keresztbe vetett lábaim közé. Kimegyek a folyosóra elszívni egy cigit. A madár messze, a macskák is összekuporodtak. Hány nő, hány férfi szükséges és elégséges feltétel az élethez? Mindig viszolyogtam attól, ha a férfiak lejancsikázzák a farkukat. De a magáét leszopnám, hogy megtérbolyuljon belé.

Látod, Muterkám, ennyi kellett. Megszólítás és önkény, Gyengém a nyelvi erotika, írta Martin, és olvasta Marla, Muterkám, csak hallgass tovább, A kifogástalan és termékeny trágárság, melynek hatására már-már irányítható bábbá válok, és élvezem, És fiam, báb lettél, farkad által irányítható, Mert megszűnt benne minden önreflexió, egészítette ki Marla, És egy pillanatra elfelejtette, hogy mennyire retteg mindentől és mindenkitől, aki körülveszi.

Magát láttam akkor egész este, ahogy mellém ült, éreztem hajammal a csuklóját. Vajon teremthetnek-e receptorok a szálakban, hogy felfogjanak, érzékeljenek, vagy csak a hőt vették át, én mindenesetre kéjjel dőltem hátra többször is. Közben a kezét figyeltem, a másikat, meg az orrát, hogy milyen szép az íve, mint a férfiaknak, akiket az életemben majd mind szeretek, látja ez is rólam szól, azok a férfiorok, amik mellett egyszerű képlet leszek, nőként ülök, hallgatók.

Ott kellett volna elnémulni, hogy ne kelljen semmit megbocsátani, kiszállni az autóból, a kulcsot zárba tenni, nem gondolni vissza, nem találni ki újabb neveket magamra, mennyi arcot visel el egy ember, mennyi mosoly rejti el a kínokat, és ki az, aki előtt nem lehet titkolózni, hazudni, mert ismeri a tekintetem, és ismer engem is. És akkor nem kellett volna a kertbe kirohanni, onnan tárcsázni, aztán sírni, mert úgy emlékeztem, azt kell, aztán meglepődni, mert úgy emlékszem, ez régen ment, régen görnyedtem, ha fájt, most viszont kérdeztem, hallgattam, aztán elindultam a piac felé, vettem szilvát, őszibarackot és tojást, a dinnyét jobb kézben tartottam magasan, szelet volt, a lé csurogni kezdett, Rakd szatyorba, mondta a húgom, én meg arra gondoltam, Minek, hadd csurogjon végig a karomon az édes, cukros lé, utána úgyis lezuhanyozom, lemosom ezt a mocskot, amit magamba szívtam, átszappanozom a hónaljам és a könyökig édes részt. Talán az fájt a legjobban, hogy valaki újnak meg kell bocsátanom magamban megint, és nincs neve, hogy a szeretet gyávaság is, és a nők olyanok, hogy megbocsátanak, mert meg akarnak bocsátani, és hiába üvöltöttem, hogy legutóbb megfogadtam, csak még egy ilyen, és nem lát engem többet, Szofka, te tudtad, hogy ez nem ilyen egyszerű, sőt, semmi köze ehhez, köze nincs a dühhöz, a fájdalom valami másfajú állat, amiben életőszton diktál, hogy menj, vegyél gyümölcsöt és tojást, menj, aztán szappanozd át a testedet. Menj, a test nem féltis, csak szaru és bőr, ráadásul amit kitapintasz, fogdosol, simítasz, hét év múlva elfelejted mind. Mert mégis van olyan, hogy szeretet, hogy annyi kimondott benuult szó mögött van érzés és van élet, hogy amikor a vége van, és az a vézna öreg test bejön a szobába, óvatosan betakar, mellém ül, és csak néz, órákig csak néz, hogy úgy engedjen el, hiszen kimondott már mindent, ami kimondható ezen a szinten, és ott nem lesznek bűnök, mert feloldozták őket az együtt töltött évek, nem lesznek hazugságok, mert minden hazugság igaz lesz, én leszek és ő lesz, az öreg test felé tolmácsolt igen, hogy óvja, védje, istennek tetsző.

Zeitgesist

Betakar, és így leszek a legmagányosabb. Kint szél zúg, a fák susognak, kibeszélnék minket is, Nézd, ők a boldogok, nagy hibájuk, hogy embernek születtek, mondják. Betakarja, és így lesz a legmagányosabb, elfelejti az emberi beszédet, ráharap a nyelvére, először csak nedvesség, aztán egyre erősebb íz kering, ahogy eloszlik a szájában a vér. Nézd, milyen magányosak, a fák susognak, a szél a barátunk, ne félj, valaki ezt dobolja oldalról. Hazudik. A test kimerült, messziről hordja a lelket, idegenséget hord felém, most megint valamire emlékezniem kell, test a testre, az összes kikapart névre, fiúk és lányok, de talán még mind nemtelenek, kiforratlan, kapkodó testek, ne félj, aludj, kialudhatók ők is, mondom magamnak, hisz ő nem beszél.

Megyünk a sötétbe. A lépések biztosak, pedig elől semmit sem látni, távoli lámpatestek a Keszeg utca végén, valamire jók lesznek még. Nem érek hozzá, csak lépek, hideg van, én kardigánba burkolózom, jobbal a bal karom dörzsölöm hiába. Látom az arcát, szűkek a szemei, alig tíz perce ébredtünk fel a parton, most az üres lakásban, naponta váltott terekben érzem otthon magam. Vele, mellette, aztán a hiányában, a belakott panziószobában, a gyerekkori ágyában, ahol nem gondolok arra, én hanyadik vagyok, inkább az jut eszembe, ilyenek az utolsók álmai, akik egyben a győztesek is. Mert nem lesz ebben az ágyban több női test, csak az én csípőm horpasztja majd a huzatot. Nézem a félig kipakolt könyvespolcot, a bal sarkában videokazetták hevernek egymáson, az ágyneműt már én húztam, és másnap majd én varrom fel a leszakadt gombokat is.

Alszik, ahogy aludt a test a vendégágyon, belakott terek, a feleslegesen elcipelte hálózásból kiszól valaki újra, Már megint hiába, mert az otthon nem itt terem, nem a betakart testek árasztják a meleget, hanem a csöndek. Az úton egyre melegebb van, ahogy gyalogolunk, tisztul az égbolt, vagy csak a szemem veri vissza a fényt. A parton nincs se pléd, se paplan, nem fázom, majd persze arra ébredünk. Fekszem, és fekszik, felettünk a lámpatestek körül cikáznak a szentjánosbogarak, de mire belátom, ezek azok, már elhittem, ilyen, ha rászakad az emberre az ég. És megindulnak az égitegek, felborulnak a tanult egyensúlyok, megszűnik a tömeg, az idő és a tér, a test csak egy emlék, az lesz, mikor a vendégágyban a kezem a farkára teszi, azok lesznek az ütemek. Kitakart testek, egyik a másikon mozog, a szemem lehunyva, koncentrálok a szív, a többi, fogalmam sincs, merre van, látom a vízparton a szentjánosbogarakat, látom magunkat, ahogy leszakadt az ég, nincs semmi, ami ne lenne kívül, és nincs semmi, ami nem belülről jönne, Látod, megint badarságokat beszélek, a kitakart testem és az ég egyre súlyosabb, a jobb kezem létezik, azzal nyúlok magam alá, rásegít, mutatja, merre rejtsem a karom, a középső ujj nedveset tapint, a víz, a víz lehet ilyen, talán mégis úsztunk az éjjeli Balatonban, talán mégsem szakadt le az ég, csak álmodtam. Lassú, mintha a partnak ütközne a víz, lassú, pedig bennem ring, a fülemben suttog, hallom, hogy beszél, a csillagok szentjánosbogarak voltak, és van sötét, amiben biztosan járok, erre gondolok, el kellene mondani neki is, hiába tudom az eszemmel, hogy ez is megoszthatatlan, utána úgyis elmondom, amikor a ház csendes, a szomszéd szobákban régi kávé illata terjeng, nézem a régi könyveket, szakadt gerincüket valami lélek tartja csak.

Kiszólnak a lelkek, a gerincről ne szólj többet, figyeld a saját hátadat. A mozdulatai ismerősek, lassan eltanulja tőled, és eltanulod te is a hanglejtését, aludni kellene, kint már motoznak a tücskök, összedörzsölik apró lábait. A lakás mögöttem tiszta, portalan és rendezett, újrarendeztem a ruhákat is, lesúroltam a csempét, ki a kádat, a porcelán hűvös fehérre, gondoltam, megnyugtat majd, ha te nem vagy itt. Aztán másképp lett sok minden, a hajam továbbra is hullik, a DVD-t még nem vettem ki, tiszta szoba, akár én is lehetnék, amibe hazaérkezel. Várni mozgás, a víz és a mosószer feloldja a köröm lakkjait, várni nem beszéd és kitakart combok, mintha reggel lenne, és egyszerre mozdulna a térben kettő, hogy egy legyen, egymás felé, mert akkor mégis van gravitáció és súlyok is, amik könnyebbek lesznek, az ember végül megbocsáthatja magának, és mindezt újra elfelejtheti, hogy ott újra csend legyen és sötét, zuhanjon le az összes égbolt valamennyi csillaggal, amikről kiderül, nem bogarak, nem motoznak, a hasa a hátamon, csak én láttam rovarnak, a rándulások van, hogy összeérnek, kimotozza belőlem valami magát, hogy most elcsendesedhessen megint.

A kakaspörkölt

Egy emberélet alatt mondjuk legalább négyszer, legalább négyszer eljön az a pillanat, vagy éppen óra, a szerencsétlenebbeknél nap vagy hét, amikor azt érzi az ember, hogy innentől más lesz, innentől legalább annyira, hogy más íze lesz a jól megszokott vasárnapi ebédnek. De általában ez nem a vasárnapi ebédéről szól és a nyugodtabbak ezt úgy mondják, ilyen az élet, akik meg reménykedni is szeretnek, azok meg rávágják, hogy ez a sors, vagy éppen az Úristen, a lényegen aztán nem változtat semmit, innentől aztán tényleg minden egészen más lesz.

A nyolcvanas évek végén, aztán egy ország életében is eljött legalább egy századon belül a negyedik⁴, de ki tudja, talán számolni sem lehetett már, az viszont biztos, hogy ez komoly volt, legalább annyira, ahogy a sors, vagy az Úristen. Három férfi mondott beszédet, egy fiatal, kettő idősebb, de mindhármuk szakállas, mindhármuk annyira, hogy hihető legyen az egész, és ne csak ők higgyék el, hogy itt most eljött a pillanat, hogy innentől más lesz, innentől legalább annyira, ahogy a vasárnapi ebéd.

Ezen a tavaszon, amikor a három szakállas a hősöknek a terén megcsinálta a negyediket, kicsit délebbre történt valami ehhez hasonló. István, aki két falu között ingázott már vagy legalább három éve, mint körzeti orvos, és barátja, Imre, aki inkább a pénzzel foglalkozott többet, úgy döntöttek ezen a tavaszi szerdán, hogy megünnepelik, hogy Istvánnak fia született, az első, és csinálnak egy kakaspörköltet.

Reggel kimentek a piacra, és annál az öregasszonynál vették meg az egész kakast, akinek az egész piacon a legjobban tört a háta.

– Mihez kell a jószág, ha szabad megkérdeznem? – kérdezte az öregasszony, akinek tényleg annyira tört a háta, mint a pódiumhoz vezető lépcsőnek, amin a három szakállas a hősöknek a terén elindult beszédet mondani.

– Pörköltet csinálunk belőle, pár napja született a fiam, tudja, ünneplünk, tudja, innentől majd minden más lesz – válaszolta István azzal a gyermekteg mosollyal az arcán, ami igazán nem erőltetett, hiszen annyira volt ő öreg, mint a három szakállas közül a legfiatalabb.

– Hát akkor gratulálok, ünnepeljenek, nagy munka lesz, minden jót kívánok – mondta az öregasszony, és a rádiójához sietett, hogy meghallgassa az aznapit.

Beszerezve kakast, zöldséget, István és jó barátja, nem mellesleg munkatársa, ugyanis volt egy közös üzletük, ami nem kis mennyiségben hozta a pénzt a házhoz, elindultak elkészíteni a kakast, amit nem kis hadjárat útján szereztek be.

Miután felértek a lakásba, megkezdték a készülődést. Előszedtek bárd méretű késeket, nejlonzatyrot, újságpapírt, gumikesztyűt. István a gyermekteg mosollyal az arcán, ami aztán igazán nem volt erőltetett, úgy döntött, hogy ő lesz majd a hóhér. Persze, minden rendben is lett volna ezzel, ha a szerencsétlen kakas, aki szintén érezte aznap, hogy innentől aztán tényleg más lesz, nem szokott volna ki István kezéből, és nem kezdett volna el ugrálni, és csapkodni a lakásban, teleszórva tollal a finom orosz gyártmányú kárpitot. A küzdelemnek végül Imre vetett véget, rávette magát a kakasra és egy könyörtelen, hideg mozdulattal belehasított egy olyan

bárdméretű késsel a tarkójába és áttörte a csigolyák védőfalát. A fekete színű vér meg úgy folyt végig a konyhaasztalon és az orosz kárpiton, mint a három szakállas lábánál a folyó, amit Dunának hívnak.

Ezután már csak a nagya volt hátra. Kopasztás. Talán a kakasvásárlásnak az egyetlen hátulütője. Persze, aki olyan jó magyarosat akar, és ugye István és barátja, Imre ilyet akartak, azok megsegítik a folyamatot egy üveg barackkal, vagy körtével, legalább. Így történt ezen a tavaszi délelőttön is, amikor a három szakállas eldöntötte, hogy ők aztán elhiszik, hogy innentől minden más lesz, legalább annyira, ahogy a vasárnapi ebéd.

Amikor aztán a nap átfordult a másik oldalára, amikor István és Imre éppen a közepénél jártak, megmozdult a telefon és csörgött, mintha tényleg fontos volna.

– Halló, itt...

– Szia, István, itt a könyvelők, Ilona – mondta a nő a vonal másik végén, akinek a hangja egészen olyan volt, mintha átment volna a gégején egy konzervdoboz széle.

– Szia, Ilona, mondjad – mondta István a gyermekteg mosollyal az arcán, ami inkább görbült a pálinkától, mint attól, hogy ő maximum annyira, mint a legfiatalabb szakállas a hősöknek a terén.

– Igazából nem teleföntéma, jó lenne még ma találkozni, valami nem stimmel a könyveléssel – mondta a nő.

– Figyelj csak, majd rád csörgök kicsit később, de szerintem holnap reggel jó lesz nekem – mondta István.

– Rendben, akkor holnap, szia – tette le a telefont a nő.

Ez a telefonos kitérő még annyira sem állította meg Istvánékat, hogy a gramofonból szóló ügyemijóbarátokvagyunkat valaki lekapcsolja. Aztán, amikor már úgy nézett ki a konyhaasztal, mint a tavaszi lomtanáltás után a sugárutak szélei, a lakás ajtaján István felesége, Hajnalka lépett be, kezében az ünnepelttel, a csak pár napos Dáviddal.

Letette az ünnepeltet, szembe a konyhaasztallal, aki úgy örült a hangulatnak, meg az ügyemijóbarátokvagyunknak, hogy a nevetését, még az a bárdméretű kés látványa sem tudta megállítani. Hajnalka meg beállt segíteni a két hősnek, akik áttörték a csigolyák alkotta védőfalat és már a kopasztás végénél jártak. Pontosabban kért ő is egy féldecit.

Aztán eltelt a délután is, a nap már a végét járta, úgy kúszott végig a horizonton, mint az a szegény kakas, amikor a fekete vér úgy folyt a nyakából, mint a három szakállas lábánál a folyó, amit Dunának hívnak. A kakaspörkölt főzése meg valahol a harmadik üveg kibontása közben abbamaradt. A félbevágott testből ott csöpögött a vér egy tálba, amit még István és Imre együtt vettek úgy jó pár éve, amikor elkezdtek építeni a vállalkozásukat. Az ünnepelt meg szemben a konyhával a bölcsőjében várta, hogy a pörköltnek a szaga elérjen az orráig, mint az első, ami ételből jön.

A legvégére, amikor már a három szakállas is befejezte a hősöknek a terén, és a pódiumhoz vezető lépcsőn lesiettek egyeztetni, Istvánék nekiláttak elkészíteni azt a fránya kakast, amit attól a szegény öregasszonytól vettek még reggel, akinek az egész piacon a legjobban tört a háta.

Az este végére, elfogyott a harmadik is, a kakaspörkölt meg ott gőzölgött a fazékban, amittől az ünnepelt rögtön felébredt és legalább akkora nevetésbe fakadt ki, mint amikor megérkezett. István, Imre és Hajnalka emelték poharukat, aztán meg kiéhezve nekiláttak a kemény munkával elkészített ételnek.

Másnapra aztán csak a toll, a vér meg a szag maradt az egézből, az égből meg úgy zuhogott az eső mindent elmosva, mintha valami tényleg véget ért volna, és innentől tényleg minden más lesz.

A lakás ajtaján aztán kopogott valaki. István nagy nehezen a gyermeteg mosolyal az arcán kikelt az ágyából, ajtóhoz sietett, majd kinyitotta.

– Szia, Ilona.

– Szia, István – mondta a nő, akinek a hangja tényleg olyan volt, mintha végig mentek volna egy konzervdoboz szélével a gégején.

– Gyere csak be – mondta István, törölgetve szemét, amit aztán az éjszaka után volt miért.

Leültek az asztalhoz, és a nő egyből a közepébe vágott.

– Figyelj, tudom, hogy nem jó ilyet hallani, de az a gyanúm, hogy Imre téged legalább fél éve átver.

– Ezt, hogy érted? – kérdezte István.

– Úgy, hogy nem kis pénz hiányzik a bevételből, és mivel te nem tetted el, így csak Imre lehetett – sópánkodott a nő.

– Rákérdezek majd – mondta István, és a gyermeteg mosolya az arcán egyre inkább eltűnni látszott.

Miután kikísérte Ilonát, a telefonhoz kapott és tárcsázta Imre számát.

– Igen?

– Szia, én vagyok az.

– Szia.

– Találkoznunk kell.

– Most?

– Még ma, szia – tette le dühösen a telefont.

– Rendben.

Aztán ahogy a telefonkagyló elhagyta a tenyerét egészen más íze lett mindennek.

Egy emberélet alatt mondjuk legalább négyszer, legalább négyszer eljön az a pillanat, vagy éppen óra, a szerencsétlenebbeknél nap vagy hét, amikor az ember azt érzi, hogy innentől más lesz, innentől minimum annyira, hogy más íze lesz a jól megszokott vasárnapi ebédnek. De általában ez nem a vasárnapi ebédről szól és a nyugodtabbak ezt úgy mondják, ilyen az élet, akik meg reménykedni is szeretnek, azok meg rá vágják, hogy ez a sors, vagy éppen az Úristen, a lényegen aztán nem változtat semmit, innentől aztán tényleg minden egészen más lesz.

Ez volt az egyik István életében, ez volt az egyik olyan pillanat, amikor azt érezte, hogy innentől aztán tényleg minden más lesz. A fülében meg egyre csak az ugyemijóbarátokvagyunk szólt, a háttérben az ünnepelt sírása, aki szintén érezte ezt, a rádióban meg egy ország, pontosabban a három férfi ismétlése, egy fiatal, kettő idősebb, de mindhármuk szakállas, mindhármuk annyira, hogy hihető legyen az egész, és ne csak ők higgyék el, hogy itt most eljött a pillanat, hogy innentől más lesz.

Az égből meg úgy hullottak a tavaszi könnyek, mint a kakas nyakából a fekete vér, ami tönkretette az orosz kárpitot.

* **Megjegyzés:** 1989. március 15-én több tízezres tüntetés volt *Budapesten*, a Hősök terén. Beszédet mondott *Kis János, Orbán Viktor és Tamás Gáspár Miklós*. Ez volt a magyar rendszerváltás első nagyobb megmozdulása.

A vízen kullogó

Van ez a falu pár kilométerre a román határtól, az egyik oldalról megy a rohadt szőrös talpúzás, a másíkról meg a fasisztázás és így megy ez ezerkilencszázhusz óta. Lehet, hogy előtte is divat volt, de akkor nem érdekelt senkit, azóta annál inkább, mert nehogy már ezek a jöttmentek, akik ellopták a jó magyar földet, meg mert nehogy már ezek a senkiháziak, akiknek még a zsidóval is csak a bajuk van.

Szóval van ez a falu, ahol úgy jó tíz évet élt az én nagyapám. Akinek az apja egy szegény székely gyerek volt, akinek úgy kellett befejeznie az orvosit egy Németországból bevándorolt családnak a támogatásával a háború után, a napfény városában, mert a kolozsvárit akkor már át kellett tenni, szóval úgy kellett befejeznie, hogy végül ebbe a szegény székely gyerekebe szeretett bele ennek a Németországból bevándorolt családnak a legfiatalabb hölgytagja, aki nevezetesen nagyapám anyja lett. Végül meg úgy kerültek ebbe az istenháta mögötti faluba, ami pár kilométerre van csak a román határtól, ahol az egyik oldalról megy a szőrös talpúzás, a másíkról meg a rohadt fasisztázás, hogy ezt a szegény székely gyereket, aki nagyapámnak volt az apja, tizenhatban elfogták és elvitték Szibériába, ahonnan úgy kellett elszöknie, mintha minden mindegy volna. Előtte meg elkezdte az egyetemet Kolozsváron, utána meg úgy kellett ennek a német családnak a támogatásából befejeznie a napfény városában, hogy végül egybe keltek. A szakvizsga után meg ebben a világvégénél is távolabb fekvő faluban kapott állást, ami pár kilométerre van csak az istenhátamögöttől, ahova talán még a turista is csak azért jön, hogy megnézze, hogy hol is van az az óperenciántúl.

Tehát így éltek a harmincas évektől a háború végéig ebben a világvégi faluban, ameddig az apját el nem vitte az orosz levegő, ami beleférközött a tüdejébe, és átfúrta a szöveteket, mint valami rovar az érett zöld almát. Nagyapám meg nem volt több tíznél, amikor kitört a háború, de ez negyvennégyig egészen úgy látszott, hogy nem is érdekel igazán senkit, legfeljebb csak meglepődtek, hogy a szomszédok, akik itt laknak pár kilométerre, és pár éve még büszkén ütötték a mellük, hogy ti bezzeg fasiszták, hirtelen azok lettek, hirtelen ezek a jöttmentek, akik elvitték a jó magyar földet, beálltak a nációk közé.

Legfeljebb a falu központjában álló Aranyfa kocsmá cigányai kezdtek el félni, hogy innentől más vár majd rájuk, ezt meg azt hallottak, meg hogy többen mondták is, hogy ők tényleg félhetnek, meg amúgy is jobb lesz, ha jönnek ezek a tankok, mert van belőlük elég és csak elszívják a jó magyar levegőt. De úgy istenigazából őket se rázta meg, hogy a szomszédok hirtelen nációk lettek, és hogy ezek a nációk nem szeretik a maguk fajtákat, inkább kikérték az aznap estit, és tovább ittak.

Nagyapámék se igazán foglalkoztak vele, hogy itt, az isten háta mögött, ahova még a kutya se, nem hogy a náci tankok betegyék a lábukat, bármilyen indulat megrendítse a nyugalmat. Az mindenesetre igaz, hogy negyvennégyben legalább annyira, hogy egy zsidó házaspárt bújttak a pincében.

Nagyapám meg mindig kijárt a folyóhoz, ami inkább emlékeztetett egy széles pocsolyára, csak néha úszott benne egy döglött ló is, aminek olyan szaga volt, mint a legrosszabb káposztafőzelékeknek, de őt ez tízévesen maximum annyira, hogy addig, amíg elúszott ez az állat, rápattintotta az orrára a teregetéshez használt

facsipeszt, maximum öt is, mint a legtöbb helybelit ennyire zavarta ez az állatbűz. De legalább ott lehetett pihenni, meg ott volt nyugalom.

A házuk meg ott állt a templom és az Aranyfa kocsmá mellett, már csak azért is, mert ha valakinek baja esik, akkor gyorsan, még időben, nehogy a falu lakosainak költeniük kelljen bármilyen gyászmenetre, vagy halotti torra, még időben megmentsék az illetőt.

Ez főleg péntek-, szombat esténként okozott gondot a családi házban. A konyhasztalra kikerült a fehér lepedő, a tányérok mellé meg a különböző cérnák, csipeszek, szikék, egyéb rettegett eszközök.

Ebben az egész pakolásban meg segítségükre volt egy, a szomszédfaluból jött, nő, egy bizonyos Teréz, akit mindenki csak Teréz néninek hívott, bár annyira volt ő néni, mint nagyapám iskolatársai.

Teréz néni egyszerű cseléd lány volt, aki még időben talált férfit, aki mellett igazán nőnek érezhette magát, a férje meg a Bátori Jóska, egy asztalos cigány ember volt. Akinek azon kívül, hogy szerette a pálinkát, meg a vörösbort semmi bűne nem volt. Igaz, egyszer volt a rendőrségen is, de akkor is csak, mint szemtanú. Az öccsét késelték meg még a negyvenes évek legelején, amikor sehogy sem juthatott el ebbe a világvégi faluba a fasizmus, de a környékeliek mind azt mondták, hogy etnikai.

Szóval ez a Bátori Jóska szerette a pálinkát meg a vörösbort, meg szeretett hajnalig mulatni az Aranyfa kocsmában hétvégenként, ami ott állt a templomtól kétszáz méterre. Teréz néni meg megkapta férjül, aki mellett talán igazán nőnek is érezhette magát. Talán sikerült. Mindenesetre annyi biztos, hogy szült egy lányt, akit utána legalább annyira szeretett, mint nagyapámat meg a bátyját. Mert, hogy ő volt a pótnagymama, persze nagyapámat ez a nagymama dolog odáig érdekelte, hogy mit főz ma a Teréz néni.

Teréz néni a legjobban talán a vízen kött tésztát tudta csinálni, gyerek nyelven csak szimplán vízen kullogót. Ez amolyan édesség féle, ami onnan kapta a nevét, hogy a nagymama vízben dagasztja, és úgy úszik a vízen, mint az a döglött ló, ami miatt még a facsipeszt is rá kell pattintani az orrvégére, mert elviselhetetlen az állatbűz.

Ezt az édességet nagyapám talán még a Piroška nevű padtársánál is jobban szerette, és azért ez nagy szó, mert nem volt ám ő olyan szokásos tíz éves, ő az a szerelmes tíz éves volt, aki megtalálta élete szerelmét ilyen fiatalon, és ez a valaki pont a hentes cigányék legkisebb lánya volt.

Ebben a faluban, ami pár kilométerre van csak a román határtól, ahol folyik ez a folyó, ami inkább emlékeztet egy szélesebb pocsolyára, csak néha feltűnik benne egy döglött ló is, aminek olyan szaga van, mint a legrosszabb káposztafőzelékeknek és ez is csak nagyapámat zavarja, mert, ha kiviszi ezt a Piroškát, neki is csipeszt kell tűznie az orrára. Szóval igazából ebben a faluban nem érdekelt senkit, hogy pár kilométerre most ezek a szőrös talpúak valami keresztet tűztek a kabátjukra, és hogy elkezdték nem szeretni az ott élő cigányokat.

Negyvennégyben viszont történt valami, ami meg inkább érdekelte az ott lakókat, mint a szomszédok, akiknek most ez a faji dolog lett egy időre a hóbortjuk.

Bátori Jóska, aki elvégezte a legújabb mesterművét, amit éppen nagyapáméknak készített hálából, hogy munkát adnak az ő feleségének, becipelte a házba ezt az

újabb mesterművet, és elment meginni a magáét. Mert azon kívül, hogy szerette a pálinkát, meg a vörösbort, semmi bűne nem volt.

Ezen a kora őszi estén Bátori Jóska itta a magáét az Aranyfában, ami ott állt a templomtól két sarokra, majd megérkeztek a falu szélén élő cigányok, akik inkább szerették elvenni a másét, mint megdolgozni érte.

Bátori Jóska még pár héttel azelőtt, hogy elvégezte volna az újabb mesterművét, amit az én nagyapáméknak készített, elment meginni a magáét. Majd összeveszett ezekkel a faluszéliekkel, szó szót váltott, majd az Aranyfa előtt, ami kétsaroknyira van a templomtól, Bátori Jóska és a faluszéliek egyike összeverekedett. A csatát végül Bátori nyerte, viszont a faluszéliek egyike, aki megint csak magának kereste a bajt, három késszúrás áldozata lett. Ez nagyapám apján kívül, és a faluszélieken kívül senkit nem érdekelt, mert ezekkel a faluszéliekkel csak a baj volt.

A Bátori meg ott ült pár héttel később, itta a magáét, majd kirángatták az Aranyfából, és kétujnyi szögekkel lukakat vertek a hasába egy félbevágott csónakon keresztül és beledobták abba a széles pocsolyába, ami ott folyt keresztül a falun.

Reggelre a Bátori meg ott úszott a félbevágott csónakon, és ez sem érdekelt volna senkit, ha nagyapám nem arra viszi aznap délelőtt az ő Piroskáját, akinek hozott a Teréz néni féle vízben kullogóból egy adagra valót, és eltervezték, hogy kifekszenek a fűbe és beszélgetnek egy jót, mert ott nyugalom van és nem zavarja őket senki.

Nagyapám meg hozta magával a két csipeszt, amit úgy szedett le a kötélről, hogy be kellett vinnie a leakasztott ingeket a konyhába, az anyja meg hiába kiabált utána, mert ugye egy szerelmes tíz évvel nem lehet mit kezdeni.

De amikor ott ültek a parton, csak azt látták, hogy Bátori Jóska, aki tegnap még az új mesterművét cipelte a konyhába, ott úszik a folyó felszínén, ami inkább hasonlított egy szélesebb pocsolyára, csak néha egy döglött ló is feltűnt benne. Aznap délelőtt viszont ez a döglött ló Bátori Jóska volt, aki ott úszott a folyó felszínén, mint a Teréz néni készítette vízben kullogó.

De ezt nem tudta elúzni a teregető kötélről leakasztott csipesz sem, nagyapám úgy szaladt egészen hazáig, mintha egy farkaskutya üldözte volna. Mert féltette az ő Teréz nénijét, aki csinálta neki a vízben kullogót, amit még az ő Piroskájánál is jobban szeretett, féltette, hogy nehogy utána haljon az ő férjének, mert ki teszi ezek után őt nővé, ha nem a Bátori Jóska.

Negyvennégyben viszont történt valami, ami egyáltalán nem érdekelte a falu lakóit, maximum a nagyapáméknál bújtatott zsidó házaspárt.

Mégpedig az történt, hogy a szomszédoknak új hóbertjük támadt, leszedték azt a hülye keresztet a kabátjukról és egy csillagot tűztek rá. Nagyapám meg mindenközben szaladt az ő Teréz nénijéhez, hogy nehogy az ő férje után haljon, aki igazán nővé tette őt. Futott, mint akit farkaskutya üldöz, mert félt attól, hogy a Teréz néni majd elvágja a torkát, és akkor majd ki fogja neki készíteni a vízben kullogót, amit az ő Piroskájánál is jobban szeretett.

A falu lakói meg azt látták, hogy az őszi sárgaságban az orosz tankok megállnak ennek a falunak a határánál, ami pár kilométerre van az istenhátamögöttől, ahova talán még a turista is csak azért jön, hogy megnézze, hogy hol is van ez az óperenciántúl. Az orosz tankok meg úgy mentek Budapestig az őszi sárgaságban mintha minden mindegy volna.

GARACZI LÁSZLÓ

Remixát

A haverjai hívták Video Joe-nak, ha cukkolni akarták, mert Vida Józsi vékony, szemüveges legény volt, és bár gesztenyeszín szeme tetszett a lányoknak, a Joe név úgy állt rajta, mint Trabanton a téli gumi, lötyögött, nem is szerette. Magának való gyerek volt, de ha megivott néhány pohár vébékát a Fekete Lyukban, és jó cimborák vették körül, akik szintén emelgették a poharat, megeredt a nyelve. Egyszer a Fiala Művészek Klubjában üldögélt, és egy lányt talált maga mellett.

Hát te ki vagy?

Én a Zsuzsi.

Hú, micsoda lány volt az! Video Joe, nevezzük így, mert a név ráragadt, és végül is megszokta, és egyben emlékezzünk meg egy barátról, aki már a mennyországban pipázgat, tőle hallottunk először Video Joe-ról, megérdemli, hogy leírjuk a nevét, Cserne Lacinak hívták, míg e sártekét taposta, szóval Video Joe megneszült, mert szép lány volt a Zsuzsi, friss, ropogós, új hullámos, de a többivel ellentétben a szája mosolyra nyílt, nem arra a keserű fintorra, ami akkoriban szokás volt. Beszélgettek, iddogáltak, jó kis bringa ez, gondolta magában Joe. Nem először fordult elő, hogy a vágy éjjeli lánykák karjába lökte, de mikor hajnalban egy Mikszáth Kálmán téri lakás cselédszobájában ölelték egymást, úgy érezte, ez most más, valami zengett és zúgott fölöttük, és a nászt nem részeg alvás, zákányos ébredés, sunyi menekülés követte, csodálkozva nézték egymást, mintha hirtelen kijózanodtak volna, és szenvedésnek tűnt fel, hogy egyszer ezt be kell fejezni, el kell válni, a nappal hideg fényénél kell megnézni, mi volt és mi lehet. Az elválás a vártnál hamarabb bekövetkezett, mert a rögtönzött buli házigazdája, egy híres színész nagytermészetű öccse, aki logopédiát tanult a gyépén, bekopogott, a kilincset rázta, nyissák ki, mennie kell.

Az író, aki megszakítja beszédét, kitérőket iktat be, szót csépel, előtérbe tolaszik, osztja az észt kéretlenül: tolvaj, ki meglopja melléje szegődő útitársát, úgy-hogy száz szónak is egy a vége, az éjszaka emléke nem múlt el nyomtalanul. Telefonszámot nem cseréltek, randevút nem beszéltek meg, de mikor Joe pár nappal később a Ráday-klub füsttől és alkoholgőztől sűrű és sötét légtérben, a tömegben, zajban is érzékelte, hogy immár megint nincs egyedül. Hamarosan meg is látta Zsuzsit a pult mellett, egy lánnyal beszélgetett, konkrétan a Somával, még fiatal felnőtt korából, de már akkor is dermesztő méretű dekoltázzsal felszerelve. Megszűnt a zaj, elnémult a zene (*Sexepil: Arab fiúk, német lányok*), Joe szíve, ahogy mondani szokás, a torkában dobogott, de nem ment oda, kiélvezte a várás kínját és gyönyörét, ilyen perverz csávó volt ez a Video Joe. Hanem amikor elkezdődött a *Sexepil* című szám, és mindenki hujjogva középre ugrált, odapenderült, átölelte Zsuzsi darázsderekeit, magával vonta a táncolók közé, hogy csak úgy libbent a lány viganója.

Másnap délben Joe Thököly úti szuterénjében ébredtek, és Zsuzsi szemébe nézve megint csak azt a jó és meleg dolgot érezte a mellkasában. Zsuzsi Szegedre járt egyetemre, de ez nem lehet akadály, a távolság, hogy is van, a kis tüzeket kioltja, a nagyokat fellobbantja, minden azon múlik, Zsuzsi hogy áll a kérdéshez, és bizonyos jelek arra utaltak, jól áll, mert bár vissza kellett utaznia Szegedre, és elárulta, hogy jövő hétvégén nem is tud Pestre jönni, ám fölvetette, hogy ha Joe-nak volna kedve őt meglátogatni, szívesen látná kollégiumi szobájában, annál is inkább, mert a szobatársa nem lesz otthon, valamint CPG-koncert lesz a Rottens-klubban, és másnap még akár Zsuzsi szüleihez is elmehetnek Kishalomra. A CPG-ről annyit kell tudni, na de erről talán majd máskor, ne hagyjuk magukra a szerelmeseket, merthogy az események vad vágtába kezdtek: Joe pénteken vonatra szállt, és ahogy meglátta Zsuzsit a szegedi állomás peronján, a félelem, hogy csak a szesz ködében kapaszkodtak egymásba, és most majd két idegen fogja józanul és hidegen bámulni egymást, kiderül a turpisság, kipukkad a lufi, szóval ezek a végtére is jogos félelmek egy pillanat alatt szertefoszlottak, ahogy átölelték egymást, aztán Zsuzsi azt mondta, örülök neked, megfogta Joe kezét, és elvitte a koleszba.

A péntek a bulizás jegyében telt, CPG-koncert, *Erdős Péter, kurva anyád*, kocsmák, majd újra a kolesz, ahol hétvégeként nonstop tivornya zajlott, ők is csak reggel kerültek ágyba. Másnap elbuszoztak Kishalomra, de ez a kirándulás már nem sikerült olyan jól, Zsuzsi szüleinek nem tetszett Joe a túskehájával, a gyűrött zakója hajtókájára tűzött jelvényekkel, a combtőig felhasadt nadrágjával – éjjel valami kerítésen is átmásztak –, valamint azt is furcsállták, hogy félóránként kivonult a konyhakertbe füvet szivni, amiről nem tudták ugyan, hogy fő, de dohányozni odabent is lehetett volna. Joe általában véve és távolról csodálta a falvak rusztikus világát, de közelebről idegenkedett az ólak szagától, és az olyan veszélyes eszközöktől, mint gereblye és rotációs kapa. A helyiek ízes beszéde is felzaklatta, arra emlékeztette, mikor kiskorában vidékre utaztak, és anyja beszéde útközben fokozatosan népiesre váltott. Nem lett nagyobb botrány, túlszívta magát, bambán heherészett, az utolsó busszal visszaindultak Szegedre, és Zsuzsi tudta, hogy Kishalomra egy ideig nem fognak jönni. A JATE-klubban Joe többé-kevésbé kijózanodott, viszont ragaszkodott hozzá, hogy félmeztelenül táncol a *Passengerre*, emiatt összetűzésbe került a kidobókkal, de Zsuzsinak sikerült elrángatnia onnan.

Következő hétvégén Iméli Zsuzsi utazott Pestre (hogy miért hívjuk Iméli Zsuzsinak, később fog kiderülni), megint minden jó volt, és két szeretkezés közti szünetben Joe, maga számára is váratlanul, megkérte Zsuzsi kezét. Nem tervezte el a dolgot, feküdtek az ágyban, spanglit szívtak, a gyöngyösi cuccot a kenderáztató mellől, mert a holland elfogyott, és akkor véletlenül kicsúszott a száján. Eredetileg valami szépet akart mondani, de irtózott az érzelmességtől, minden érzelmességet érzélgősségnek tartott, az érzelmeket nem lehet kifejezni, az érzelmeket érezni kell, ahogy kifejezed, érzélgősség lesz, hazugság és nyál, az érzelmek taglalása helyett mintegy gyakorlatias ötletként vetette föl, hogy Zsuzsinak nem volna-e kedve hozzámenni feleségül. Be vagy szíva, vélte Zsuzsi, de nem mondott se nemet, se igent, és ezentúl, mintegy tréfából, jegyespárnak tekintették magukat. Eltelt egy kis idő, és Joe, megint csak kicsit betépvé, azzal állt elő, hogy váltsák valóra a tervet, házasodjanak össze, és Zsuzsi most már napnál világosabban látta, hogy komolyak a szándékai. Az esküvőre csak a két tanút hívták el, Hajnal Bandit és Somát, az énekes

dizőzt, Zsuzsin piros, kivágott selyemruha volt, és ahogy kimondták az igent, még ott, a házasságkötő teremben rápöfentettek, mintegy megszentelve a rítust, szólt a nászinduló és ők boldogan távoztak. Zsuzsi arról, hogy férjhez ment, egyelőre nem szólt a családjának, jobbnak látta, ha fokozatosan avatja be őket, először talán a húgát, aztán az anyját, és így tovább.

Ekkor kezdtek a dolgok rosszra fordulni.

Először is kiderült, hogy Zsuzsi allergiás a Thököly úti szuterén levegőjére – a falak alul végig salétromosan fel voltak ázva –, és a vizsgaidőszak is beköszöntött, így hát lement Szegedre azzal, hogy Joe, akiről igazából nem is tudta, miből él, versei jelentek meg újságokban, ezzel bőven megelégedett, szóval hogy addig Joe szerez új albérletet, és megpróbál anyagilag egyenesbe jönni. Kicsit fáj, hogy Joe rögtön az első hétvégén nem látogatta meg, pedig Kretens koncert volt a JATE-klubban, de Joe telefonban megnyugtatta, hogy intézi az ügyeket, lakást keres, és közben összehaverkodott a Felszabon meg a Wichmann sörözőben néhány fiatal fróval, lapalapításban törik a fejüket, nagyon fontos, hogy minden percet Pesten töltsön. Iméli Zsuzsi egészségi állapota nem javult, állandó hőemelkedés, álmatlanság, a bőrén viszkető, vörös foltok jöttek ki, és a vizsgáit nyár végére halasztotta. Meg akarta látogatni Pesten Video Joe-t, de a fiú lebeszélte, a lánynak pihennie, tanulnia kell, neki pedig annyi a dolga, inkább majd ő látogatja meg a lányt Szegeden, de erre a látogatásra csak hetekkel később került sor, akkor sem Szegeden, hanem Kishalmon, Zsuzsi szüleinél. A látogatás, akárcsak az első, nem sikerült jól, mindketten idegennek, nyüzötnak találták a másikat, Zsuzsi apja pedig nyíltan felelősségre vonta Joe-t, hogy micsoda dolog egy ifjú férjtől – addigra már kiderült, hogy házasok –, hogy magára hagyja beteg feleségét, hetekig feléje sem néz, mire Joe azt válaszolta, ne szóljon bele, majd ők ketten elintézik. Búcsúzóul azt mondta Zsuzsinak, kifesti az új albérletet az Ó utcában, és már jöhet is, azzal elment, és soha többé nem jelentkezett, nem is telefonált.

Zsuzsi júliusban valamivel jobban érezte magát, felutazott Pestre, közös ismerősöktől, például Somától próbált Joe felől érdeklődni, de Joe-t senki nem látta az utóbbi időben, nem tudták, merre jár, mit csinál, hol lakik, az Ó utcai lakásról még csak nem is hallottak. Zsuzsi hazautazott, és írt egy levelet a régi albérletük címére, majd mikor a levél címzett ismeretlen jelzéssel visszaérkezett, ugyanezt a levelet elküldte Video Joe szüleinek, akiknek a címét a telefonkönyvből nézte ki. Ekkor gyors egymásutánban két levél is jött Joe-tól, az elsőben rövid mentegetőzés után, amiben valami vidéki felolvasókörrúra hivatkozott és a sok szerkesztői munkára, azzal hűtegette, hogy közeleg az uborkaszезon, és augusztusban már sokkal több figyelmet tud fordítani ifjú hitvesére. A pár nap múlva érkező, második levelet Zsuzsi tízszer is elolvasta, de képtelen volt felfogni az értelmét, nem hitte, hogy ez megtörténhet, próbálta elképzelni, hogy valami vicc, hogy Joe csúnyán beállva írta azokat a mondatokat. Pedig a levél egyértelműen fogalmazott: ne haragudjon, nem kéri, hogy Zsuzsi megértse őt, vagy megbocsásson neki, mert amit tesz, megbocsáthatatlan, de az a helyzet, hogy mást szeret, és jobban tiszteli Zsuzsit annál, hogy hazudjon, ezért döntött úgy, hogy jobb, ha mindent bevall, és kéri, hogy váljanak el.

Az első, békéltető tárgyalásra Joe az ügyvédjét küldte el, és a másodikon, ahol kimondták a válást, Zsuzsi szintén csak ezzel a festett hajú ügyvédnővel találkozott. Megértette, hogy Joe nem akarja látni, és többé nem jött Pestre, akármilyen jó

koncert volt a Fekete Lyukban, sőt Szegedre sem sokat járt be, annál is inkább, mert Szegedet ellepték a skinheadek abban az időben, még a diszkók és egyetemi klubok is tele voltak velük. Mikor egy év múlva levelezőn sikerült lediplomáznia, ott, a falujában, Kishalmon kapott állást az általános iskolában, ahol a húga is dolgozott napközis tanárnőként. Teltek az évek, új iskolaigazgatót neveztek ki, megszűnt a tévesz, és a tanácselnök Ferit ezentúl polgármester Ferinek hívták. Zsuzsi Video Joe-ról nem hallott semmit, nem tudta, él-e, hal-e, magányát munkába fojtotta, még hozzá oly sikeresen, hogy pár év múlva igazgatóhelyettesé neveztek ki, és már ebben a minőségében egy uniós pályázaton számítástechnikai berendezéseket nyert az iskolának, köztük egy 386-os számítógépet. A technika-tanár segítségével megtanulta, hogy kell használni, később készített egy mail-boxot, aminek az lett a címe, hogy imélizsuzsi@freemail.hu, ezért hívjuk őt Iméli Zsuzsinak, és ide érkeztek Video Joe levelei sok év hallgatás után.

Röviden össze kell foglalnunk, mi történt ezalatt Video Joe-val, először is nem vett ki semmiféle lakást az Ó utcában, mert akkor már a Hajnal Bandi nevű barátjánál lakott a Lázár utcában, és bár tényleg összeismerkedett fiatal művészekkel, de ezek az ismeretségek nem pályakezdekről, közös művészi tervekről, műhelymunkáról, lapalapításról, hanem több napig, sőt hetekig tartó közös züllésről szóltak. Hajnal Bandi eredeti figura volt, pincékből összeszedett, kiszáradt és lelapított macskatetemeket tűzött a lakása falaira művészi installáció gyanánt, kedves mondása szerint nem véletlen, hogy Jefferson *kenderből* készült papírra írta a Függetlenségi Nyilatkozatot, a Ricsi nevű haverjukat pedig úgy hívta, hogy Oroszlánszágú Richárd. Hajnal Bandi nem csak a szellemességekben és a piálásban, füvezésben, de a szipuzásban, mákteázásban, sőt a Berlinben élő haverok által levélbélyeg alatt elküldött LSD-bélyegek fogyasztásában és élvezetében, vagyis a *lecsózásban*, mely neologizmus állítólag magának Szentjóby Tamásnak köszönhető, szóval Hajnal Bandi ezekben a huncutságokban is élen járt, lehetett tőle tanulni. Video Joe közelről tanulmányozhatta egy késő-szocialista – ezt, hogy késő, akkor még nem lehetett tudni – pia- és droghuszar mindennapos életét és küzdelmeit. Pár hét után abban a helyzetben találta magát, hogy fölkelés után első útja a virágboltba vezetett, pontosabban virágboltokba, mert sok helyre már be se engedték, úgy hogy csak külvárosi kertészetekben tudta beszerezni a szárított gubókat, amiből a reggeli mákteájukat főzték. Napjaik mákteával kezdődtek, füvezéssel folytatódtak, piázással teltek, jó esetben lecsózással, esetleg speeddel érték el a csúcspontot, és általában teljes öntudatvesztéssel végződtek. Józan pillanataiban Joe-nak hiányzott Zsuzsi, és szégyellte magát, de erre a szégyenre kitűnő szer volt az ópiát. Lehetetlennek tűnt, hogy azt az édes lányt beavassa ebbe az életbe, ezért úgy döntött, lezárja a múltat, és mivel más magyarázatot nem talált, a legkézenfekvőbb hazugság, egy új szerelem koholt története mellett döntött. Holott nem szeretett akkor ő már senkit és semmit, talán csak Hajnal Bandit meg a többi mákvirágot, valamint a teafozójét, pipáját, mákvágó pengéit, égető kanalát. Egy kiválasztott szekta tagjának érezte magát, megvetéssel gondolt a gyáva, kispolgári, pórázon rángatott, hamis életekre, a házasság intézményére, és mintha már nem is ő lett volna, aki a Mikszáth Kálmán téri cselédszobában olyan szenvedélyesen ölelte a lányt, mindez zavaros emlékké vált, abból az időből, mielőtt kilépett volna az isteri fénybe, a mámor és a rettegés birodalmába. Ahogy az ilyenkor lenni szokott, és Hajnal Bandi is erre ösztökölte,

a dflerkedésbe is beletanult, ebből fizette a festett hajú válóperes ügyvédnőt, akivel Zsuzsinak be kellett érnie helyette a bíróságon.

A május abban az évben is utazgatással telt, a déli határtól haladtak fölfelé, ahogy sávokban száradtak le a földek, amik néha végeláthatatlan mezők, néha csak kis konyhakerti vetemények voltak a faluszéli házak mellett, de még ide is megérte bemászni, ha nem volt kutya, megmetszették a friss gubókat, vártak félórát, és filmes tégelyekbe vagy orvosságos fiolákba gyűjtötték a mákzsírt. Kocsonyás állapotban hamar megromlott, mielőbb ki kellett égetni, a por elállt, később is használhatták volna, mert általában rögtön beküldték, azon ritka alkalmaktól eltekintve, mikor sikerült olyan mennyiséget szüretelni, hogy eladásra is gondolhattak, de ez vidéken nehézkes és veszélyes is volt, előfordult, hogy szennyezett volt az anyag, például permetezték vagy trágyázták a földet, és gond lehetett volna belőle, ha baleset történik, nekik már voltak tapasztalataik, tudták, mit kell tenni mérgezőes tüneteknél, de ezek a friss és naiv, ám annál mohóbb vidéki droggerek tudatlannak és az önpusztítás vágyában teljesen zabolátlannak tündek. Négyen értek a csehszlovák határhoz, a lány Kiskunhalason csapódott hozzájuk, nyöszörgött, kórházba akart menni, de a három fiú, Hajnal Bandi vezetésével, nem törődött vele. Az elvonás fenyegető réme bizonyos megfontolásokat egyszerűen elsodort, az irreális remény, hogy még zöld mákföldet találhatnak, elfeledtette velük a határöröktől való félelmet. Az időjárás sem ismeri a határ fogalmát, nem torpan meg a felhő vagy a szél Sturovónál, Röszkénél vagy Hegyeshalomnál, a gólya és a fecske sem lassít le, ha megpillantja odalent a csfkosra gereblyézett homoksávot és az örbódékat, a dongó sem zümmög más hangon, mikor átmegy tót akácvirágot szippantani. Ebből a szempontból inkább érezték magukat a természet, mint a társadalom gyermekének, figyelmen kívül hagyták a tiltó táblákat, és még szerencsájük is volt, találtak egy utolsó, hosszúkás mákföldet egy erdősáv árnyékában. Volt teje a gubóknak, azon melegében nyalogatták, majd később egy lelakatolt csőszkunyhó mellett lőtték be az első adagot. Pókhálós arc, beszappanozott talpak, az ujjakról jég csöpög, előttük vérvörös, lánghabos tenger. A lány is magához tért, pupillája összeszűkült, hangja elmélyült, szar ez a mák, mondta, adjuk el, vegyünk hernyót. Nem hercsizünk, mondta Hajnal Bandi, a mák tiszta, isteni esszencia, a természet ajándéka, nem laboratóriumi fos, de a lány mindenképp haza akart menni. Holnap leszedjük a maradékot, válaszolta Hajnal Bandi, aztán tovább, fel, északnak. Elnémultak, alkonyodott, a zümmögő, kék legyek fölöttük hol egyhelyben libegtek, hol összevissza cikáztak.

Hajnalban határőrök jöttek a csőszkunyhóhoz, egy madár rikoitozni kezdett, Ricsi, Joe és a lány az út felé rohant, Hajnal Bandi viszont, ahogy előző nap mondta, fel, északnak, a fészker mögött végtelen búzamező hullámszott a felkelő nap fényében, a fák közül kilépett egy katona, valamit kiabált, aztán fölemelte a fegyverét, és lőtt.

Video Joe itt, a határnál ért el egy végső *határt*, mélypontot, ahonnan kétséges volt a visszatalálás. A börtönt úgy úszhatta meg, ha kórházba megy, és pár hét múlva egy jugoszláviai drogelvönő telepen találta magát, ahol szigorú napi fegyelemben, másfél éven át követ tört hasonló korú sorstársaival. Egyszer azt mondta neki a pap, aki a tábort vezette: *a fájdalom igazságszérum*, mikor beszélt, a homloka három mély ráncba szaladt.

Iméli Zsuzsa, a kishalmi Petőfi Általános Iskola igazgatóhelyettese a kilencvenes években látott a tévében egy irodalmi műsort, *Úr Ír* volt a címe, és egy nagyszerű

ember vezette, aki szintén nincs már köztünk, ő is megérdemli, hogy a nevét ideírom: Békés Pálnak hívták, és akkor Zsuzsi arra gondolt, hogy talán elő kellene fizetnie irodalmi lapokra, de a magával szemben táplált gyanakvás szellemétől vezetve az ötletet arra a titkos óhajra származtatta vissza, hogy talán hírt akar hallani egykori férjéről, ezért inkább úgy döntött, nem fizet elő semmilyen újságra, legyen a múlt örökre eltemetve.

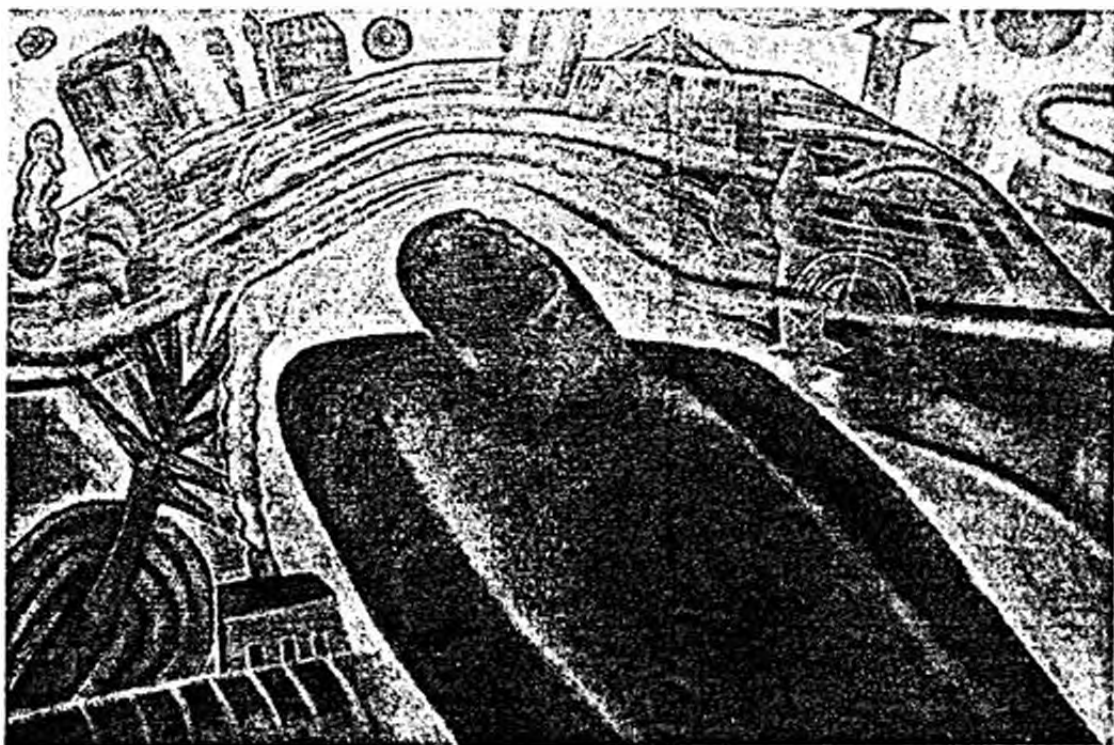
Aztán egy szép napon levelet kapott Budapestről, és a feladó helyén ez állt: Vida József. Most az a mondat jön, hogy reszkető kézzel bontotta fel a levelet és elsőre nem tudta elolvasni, ami közhely ugyan, de ez történt. Joe azt írta, hogy sok évvel azelőtt azért szakított vele, azért vált el tőle, mert nem akarta őt méltatlan és nyomasztó körülmények közé kényszeríteni, amibe ő csak és kizárólag saját hibájából került, de már akkor elhatározta, hogy ha egyszer lesz ereje és szerencséje, hogy talpra álljon, hibáját jóvá fogja tenni. Ez a nap elérkezett, újjászületett, és most sikeres embernek mondhatja magát, akire, sokak szerint, fényes jövő vár, könyvei jelentek meg, díjakat kapott itthon és külföldön, darabjait játsszák a színházakban, forgatókönyvet ír, fordít, elárasztják felkérésekkel, az olvasók várják az új publikációit. Tudja, hogy valószínűleg elkésett, a sors túl sokáig halogatta, hogy ezekkel a sorokkal Zsuzsi elé lépjen, semmit nem hallott róla az elmúlt években, nem tudja, van-e férje, családja, gyerekei, de ha véletlenül nem ment férjhez, nem is tervez házasságot, nincs barátja, akkor ezennel újból megkéri a kezét, mivel azt gondolja, hogy Zsuzsi megosztotta vele a nehéz napokat, ezért megérdemli, hogy most ő ossza meg vele jobb napjait, ha pedig már férjhez ment, ő csak örül annak is, reméli, hogy boldogan él, és nem fogja ez a levél megbántani.

Zsuzsit soha nem érzett nyugalom szállta meg, nem Joe-nak bocsátott meg, azt már rég megtette, de végre megbocsáthatott önmagának. Beütötte Joe nevét a keresőbe, és kiderült, hogy minden igaz, amit Joe írt, és pár nap múlva válaszolt neki, hogy köszöni a levelet, de hogy elfogadja a felé nyújtott kezet, ennek semmi értelme, szomorú maskara lenne a vidéki kis tanítónő a híres író mellett, azon kívül ennyi év nagy idő egy nő életében, főleg ha munkás életet él. Egy dolog fáj csak neki, hogy Joe rosszul ismeri őt, feltételezi, hogy férjhez ment, ő neki mondott igent, és ez alól semmilyen törvény nem menti fel. Szeretné még egyszer látni, mindig is vágyott erre, kérni azonban nem fogja, mert fél, hogy rossz érzéseket szülne a viszontlátás, jobb, ha távolból gondolnak egymásra, a múltra, de ha Joe mégis úgy véli, hogy érdemes tartaniuk a kapcsolatot, és Joe-nak is megfelel a forma, emailezzenek, egyszerűbb, gyorsabb, és megadta Joe-nak az emailcímét.

Attól kezdve rendszeresen mailt váltottak, beszámoltak életük folyásáról, a napi kis eseményekről, Joe elküldte Zsuzsinak a könyveit digitális formában, mesélt a külföldi útjairól, Zsuzsi pedig a falu hétköznapijairól, a családjáról, és azt is elmondta, hogy az apja közben meghalt autóbalesetben. Zsuzsi kimásolt és magánál hordott egy idézetet Joe-tól: Az élet könyv, melyet túl gyorsan futsz át, nyomában szétfeszülő képek és érzelemcsíkok maradnak, míg végül emlékezeted egy üres nevet öröl csupán. Joe egy év múlva újból fölvetette, hogy találkozzanak, Zsuzsi még mindig húzódozott, fél, hogy Joe csalódik benne, már nem az a csitri, de Joe megnyugtatta, hogy nem az elmúlt szerelmüket keresi, ő vele akarja leélni az életét, és nem hinné, hogy ettől bármi elriaszthatná. Végül létrejött a találkozó Zsuzsiék kishalmi házában, Joe már nem járt ki az ólak mögé füvet szívni, bár azért a borospoharat, talán

hogy a szorongását oldja, sűrűn emelgette. Az esküvőt októberben tartották, ott a faluban, a szűkebb családot hívták meg, ebéd után bepakoltak Joe Ford Escortjába, felköltöztek Budapestre, és aztán Zsuzsi szabályosan, másfél évenként három lányt szült Joe-nak.

Itt ér véget, pontosabban itt tart Video Joe esete Iméli Zsuzsival, Zsuzsi jelenleg magyart tanít a Berzsenyi Gimnáziumban (a fiam nála érettségizett idén), Joe-t pedig sikeres irodalmi és műfordítói karrier után egy új és feltörekvő kis politikai párt színeiben országgyűlési képviselőnek választották. A kampány időszakában és a Parlament megalakulásakor Joe számos interjút adott, legutóbb épp a Népszabadságnak, nem nagyon figyelt oda, honnan jön a kicsit dadogó, szimpatikus fiatalember, mind ugyanazt kérdezték, és ezekre a kérdésekre jól kidolgozott válaszai voltak, bár arra azért törekedett, hogy ne mindig ugyanazt mondja, nem csak az olvasók iránti udvariasságból, de hogy ő maga ne unatkozzon. Az újságíró a szokványkérdések után, az interjú vége felé arra volt kíváncsi, melyek Joe eddigi gazdag pályájának, életének legkülönlegesebb, legszebb, legerősebb pillanatai, és Joe azonnal a Mikszáth Kálmán téri cselédszobára gondolt, ahol először ölelte Zsuzsit, de közben tudta, mi a megfelelő válasz, hogy a gyermekei születése után természetesen a képviselői beiktatása volt ilyen erős pillanat, amikor esküt tett a Parlamentben, hogy minden tudásával és erejével a köztársaságért fog dolgozni, de miközben válaszolt, még hozzá kifogástalan, nyomdakész mondatokban, egy kép tolakodott a szeme elé: Hajnal Bandi áll a hullámozó mező közepén a fölkelő nap fényében, arcáról lehull a téboly maszkja, és szemén még ott tükröződik a világ, ami mostantól nélküle lesz.

PARTI NAGY LAJOS

A lóditizmus természete

(Gavallérok-cédulák)

„Istenem, ennyi fényes név“

Az augusztus végi Budapestre ha félfenékkel is, de ráült az október. Nyirkos, szürkésbarna nadrág, nem sok jót ígér, igaz, azt sem ígéri, hogy marad, saperlott, morogja, hát hiszen korai még, elrág egy fűszálat, szétköpködi. Meghívhatja magát egy 114 éve megesett felvidéki esküvőre. Mondanom sem kell, hogy arra, amelyre főszereplőm, a násznagyként fungáló hírlapíró fiatal kollegájával épp október másodikán indul el, s mely esküvő témája, apropója s kerete tárgyának (apropóm-nak?), a Gavallérok című Mikszáth-kisregénynek.

Ha képzelem, úgy képzelem, hogy még a sötétben, a színi homályban szólal meg a kicsit nehézkes, de élénk tekintetű író, mondván: kéne egy ügyes griff, s azzal meg is volna minden. Aztán, kis csönd után, hozzáteszi, „vóna a fenét, de azért kéne.“ S azzal kibotorkál, köhécsel. Vagy bebotorkál. A szivarszag, mint egy hűséges, kelletlen szolga imbolyog a nyomában. Tudja, mi a griff, amice? Fogás. Újságírói fogás. Trükk. Szemfényvesztés, ha tetszik. Az, amitől az irodalom más, mint a valóság. A grifftól más, kérde ez a szerkesztőségi szolga, immár odakintről. Úgy van, feleli az író, olyanformán. Ha a nyelv az anyag, a griff a szerszám. Megragadni nem lehet általában, csak konkrétan és valamivel, na ez a griff, és újra előről.

Ha a griffnek hangja van, az hörghurut-hang. Rémisztően vijjog, gruázik és jafatol, felcsap és átbukik, szörcsög és sipít. Egy szerves fűrészlap alakváltó kacaja. Hacsak nem némán, olajozottan ragad meg a roppant karmaival, mint a végzet, hogy felragadjon a sasroszlánok birodalmába. Nem magyar szó, a német greifen (fog, kap, megragad) igéből lett a magyar népmesék rettegett madarának nevévé.

Terveztem egy Gavallérok-átiratot, nem tudhatom milyen volt volna, hiszen nem lett meg, nem lett belőle szöveg. Kis, praktikus túlzással a megvalósult mű mutatja meg, hogy jó ötlet volt-e létrehozni. Minden más csak valószínűség, spekuláció. Persze a valószínűséget meg kell tudni becsülni, spekuláció nélkül nincs előrelátás. Nem lehet minden úton végigmenni, hiába csábít a kaland, hiába vár valami váratlan a végén. Valami elgondolhatatlan. Megszámlálhatatlan út és kaland van, s kevés a láb, az idő. A legnagyobb griff a választás képessége. Mikszáth griffje, hogy ennenmagával, mint násznaggyal mesélteti el ezt a – nem is történetet, inkább – groteszk eseményt. Jobb fogást színpadon se tudnék.

*

A tervezet az túlzás, csupán följegyeztem, de leginkább elképzeltem ezt-azt. Például az én hírlapírómat, ahogy lompos csalogányként repked az ég volier-jében. A színpadéban. Legalábbis a szűnhetetlen, *ariatikus* köhögése. Ökörnyál, hogy blaszfém legyek. Aztán leszáll. Egyedül van a redakcióbéli asztalánál, az említett szerkesztőségi szolgáló tesz-vesz, tolláskodik, fölnyúl a polcok legtetejére, majd be a poros szekrények alá, végül egy tejeskávéért kihussan az ablakon. Az író szabadkozni kezd: önök tán színházban vannak, de *ez itt* aligha lesz színház. Negyven négylovas hintót én csak a szavammal tudok idevarázsolni, s a varázslás se én vagyok, nem, hanem az önök tisztelt képzelete. Képzeljék hát.

*

A hírlapíró, – lévén nyájasság és híresség – gyakran hívják nászmagynak, így hívja meg kollegája, Csapiczky Endre is. A hírlapíró „természetesen” maga Mikszáth – Esterházy-kockás zakó, jobb-rosszabb szivar, a joviális, korpulens arcból kiszikrázó éles, keserű szemek –, a történet idején 49 éves, Csapiczky huszonöt, tán harminc. Magázódnak. A fiú az úgynevezett pakfon arisztokrácia tagja, „pompásan tudja eltakarni a szegénységet (ez a sárosi svihák dolga), de pompásan tudja elő is tárni (ez pedig a bohém dolga)” „Hát van-e aztán egy kis pénzmag?” érdeklődik az idősebb, s Csapiczky tiltakozása világossá teszi, hogy főleg a pénz miatt akar nősülni, naná, sőt egyáltalán nem bánja, hogy ekkora selymának, egy pénz miatti nősülőnek tartják, holott. Holott épp a pénz az, ami nincs. Úgy van, hogy nincs, lehet lebegtetni a vanást a nincs határán, ami még a réteshúzásnál is nagyobb mutatvány.

*

Már ez az elképzelt, redakcióbéli első jelenet is velejéig, angyalian cinikus, ilyennek kell lennie. Semmi sem az, ami, s ehhez minden résztvevő ragaszkodik, mindegyikük identitásának ez az alapja, naná, hisz ebben nőtt fel, ebben van otthon, ezeket a szabályokat, az *elasztikumi mezők* szabályait ismeri. Ez a hazája. Ez az interaktív lóditizmus. A gavallérok egy mélységesen magyar regény. Iróniája elementáris. Tévedés azt hinni, hogy mivel a beszélő nem veszi ki magát az esendők közül, mivel lazán és elegánsan ráhagyja a konzekvenciákat az olvasóra, hogy azzal felmenti hőseit. Nem, nincs felmentés, nincs elfogadás, hanem megértés van, törekvés a megértésre. Könyörtelen megértés van, ahogy Mészöly Miklós mondja a szeretetről. Ülünk a körhintán mindannyian, ki többet lát a forgásból, ki kevesebbet, kit jobban zavar, kit kevésbé. De *egyetérteni?* Tetszik-nem tetszik, nekem is hazám ez az ország, dacára, hogy honfitársaim egyre növekvő halmazával (alakulatával) egy légtérben sem akarok tartózkodni. Nem halad meg és nem ítél el? Épp ez, a nyájas, mosolygós beszéd, ez a megsemmisítő ítélet, ha már mindenáron szószéknek és bíróságnak akarják az okos utókorok tekinteni az irodalmat.

*

Az anekdota nem vicc? Tényleg nem? Tényleg. Nem.

*

A mondott évben – ezt szakszerűtlenül, de bátran vegyük 1896-nak, hisz a Gavallérok 1897-ben jelent meg folytatásokban a Pesti Hírlapban –, a Millennium nevezetes évében a természet olyan konfúzus volt, hogy augusztusban tartotta a nyarat és

az őszt októberben. Izzó verőfényben vonatoznak tehát hőseink, a nap nevető mosolyával beragyogja a szelíd hegyeket, melyek, ahogy Mikszáth megjegyzi, amúgy szoktatóba ugranak eléjük, apródjaiként a messze kéklő óriásoknak. „Nevető mosoly”, hömpölygető, kedélyes redundancia – hogy volna fogható gyors kis képekbe a lassúság? Pedig alighanem száz apró képpé kéne kimerevíteni a nagy tablót, száz képpé, mint Ödön von Horvath teszi a Kazimir és Karoline-val. A gavallérok kiált a színpad után, ahogy mondani szokták, de színdarabot immár nem tudnék írni belőle. Nem kell... Hangjáték igen, film igen, de színdarab aligha. Színházi este, talán. De hát nem az a színdarab, amit egy színházi estén előadnak?

•

Merő véletlen, de a mondott évben, 1986-ban kerül színre először Csehov Sirálya, és mindjárt meg is bukik. Nem tudom, tán Ambrus Zoltán volt az első, aki Mikszáth és Csehov közt párhuzamot vont, mondván mindketten egyszerre szeretik és gyűlölik hőseiket. Régóta gondolom, hogy nem lenne haszontalan Csehov felől olvasni Mikszáthot. Hogy Csehov modernebb, urbánusabb jelenség? Az, mert száz év alatt azzá játszották. Polgárivá, légiessé, ikonikussá. Mikszáthot pedig belepozicionálták, beleklasszicizálták ebbe a természetlen, dzsentrimagyaros, népi skatulyába, s minthogy egy darab olvasatai, vagyis az előadások attraktívabbak, mint egy regény olvasatai, a Csehov játszás jelenvalóvá/kortalaná tette a szerzőt, míg Mikszáth súlyosan, nehézkesen ül a saját levében mindmostanáig. Pedig vannak közös jegyek bőven. Az említett hassliebesség, szeretvegyűlölség, aztán a cinizmusal pállástolt érzelmesség, az ironia, mint szemlélet és páncél, a történet nélküli történetek, elhallgatottság, sötét indulatok a felszín alatt, nevetségesség, kisszerűség és reménytelenség, ami egyik ágon tragédiába a másikon reménytelen kedélyességbe – a következő darabba – torkollik. Akármilyen igazságtalan, Csehovot kezdettől modern írónak, Mikszáthot pedig régies, göcögő népi bácsinak olvasták, ha olvasták. Képzeljük el, milyen lenne mai fordításban Mikszáth Kálmán?

•

Csattog a csalogány, mint a bronchitis. A levegő is utolérhetetlenül tiszta, mint minden e vármegyében. Hőseim vasúttal mennek Eperjesig. Színek, szagok, recsegések, a nagyvendéglő.. Ide a ráérős vacsorához érdemes lenne valami dialógust telepíteni, némi előzetest a sárosiakról. Hogy mit jelent sárosinak lenni. Másnap aztán gyors reggeli, hisz indulni kell Lazsányba, nagy záporosd volt arra és a vicinális út tele van kátyúval. Itt, a vendéglőben öltözzön ünneplőbe vagy ott is lesz hely, kérdi a vőfély. Hogyne lenne, ötven s valahány szoba van a menyasszonyom öregeinél, hangzik a válasz, az udvaron pedig ott kapál, ott hányja-veti magát a négy tüzes paripa. Mindegy, hogy konkrétan kié, mert egyre megy, egy Csapiczky mégse viheti két lóval a menyasszonyát. Ugyanis, ha van, aki nem tudná: a Csapiczkyak négylovas familia. Magyarország isten kalapján a bokréta.

•

Mintha műholdról, legalábbis léghajóról: megy a sárosi elit a lakodalomba. Mint valami kevély, filmes enumeráció: „Jobbról is, balról is, a völgyekben, a fehéren kígyózó dűloutakon, melyek mint az erek kapcsolódnak be az országútba, közelebb, távolabb úri fogatok barnállottak. Némelyik olyan távol, hogy szinte egy lassan mászó szarvasbogárnak látszott; a közelebbieken színes napernyők mutatták,

hogy úri hölgyek ülnek rajtok”. A paradicsomi terepasztalon üveges batár, phaeton, landau, bricska, tilbury, sandlaufer, s ahány ősi jármű a több ezredév alatt csak megtermett e rögzített vértalajon.

•

Panoptikum. Élőviasz. Így is kéne eljárni, bizonyos testrészek, figurák olykor megmozdulnak, de az egész áll. A hírlapíró zötykölődik a nyalka kis magyar kocsin, s a vőlegény (ne felejtjük: valódi Csapiczky) kommentál, mintha egy címer-tárban, – avagy színházi jelmeztárban, ahogy akkor mondták, *fundusban* – kalauzolni el a járatlan idegent. Az én olvasatomban: Csapiczky ironizál, totális irónia, ebben végig összeszimmel a hírlapíró nászraggyal, én tudom, hogy te blöffölsz, te tudod, hogy én tudom, s ebbe még a megbántódás iróniája is belefér.

•

Kézfogás-instrukció egy színésznek: malackfarkszerű görbületben nyújtani oda a legújabb dzsentriszokás szerint. Két malacfarok ezeréves, mélymagyar parolája a sárosi kátyúk fölött.

•

A sárosi elit komplett Árpád-ház. A Pruszkayak egyenesen de genere Tass. Be tudják bizonyítani, mondja rezzenetlen arccal a vőlegény. Azt már nem, feleli az egyik Pruszkay nevetve, de ti se tudátok zeugnisokkal bizonyítani, hogy nem onnan származunk. Egy ilyen „zeugnis” csak hab a tortán. A de genere Tasság zeugnisa.

•

Mi mind származunk és származni jó, minél messzebből, annál jobb. Aki származik, az valaki, valakinek pedig muszáj lenni. Necessze est, amice. És nem mindenki valaki, uraim, mert a mob az nem valaki, hanem mob. A zsidó se valaki, annak csak pénze van, de származni, ha feje áll, se származik. Szlimóczkyné családja, például, a Kund nemzetségből való, címerük egy hétfelé osztott pajzs, a hét vezérségre való emlékeztetés. Domoróczy, ki tüzes pejen érkezik (anyja, azt mondják, Blackston volt, a Metternich herceg híres kancája), egyenesen Töhötöm vezér ivadéka.

•

Ez már sok egy kicsit, morogja a hírlapíró. Úgy látszik, az Árpáddal bejött többi nemesek mind magtalanok maradtak és csak a vezérek nejei szültek fiaikat. Úgy látszik, feleli Csapiczky, aztán szemrehányón folytatja: „Ön jó ember, egy hangyát sajnál agyonütni, tudom, de ha egy szent hagyományt eltaposhat egy rossz ötlet kedvéért, hát megteszi.”

•

A nyáriás októberben a kocsik összeváják egymást, megállnak. Ez az első nagyjeleket, operai színpad és díszletek, nagyzenekar, fenyőfakórus, negyven hintó pihen, százhatvan lóra terítenek pokrócot a kocsisok. Itt kártyáznak, mi több, párunpárt játszanak – de mint a Rothschildok, a bankók sorozatszámát kell eltalálni, hogy páros szám, avagy nem, s úgy veszítenek, mintha bankóval volna tömve ott-hon a vánkös. Amott a malacok szerelmét utánozzák nagy beleérzéssel, arrébb fáciánt lőnek éppen, s mindenhol konyakoznak, hozzá egy forintos havanna szivarokat szíznak, s lekezelően füstszivarnak hívják őket. Szép széles tabló, nem is kellene

összefüggő dialógusok, csak töredékek, villanások. Az anyag, ahogy zsiszeg az önfényben, a belterj melegében.

•

Bogozy Miklós „bácsi” címerállatnak való nemesúr, lelke minden társaságnak, örök csörgőcsuli, egy utánozó-fenomén. Fölségesen adja a távoli kutyaugatást s általában más állatokat is. Hanem amikor a malacok szerelmét előadja, minden ember oldalnyilallást kap a nevetéstől. Ezt, úgy képzelem, inkább szépen, takarékosan elmeséli az egyszál hírlapíró. Iszik, rágyújt, tündöködik. Előadni, hogy valaki előadja a malacok szerelmét, ez esetben több, mint eljátszani.

•

Aki nem tudná, a „sárosi őrszem” egy szolgáló két villogó szeme, ki arra vigyáz a park szélén, „hogyan befordul-e a jegenyefák periferiájába vendég, amely esetben bekiáltja a kastély népének „Chlapci do liberiji!”, vagyis libériába, gyerekek, s egy szempillantás alatt finoman kiborotvált komornyikká változik az öreg béres, ki még az imént trágyát hordott, s fehér szakácskában és sapkában habot ver az ambituson mint kukta a mindenes, aki előbb még fát vágott.”

•

Az öreg Csapiczky házában meg kell pihenni. Szerény uzsonnának álcázott hatalmas trakta, allűrök és valódi terülj asztalkám, forró vendégszeretet és hideglelős kedélyeskedés. Az ifjú Csapiczky elholt anyja egy valódi Motesiczky lány. Az öreg szétnéz, hogy ugye mindenki tudja, mit jelent valódi Motesiczky-lánynak lenni. Mindenki tudja, naná. Egyedül a hírlapíró bizonytalan, de neki elnézik, nem egy nagy pedigré, de benne van az arcképe az újságokban. Mert származni jó, de híresnek lenni még jobb.

•

Mindenkinek megvan a maga mutatványa. Ami Bogozynál a malacok szerelme, az öreg Csapiczkynál hosszú, harsogó monológ az újságírásról, a sajtóról és egyáltalán. Lényegében arról, hogy tudja ő, amit tud, neki a seggében is feje van, hogy egy másik klasszikust idézzek. Ez alapvonal. Mindenkinél mindig mindent jobban tudni, s ebben körömszakadtig meg nem rendülni. S körbejár a konyakosüveg, leginkább a címke miatt. Amit isznak másodlagos, úgyszólván egy helyre megy, de az üveg, a cédulka legyen ezer éves. Magunk között vagyunk, tudjuk, az ezer mennyi. Az akadémikusok idegent elmarjuk. Haladás haza.

•

Az öreg Csapiczky birtokán már minden gavallérság felvonul, a személyzet – most éppen Jean, estére Janó – papagájruházata, strimflik, spencerek, huszárruhák, pandúrjelmezek, mutatván, hogy a házigazda szereti „a múltakat”. Isszák a borokat, melyekből természetesen egy hordóval van a világon, az is odalent a pincében. S a rafináltnál rafináltabb, királyi ételek, melyekhez jól illik az öreg kommentárja: „oh, ez csak afféle »doma robiensis«, vagyis »otthon csinált«”. „Szegények vagyunk, így élünk közönségesen, és végre is azt eszik az ember, amije van. Nem szeretem a flancot. Úgyszólván azt fogják ránk, szegény sárosiakra, hogy nagyozolunk. Az ember rá se mer már gyújtani egy jóra való szivarra.”

•

Ahogy nézegetem az aláhúzásokat, hajdani összenyilazásaimat, olykor, például most, azt érzem, mégis ki kellett volna jelenetezni (legalább), s elkezdeni a párbeszédekkel játszani, ki tudja, miből mi lesz a végén. S tán a töredékes, de már dramatikusan anyagot rá lehetett volna bízni a rendezőre, ha kedve van, kezdjen vele, amit akar. Úgy látszik, nem volt elég erős bennem a készlet. Húsz éve játszik fontos szerepet az életemben a színház, de ennyi idő alatt se lettem drámaíróvá. Mondatban gondolkodom, nem jelenetben, nem konfliktusban. Dikcióban, nem akcióban.

•

Addig isznak, amíg be nem áll az úgynevezett amabilis konfúzió, azaz mindenki beszél egyszerre, s nem lehet őket felállítani, holott ez még nem az esküvő, még át kell kocszni Lazsányba. A kétségbeesett vőlegény hiába kiabál, a kutya se hallgat rá, ezért cselhez folyamodik. A Matykó inas kék dolmánya hátára felírja krétával, hogy „Menjünk uraim, mert kikapok”, s megparancsolja Matykónak, háttal menjen körbe a vendégek között. Jó jelenet, imbolyog a kék szolga-hát az úri népek orra előtt, egyedül a Pruszkay Stefi kéri ki magának, hogy neki egy szolga ne fordítson hátat. Stefi tajtrészeg, nem csoda, hogy egyre felháborodottabb, vért akar, segédek, alig tudják Tas vezér unokáját lecsillapítani. Mikszáth elemében van, a helyzet kibomlott, egyenletesen, simán jön a tollból a nyájas vitriol, nincs abszurd ötlet, melyre ne lenne vevő az olvasó.

•

Menyasszony elé pocsolyába mentét teríteni – Sárosban nincs enélkül esküvő. Mentém et sanquinem. Az egész kisregény egy begyakorolt, hagyományra, vérré vált színjátékról, valóságos sárosi passióról szól. Lehet-e, érdemes-e egy elmesélt színjátékból színházat csinálni?

•

Mintha a Csapiczky-féle mulatozás folytatódna Lazsányban, az örömapa romos, de hatalmas kastélyában is, ki őrnagy léte méltóságos, mert császári és királyi kamarás. Újabb *kótyagtoll*, újabb címerállat vonul fel, fiatal korában magát a császárt tanította lovagolni, aki harminc évvel később valami hadgyakorlaton megismerte az öreg őrnagyot, megörült neki, s mondta, kérjen akármit. S mit kért az öreg? Egy sárosi születésű ember nem is kérhetett mást, „császári és királyi kamarás akarok lenni, felség”, mondotta, s lőn. Amiből annyi haszna lett, hogy kapja a partecédulákat az udvartól, tele van vele egy asztal a szalonban, s flancol velük, naná. Igazán unheimlich mindennap egy ilyen cédulát kapni, mondja. Ez a legfrissebb, a szegény Larisch-Moenich grófné. Istenem, istenem, hogy ez is meghalt. Ősmerte, kérdi valaki részvételi hangon. Nem, fiam, nem ősmertem. Hát akkor mért sajnálkozik? Miért miért, csattan fel az örömapa. Mert érdeklődöm az udvar iránt. Ki érdeklődjék, ha mi kamarások nem? Teringette, ki érdeklődjék?

•

Közben Koltay Miska Szalkányból mindenkit körbejár panaszolkodva, hogy siettében otthon hagyta a tárcáját. Erre a díszes társaság, „a bennszülöttek”, ahogy Mikszáth mondja, összenéznek, s egyszerre nyújtják a tárcájukat: „Parancsolsz,

amicenko?”. De Koltay, nyilván Töhötöm-ivadék, netán Huba, csak legyint, hogy hagyjátok, unom az effélét, majd adtok, ha kell, ha lesz, mondjuk egy kis ferbli, ilyesmi. És itt, kb. a szöveg közepén, mielőtt a hírlapíró a maga gyanúját a Matykó féle jelmez (elfelejtették lekefélni) újbóli felbukkantán megfogalmazná, szóval a Koltay Miska eseténél a leghülyébb olvasó is pontosan tudja, hányadán állunk a derék sárosiakkal. Tán a színjáték léptéke, illetve az összjáték és az összeszokottság mértéke nem világos.

•

A menyasszony épp felöltözik, épp bemutatják a lelkes közönségnek, épp indulnának, mikor – megejtő vígjátéki csavar – valamelyik szolga behoz egy nagy dobozt, s az örömanya felkiált, milyen pech, hogy csak most érkeztek meg Párizsból a ruhák. Tegnapelőtt kellett volna jönniük, de nem jöttek, hát mit tehattünk, összeütöttünk magunk valami kis ruhafélét, s már épp bontaná föl „a kisztrít”, mikor az örömapa rárivall, hogy már egy órája vár a pap, s most már mindegy, ruha, ruha, a Péter inas vigye a párizsi dobozt a méltóságos asszony szobájába, ne legyen itt minden lom láb alatt.

•

A komótos elbeszélő itt gyorsít fel először, s a lakodalom eseményeiről alig tudunk meg valamit is. Illetve mindenki mindent tud, lehet kicsit sietni. Még isznak-esznek, üldögélnek, születési évszám szerint isszák egyik évjáratot másik után Lazsányi pincéjéből, melynek természetesen nincs párja Sárosban, s ha ott nincs, hát nincs a kerek világon, de fontos momentum már csak egy történik, mikor a két örömapa átadja az ötven- illetve hatvanezer forintról szóló kötelezvényt a könnyekig meghatódott fiatal párnak. Nagy jelenet, igazi jutalomjáték két öreg színésznek, aztán a pár elutazik, a tánc megkezdődik, de mondani már nincs mit.

•

„Csak a platinát lehet még jobban nyújtani, mint egy lakodalom leírását”, írja Mikszáth és igaza van. De ezt már, úgy képzem, megint a redakcióban mondja a hírlapíró, a panoptikum kihalványodik, homályos, másnapos, sovány hajnal van, a kakas-szó alig verekszi át magát a történelmi füstön. Lószerszámok tompa hangja, patkódobogás, nyikorgás, hangos ásítózás, s a hírlapíró kérdése: hát mivel az én gazdám már messze jár a Katicával, ki visz be engem Eperjesre?: Többet kínálkoznak, a malacos Bogozó fogatára esik a választás.

•

Ahogy a regény, úgy a nem létező darab vége is egy csöndes, lucidus jelenet. Úgy képzem, szorosan egymás mellett ül a Hírlapíró és Bogozó, ülnek a redakcióasztalon, homályosak, füstből, káprázatból való alakok, szellemek, formációk, hajlítványok, szivaremlékek gomolyognak körülöttük hidegen, kiszellőzhetetlenül.

•

H: Ejnye, te Bogozó, hisz te nem még Eperjesig.

B: Dehogynem. Bent kell lennem kilenckorra a hivatalban.

H: Hát te hivatalnok vagy?

B: Sajnos. A törvényszéknél.

H: Te vagy a törvényszéki elnök?

B: Ugyan, Bruderkám, iktató vagyok a telekkönyvnél.

H: Ne bolondozz! A telekkönyvi iktatók nem járnak négy lovon.

B: Festve van, bruder. Festve van és csak a lámpáknál látszik. Majd meglátod a virradatnál, hogy miképp olvadnak le a négyesek mögöttünk. Én különben már a szomszéd faluban kezdek vedleni. Az inas és a két ló Vándokon maradja. Még a János gúnyája se az övé. Itt semmi sem úgy van, amint látod.

H: És a te ruhád?

B: Az is kölcsön van kérve. Majd meglátod, mire a sóvári kocsmához érünk, hat-hét kocsni ha marad, azon szorongja mindenki összegyömöszölve, mint az arató tótok.

H: Szorongja?

B: Másnaposan nem mindig jól beszélek magyar. Jó is lesz a Kohn törkölypálinkája.

H: Semmi konyak? Semmi Prunelle Naltet?

B: Bastrancia! Hogy fizetné meg azt a sárosi ember?! A Babaj cigány majd eljátssza a Gotterhalte, mint a legszomorúbb magyar nótát, erre az összes maradék ló piruettelnél kezd, mert kiszuperált honvédlóvak az istenadták.

H: Hát aztán ezek az urak hova mennek? Hiszen ezek mind a falukról jöttek tegnap.

B: Eperjesre. Azok is eperjesi hivatalnokok mind.

H: A Pruszkayak is?

B: Azok a kataszternél vannak.

H: Lehetetlen! És Domoróczy?

B: Ó írrok a megyénél.

H: Hát Keviczky?

B: Ellenőr az adóhivatalnál.

H: Szűnj meg, öreg, örültté teszel. Azok az ekvipázsok... az a pompa, a fény, a ragyogás, a havanna-szivarok... nem akarom elhinni, hogy minden csak...

B: Füst és pára. A négyesek ki voltak kölcsönözve. Innen a szerszám, onnan az első két ló, amonnan a hátulsó két ló, egy negyedik helyről a tilbury vagy a sandlaufer.

H: De hisz ez valóságos csalás!

B: Paperlapap! Ugyan kit csalnának meg? Hiszen mindenki tudja a másikról, hogy nincs négy lova. Mindössze a formákat tartják meg velem együtt... a szép ősi formákat. Mi rosszat lehetsz ebben?

H: Csak nem akarsz azt mondani, hogy az őrnagy ötvenezer forintja...

B: Nos igen, az is csak egy forma. A kötelezvény nem ér öt garast. Az őrnagynak egyebe sincs e kerek földön, csak egy kis nyugdíja.

H: No, ez szép egy história. De az öreg Csapiczky kötelezvényével csak nem úgy van?

B: Oh jaj, még ügyabban! Csapiczkynak a gigájáig ér az adóssága.

H: De így lefőzni szegény új házasságokat...

B: Az új házasságok igen jól tudták, hogy azok a kötelezvények nem érnek egy hajfótát sem, de nekik is tetszett, őket is gyönyörködtette a forma előkelősége.

H: És a vendégek?

B: No, azok is mind tudták.

H: És mégis ujjongtak, lelkesedtek.

B: Naná. Mert mi, sárosiak, nem érjük rá a szegénységünkre gondolni, ahelyett örökké abból tartunk főpróbákat, hogyan csinálnánk, ha gazdagok lennénk. És ha sikerül az előadás, örülünk neki, tapsolunk magunknak, s ha látjuk, hogy valóságnak tartja az idegen, tudjuk abból, hogy hiba nélkül játszottunk.

H: Megállj csak, eszerint a Párizsból jött kisztniben... nem a Chatelot ruhái voltak...

B: Ugyan! Nincs is ott Chatelot nevű szabó. Egy jó ötletke az egész.

H: És a smaragdékszer, amit az én kollégám...

B: Fogadok, hogy a te kollegád bizalmasan megkért, hogy egy kis csomagot vigyél be a Kubinyi Sámuel igazgató úrhoz az eperjesi takarékbába.

H: Mit tagadjam, megkért.

B: No, brát moj slatki, abban van a smaragd ékszer. Ki volt adva lizingocsku, de ma ismét kiadja a Kubinyi úr, Lásztován férjhez megy egy Vinkóczy kisasszony...

H: Egy valódi Vinkóczy...

B: Naná, De genere Huba. De végre is, ez itt szokás minálunk, és a szokások tiszteletre méltók, édes bruderám. Ami pedig a dolog érdemét illeti, hát ha nem is egyiké, másiké, vagy azé, akinél látod, de okvetlenül valakié; a fény, a pompa, a ragyogás, az elevenség, a finomság, fesztelenség, és kedélyesség, az úri allűrök, a lovak, az ezüstmű, a griffek, a tónus nemessége a mienk mindnyájunké. Csak szét van osztva, és ha azt bizonyos alkalmakkor mesterségesen egy rakásra hordjuk, kinek mi köze hozzá? Igaz-e vagy nem?

•

Igaz-e vagy nem, kérdem halkán, csak az ajkammal. Ha hangosabban beszélek, rám tör a hörghurutos, hetek óta kínzó köhögés, egymásra rakódó autó-klimás és kertéjszakás megfázások hozadéka. Jórészt ezért is késtem el ilyen rondán ezekkel a jegyzetekkel a Palócföldnek, szándékom szerint arról, hogy mért foglalkoztat – tulajdonképpen kamaszkorom óta – a Gavallérok, ez a legtündéribben gonosz Mikszáth-kisregény, s mért gondoltam tavaly, hogy valamiféle színpadi átíratot, mikszáthiádát készítsek belőle-körüle-róla, s mért volt ez inspiráló, de hamvába halandó gondolat. Szép hamv, szép halandás, némely aláhúzások, glosszák, némely tanulság, s ami a fő: *mikszátozni* jó. Nincs adaptáció, nem is kell, ezeket a műhelycédulákat viszont már megfigértem. Pótgombok egy átszabatlan kabáthoz.

Gavallérok?

Kálmán bá' után szabadon

Csütörtökön este éppen túlóráim végén jártam, amikor felhívott Bajmóczy Kitty, akivel az előző munkahelyemen egy irodában ültünk, és elég jól megvoltunk, bár a munkaidőn túl nemigen kerestük egymás társaságát. Vagyis három éve találkoztunk utoljára. Azt kérdezte, van-e programom szombatra, mármint az éppen soron következőre, mert ha nincs, szívesen ajánl egyet, pontosabban felkér, legyen az esküvői tanúja, vidéki lakodalom, a legújabb szokások szerint egy romantikus kastélyban. Mielőtt szóhoz jutottam volna, közölte azt is, azért gondolt éppen rám, mert én vagyok a legrugalmasabb ember, akit valaha ismert, ez a kiváló tulajdonságom pedig páratlan kollegialitással egészül ki, ebből kifolyólag bizonyára nem utasítom vissza a felkérést, amivel nagyon megkönnyítem a dolgát. Semmi jövő idő, feltételes mód, behízegző hang. Ezek után persze egyrészt meg kellett felelnem a felsorolt nagyszerű tulajdonságoknak, melyekkel most szembesültem először, másrészt szombatra valóban nem volt programom, harmadrészt szorult belém némi kalandvágy is, így hát igent mondtam. Kitty kitűnően tudja kordában tartani érzelmeit, éppen ezért most sem volt a kelleténél hálásabb. Azonnal el is köszönt, mindenféle részletkérdés tisztázása nélkül. Nem volt hiányérzetem, hiszen holtfáradt voltam. Csak másnap reggel kezdtem gondolkodni rajta, és teljesen valószínűtlennek tűnt az egész meghívás, mintha csupán a kimerültség űzött volna velem furcsa tréfát álmomban. Aztán kaptam Kittytől egy sms-t, hogy szombaton tízkor felvesz a lakásom előtt, csak jelezzem, hol lakom. Egész délután próbáltam hívni, hogy megtudjak néhány szervezési infót, de nem volt elérhető. Kénytelen voltam sms-ben elküldeni a címem.

Mindenesetre szombaton húsz perces késéssel és éles fékcsikorgással valóban megállt a társasházunk előtt. Kitérte az ajtót, és kivigyorgott a kocsiból; a fogsoráról könnyen azonosíthattam, hiszen menyasszonyi sminkje jóvoltából aligha ismertem volna meg, ráadásul amikor utoljára láttam, hollófekete haja egészen rövid volt, most pedig mézszínű tincseit ravasz kontyba tűzte valami mesterfodrász. Ruhám fellógattam a hátsó ülés kapaszkodójára, bepattantam a kocsiba, aztán húztunk is.

Hamarosan megálltunk egy szolárium előtt, no nem azért, hogy Kitty még utolsót állítson a bőrszínén, hanem mert át kellett vennie valamit egy barátnőjétől. Bő negyedóra is eltelt, mire bosszús arccal kirontott. Nyomában tipegett a kissé hervatag barátnő. Mindketten beszálltak, a mamí sopánkodott és sápítozott, hogy teljesen kiment a fejéből, és ne haragudjon rá Kitty, tudja, milyen kellemetlen a dolog. Kitty, az önuralom királynője pedig addig csitítgatta, nyugtatgatta, amíg egy zöldövezeti villa előtt, mely csaknem olyan omlatag volt, mint a tulajdonosa, meg nem álltunk. Mindketten eltűntek a rozsdás kovácsoltvas kapu mögött, majd nemsokára jött Kitty futólépésben, valószínűleg azért, hogy a nyanyát minél gyorsabban lerázhassa. Egy kék dobozkát ejtett az ölembe, hogy tegyem biztonságos helyre.

Ezek után irány a reptér. Szerencsére sikerült egész gyorsan és a megfelelő bejáráshoz viszonylag közel parkolni. Kitty szölt, hogy menjek én is, ne dekkoljak a kocsiban egyedül. Alig bírtam lépést tartani vele. Neki persze könnyű volt edzőcipőben, laza nadrágban cikázni a kocsik között. Az emberek pedig rendre forogtak utána, sehogy sem állt össze a fejükben az extravagáns alkalmi frizura meg a sportos szerelés. Az információs pulnál eligazították, intett, hogy várjam meg. Néhány perc múlva már jött is, három apró csomagocskát lóbált a kezében, a nagy rohanásban sikerült megtudnom: a menyasszonyi ruháit. Előző este érkeztek Hongkongból, netes rendelésre. Igazi last minute-beszerzés volt, és azért mindjárt három darab, hogy az egyik biztosan passzoljon az aktuális hangulatához, amit előre nehéz kiszámítani. Nekem gyanús volt a csomagok mérete, amit szóvá is tettem, szöget ütve Kitty fejébe. Ekkora nagyságú dobozban egy egész aratolett? Bontsuk már ki, nehogy valami félreértés legyen, aztán ott állunk majd a tett színhelyén, alkalomhoz illő ruha nélkül. Kitty feltépte a védőfóliát, a csomagból pedig palackba zárt szellem módjára kipattant a csipkés-habos-uszályos ruha; fölöttünk lebegett, körülfolyt, ketten alig bírtuk elkapni, nehogy végigsöpörje a parkoló porát. Vákuumos, állapította meg Kitty tárgyilagosan, túl nagy meglepetést nem tanúsítva. Hosszú percekig tartott, amíg begyömösöltük a ruhakölteményt a hátsó ülésre. A másik két csomag ellenőrzését jobbnak láttuk későbbre halasztani.

Már rákanyarodtuk az autópályára, amikor Kitty bosszúsan megbokszolta a kormányt: basszus, a cipőt meg elfelejtettem! Elég sokat kellett menni a legközelebbi letérőig; a távot a sebesség növelésével igyekezett rövidíteni. Ráadásul a belvárosba mentünk vissza, a kedvenc cipőszalonjába. Zárás előtt tíz perccel érkeztünk. Kitty végigszáguldott a polcok között, leemelt vagy öt pár cipőt, villámgyorsan felpróbálta valamennyit, ellenőrző lépések a tükör előtt, majd kettőt betett a kosarába, a többit találmra vissza a polcra, még véletlenül sem az eredeti helyükre. Milyen méretet hordasz, kérdezte. Végigpásztázta a harmínchetes alkalmikat, majd egyet bepottyantott a másik kettő mellé. A pénztárban nem méltatlankodtak az utolsó percek miatt; ekkora összegnél még szép...

Ezután egy – számomra – lidérces száguldás következett, hiszen késésben voltunk. Kitty megismételte a reptéri cikázást, de most kocsival; dühös dudálásra bájosan integetett, csókot dobott, vagy válaszul kellemes harangjátékot szólaltatott meg. Egy sebességkorlátozásnál bemérték, de miután lestoppolták, percek alatt kivágta magát búbajos mosolyával, az esküvőre hivatkozva és a hivatkozást csipkés uszályal hitelesítve meglágyította a zsaruk kökemény szívét, még a bírságot is jelképesre faragták. Vezetés közben szinte állandóan telefonált, de nemcsak az esküvőt szervezte, hanem munkaügyeit is intézte. Kiderült, hogy az egyik legolvasottabb női magazin főszerkesztője, ezt a pozíciót rekord idő alatt – belépése után négy hónappal – szerezte meg, egyrészt annak köszönhetően, hogy készített pár kitűnő interjút, amit nagyon jól fogadtak az olvasók, másrészt átrendezte a szerkesztőséget, hiszen van egy belsőépítész szakvizsgája, plusz feng shui, amiért a kollégái nem győzték dicsérni, így a laptulaj gyors elhatározással nyugdíjba küldte az elődjét.

A telefonálások kurta szüneteiben távirati stílusban más infókat is szereztem. A vőlegényről annyit, hogy Csapiczky Andynak hívják, idestova öt éve ismerik egymást, a fiú számítógépes szakember, hogy pontosan mit csinál, azt sose lehet tudni,

de könnyedén beférkőzik adatbankokba és infós rendszerekbe a minisztériumi hivataloktól a kórházakon át a pénzügyekig, mert alapvetően kíváncsi természetű ember. Állandóan változtatja a munkahelyét cégileg és földrajzilag is, többet van külföldön, mint itthon, ami azért jó, mert kevesebb az alkalom a veszekedésre. Házasságra sokáig nem gondoltak, de jó két hete váratlanul megkérte a kezét, mert eszébe jutott egy fogadalma, amit az anyjának tett, miszerint harminchárom éves koráig megnősül. Ezt az életkort pedig a hónap végén tölti be, tehát gyorsan kellett cselekedni. Igazából Kittynek is kapóra jött a dolog, mert ahányszor hazatelefonált vagy -látogatott, folyton azt kérdezték a szülei és a türelmetlen rokonság, nem talált-e még megfelelő vőlegényt, meg mikor jelenti már be, hogy férjhez megy, hiszen csakhamar eljár felette az idő. Az az idő, ami egyébként vidéken általában állni látszik, ám úgy tűnik, bizonyos témák mentén mégis halad. Vagyis eljár. A várva várt hír hallatán a kezdeti öröm gyorsan elillant, helyébe tolult az aggályoskodás, hogy nem túl hirtelen történik-e minden, alaposan megfontolták-e a döntést, valóban Andy-e az igazi, és főleg hogyan lehet két hét alatt megszervezni a hétországgraszoló lakodalmat, hiszen egy Bajmóczy-lány menyegzőjét másképp el se tudták volna képzelni. Kitty azonban gyorsan megnyugtatta a felborzolt kedélyeket; rendezvényszervezési tapasztalata is volt bőven, tehát mindent magára vállalt, a helyszín lefoglalásától a menü összeállításán, a meghívókártyák szétküldésén át a vőfély biztosításáig. A násznépnek – beleértve a vőlegényt is – annyi dolga volt csupán, hogy a kitűzött időpontban és az adott helyszínen megjelenjen. Andy kénytelen volt azért három órát mégiscsak áldozni az előkészületekre, ami a jegygyűrű és az ünnepi öltözék beszerzésére volt mindössze elég. A legtöbb gondot a ruha jelentette. Kitty elvonszolta egy exkluzív esküvői szalonba, ahol a bőséges választék ellenére sem találtak Andy kedvére valót, pontosabban minden nevetségesen lógott rajta. Kitty szerint egyrészt azért, mert annyi időt tölt a számítógép előtt, hogy már teljesen elszokott a normális testtartástól, másrészt heves ellenérzést táplál az öltönyök, szmokingok, frakkok iránt, mert szerinte korlátozzák a szabadságában. Kittynek végül elfogyott a türelme. Találomra becsomagoltatott egyet a legalább húsz felpróbált öltöny közül, Andy kezébe nyomta, s miután finoman odasziszegte neki, hogy reméli, nem felejt el átöltözni az esküvő napján, kiviharzott a szalonból, az eladók általános derülésére.

Kitty útközben legalább háromszor beszélt a főnökével is, egy új rovat indításáról meg valami tükörről, sőt egy akadémikusolvasói levélről is szó esett. Kitty semmitől nem jött zavarba, sem a megoldandó feladatoktól, sem a szorító határidőktől, de a bókoktól, a félreérthetetlen célzásoktól sem, és attól sem, hogy mindennek fültanúja voltam, mivel ki volt hangosítva a telefonja. A házasságkötés hírért egyébként alighanem csak a laptulaj fogadta fanyalogva, hiszen úgy tapasztalta, a szinglik sokkal jobban bírják a terhelést, mint a családosok. Félig-meddig tréfásan ki is kötötte, hogy Kitty legalább öt évig nem szülhet gyereket, mert addig feltétlenül szükség van a teljes bedobásra. Kitty persze jót derült ezen, és azt mondta, minimum hármasikkal kezd, mert mesterséges megtermékenyítés van kilátásban, ha a munkahelyek ennyire igénybe veszik őt is, élete leendő párját is. A főnök sajnálattal közölte még, hogy egy váratlan esemény miatt mégsem tud leutazni az esküvőre.

Volt egy angol nyelvű interjú-egyeztetés is egy számomra ismeretlen, ám Kitty szerint rendkívül népszerű szappanopera-színésszel, pontosabban a menedzserével. A színész haknikörúton lesz nálunk, igaz, csak tavasszal. Kitty szó szerint az uja

köré csavarta a pasit még telefonon keresztül is, hiszen nagyon kellemes a hangja, és egész árnyaltan szellemeskedett is. Nem csoda, hiszen egy évet töltött Londonban, ahol egy szórakoztatóregény-író gyerekeire vigyázott, akik szintén nagyon szórakoztatóak voltak. Csak aztán Amerikába költöztek, s oda Kittyt nem vitték magukkal, pedig szerintem egy szóra ment volna.

A változatos telefonok kicsit oldották a száguldás okozta görcsöt a gyomromban. De jött egy kellemetlenebb hívás is: Andy elég zaklatottan közölte, hogy egy leágazásnál hátulról beléje szaladt egy kocsi, neki szerencsére nem lett semmi baja, a kocsin kisebb horpadás, amitől még működőképes, bár kevésbé esztétikus, a másik autó eleje viszont teljesen összetört, éppen a rendőröket várják. Kitty előrángatott egy térképet, pillanatok alatt betájolta, melyik a legrövidebb út a baleset színhelyére, aztán gyors irányváltással és örült sebességgel csakhamar meg is érkeztünk, még a zsarukat is megelőztük. Egy elegáns magas srác és egy farmeres-pólós pasi beszélgetett egy kezét tördelő kövér emberrel, aki mellett egy kendős néni pityergett. Kitty nagy megrökönyödésemre szájon csókolta a farmeres-pólóst, majd bemutatta mint vőlegényét, holott én a másikat néztem Andynek. Az elegáns magasról az derült ki, hogy Andy barátja, a vezetéknevét sajnos nem jegyeztem meg, valamilyen Kristóf, ezenkívül ő a másik násznap. Gyors stratégiai egyeztetés után Kristóf maradt, Andy beült hozzánk az anyósülésre, én beprésemelődtem hátra, az uszály mellé, kanyarban alá, aztán húztunk is. Öltönyöd? – kérdezte úgy ötven kilométerrel később Kitty, rosszat sejtve. Andy már emelte is a telefont, hogy Kristóf próbálja a legrövidebbre fogni az adminisztrálást, mert a vőlegényi szerelésnek időben meg kell érkeznie.

Közben befutottunk Kitty szüleihez. Házuk kissé divatjamúlt, de jókora energia-rafodítással és mindenféle praktikával igyekeznek fenntartani a korszerű ház látszatát, amitől persze bizarrul eklektikus az egész. Kitty mamája a padlizsánszín koktélruha és a túsarkak dacára szinte röpült a kapu felé, de amikor közelebb ért, gyorsan lehervadt a mosoly az arcáról. Szemüveg nélkül ugyanis akkor azonosította a jegyesek öltözékét, és rögtön hisztizni kezdett. Kitty egy darabig türelmesen magyarázta, hogy a hosszú úton a ruha teljesen összegyűrődött volna, uszályban amúgy is nehéz soförködni, meg aztán tankolni is kellett. A mamát semmilyen érv nem győzte meg. Kitty nem sokat törődött vele, megpuszilta az ugyancsak elénk siető apukáját, könnyedén megigazította félrecsúszott nyakkendőjét, megitatott mindannyiunkkal egy tonikot, aztán indulást vezényelt. És a vőfély? – jutott a mama eszébe egy újabb hisztüspiráció, hogy hát mi lesz a lánybúcsúztatóval, meg miért kell minden régi jó szokást csak úgy a sutba hajítani, különben is el fogunk késni, a násznép nem fog odatalálni, egy lakodalmat nem lehet telefonon meg interneten szervezni ésatöbbi, ésatöbbi. Apuka hamar megelégtelt a cirkuszt, szelíden betuszkolta anyukát a kocsijukba, aztán végre indulhattunk, bár csak a falu végéig mentünk, ahol újra ki kellett szállni. A legszélső házban találtunk egy sopánkodó nagymamát és egy felbőszült nagypapát. Minden erőfeszítés ellenére sem indult ugyanis a lagzihoz méltón kiglancolt Ford Landau. Kitty papájától megtudtam, hogy a '76-os járgány mindig is féltve őrzött, sőt becézgetett vasárnapi autó volt, évente háromszor ha kihozta a nagypapa a garázsból, télen soha. Templomba vitte rajta nagymamát, de csak nagy ünnepeken. Kitty anyukája igazából még le sem csillapodott, azonos intenzitással folytathatta a toporzékolást. Ez a hobbi, súgta Kitty, aztán néhány percre szó szerint eltűnt a Landauban, még egy hajtincs sem látszott belőle. Majd

miután diadalmasan előmászott, helyet mutatott nagypapájának a kormány mögött. Az öregúr kénytelen-kelletlen beült, startolt, a Landau nagyot ugrott, mint egy megvadult ló. Szerencsére a kerítés távolabb volt, mert egy újabb baleset már igazán felborította volna a programot. A biztonsági kapcsoló volt az ok – ragyogott Kitty a sikerélménytől. Nagypuska megmutatta nekem kislány koromban, azzal, hogy senkinek el ne áruljam, mert akkor biztosan nem fogják elrabolni ezt a gyönyörű kocsit. Az utóbbi időben valahogy feledékeny lett – bólogatott a nagymama, miközben gondosan ellenőrizte az összes zárat a házon, demonstrálva, hogy neki még tökéletesen működik az emlékezete. Nagypó pedig kikurjantott a kocsiablakon, hogy ideje menni. Kitty az órájára nézett, és egy halványpiros folt kúszott fel a nyakán.

Ment vagy száznegyvennel, de időnként levette a gázpedálról a lábát; belátta, hogy a felmenőket nem lehet tovább hergelni, meg attól is tartott, hogy eltévednek. Az utolsó tíz kilométer elég útvesztős volt.

A viszonylag frissen és izléseken felújított kastélyt a várakozásnak megfelelően park vette körül, de érkezéskor még nem láttuk, mekkora. Csak miután áthajtottunk a kocsibejárón, akkor tárult elénk az októberi színekben pompázó faóriások, különleges formájúra nyírt bokrok, tarka virágágyak látványa. Hosszas gyönyörködésre persze nem volt idő, hiszen a vendégek érkezéséig jó negyven perc maradt csupán. Különben is rögtön ott termelt egy szmokingos úriember, aki irányította a parkolást, aztán Kittyt felkísérte a lakosztályába. Andyvel ketten vittük utána a szanaszét libegő uszályos ruhát, mint valami megkésett és csapzott koszorúslányok. Kitty már a fürdőben volt, mire felértünk, a vidáman csobogó víz alól kiabált, hogy bontsuk ki a másik két ruhát is, amiket természetesen a kocsiban felejtettünk. Andy ajánlkozott, hogy majd ő felhozza, de valahogy sokára jött. Persze nekem eszembe juthatott volna felvilágosítani a csomagok méretéről. Hát én felhoztam mindent, amit találtam, de ezek között egy fia menyasszonyi ruha sincs – szabadkozott, mikor végre felért. Kitty ezúttal elnézően vihorászott, aztán az egyik csomagocskát a kezembe nyomta, a másikat ő pattintotta fel, Andy pedig kisiúsan ámult-bámult a bűvészmutatványon, amikor Kitty-méretre nőttek az apró packe-ek. Mindjárt három? Nem túlzás ez? – tündődött félhangosan és elfogódottan a vőlegény. Kitty sorra felvette mind a hármat. Az egyiknek a dekoltázsát tartotta kicsinek, a másik derékban kissé lötyögött rajta, valószínűleg tévedésből a nagyobb méretet jelölte be, úgyhogy – véleményünket ki sem kérve – maradt az uszályosnál. Andy érdeklődve méregette, miközben rendszeresen telefonált különböző nyelveken, de egy kukkot sem értettünk az egészből, mert persze számítógépes szaknyelven társalgott. Kitty végül ráripakodott, hogy elég a munkaügyekből, ideje öltözni, biztosan meg fog küzdeni a számára szokatlan öltözéssel. Szerencsére Kristóf is megérkezett a nyomott kocsival, amit gyorsan elrejtett egy bokor mögött. Persze Kittynek is meg kellett birkóznia a maga uszályos ruhájával, mert egy csomó rafinált kapocs meg gombolás volt rajta. Elővette a cipősdobozokat is, az egyiket nekem adta, mert szerinte az enyém még tavalyi dizájn, a ruhámhoz sem passzol igazából, ráadásul egy násznagy nem engedheti meg a szinte lapos sarkat. Miután kinyitottam a dobozt, rögtön hevesen tiltakoztam, hogy húszcentis sarkakon szédülni fogok, tériszony meg egyebek, de hajthatatlan volt. Föl-alá járkálva próbáltam edzeni a lakosztályban, egyensúlyoztam, mint egy kötéláncos. Kitty végül elérkezettnek látta az időt, pontosabban megfelelő mértékűnek találta a késést, amit egy menyasszony igazán

megengedhet magának, sőt el is várnak tőle, amikor egy utolsó ellenőrző pillantást vetve a tükörbe, rádöbrent, hogy se fülbevaló, se nyakék, se karperec nincs rajta. Az ékszerek az omlatag barátnő kék dobozkájából kerültek elő, nagyon különlegesek voltak, bizonyára igen értékesek is, de erről már nem volt időnk beszélgetni.

A násznép a földszinti zöld szalonban gyülekezett, ami a teraszra nyílt. A legtöbben feszengtek, nem tudták, fogyaszthatnak-e az asztalokon található italokból, pogácsából, meg hát a kastély egyfajta múzeumi fűlinget árasztott, ami állandó dilemmát okozott: szabad-e leülni a vörös kárpittal borított kanapékra, a magas, faragott támlájú székekre, holott az idősebbek eléggé elfáradtak a hosszú utazástól.

Mire leértünk, a hivatásos vőfély már igyekezett csoportokba rendezni a vendégeket, Kittyt és Andyt középre állította, a szüleit melléjük, majd következtek a közeli rokonok; a kissé szabálytalan félkör szélére szorultak a távolabbi rokonok, a jó ismerősök. Andy mamája koszorúslány-rózsaszín ruhában, tollbóbitás kalapjában érkezett, hóna alatt egy selyemkutyát, könyékig érő kesztyűs kezében egy csipkés zsebkendőt szorongatott. Mellette egy százkilencvenes, kisportolt, a mamánál vagy tíz évvel fiatalabb férfi vajszerű öltönyben, mélybordó ingben, karnyi vastagságú aranylánccal a nyakán, csuklóján, utóbb a tánc lendületében kiderült, a bokáján is: Andy nevelőapja. Pontosabban nem is nevelőapja, hiszen Andy már önálló keresettel rendelkező felnőtt volt, amikor a mama összeköltözött ezzel a jelenlegi – sokadik – élettársával, aki egy jólmenő építkezési vállalat vezérigazgatója. A mama mindig adott arra, hogy férje korai halála után csak tehetős férfiakkal szűrje össze a levelet, ügyelve, hogy házasságig ne fajuljon a kapcsolat, mert ha egy jobb party volt kilátásban, habozás nélkül halálosan összeveszett az aktuális partnerrel. Az aranylánccal vezérigazgató már vagy öt éve aktuális, nemigen sikerült menőbbet találni azokban a körökben, ahol a mama tollbóbitás vagy egyéb kalapjaiban megfordult.

A vőfély rákezdte rigmusait, de szerencsére jó érzékkel választotta meg a szöveg hosszúságát, nem kellett belefáradni. A menyasszonybúcsúztató csak egy kicsit volt csöpögős, szó szerint, mert Kitty anyukája hevesen felzokogott, úgyhogy inkább bánatánya benyomását keltette, semmint örömanyéét. Egy aggastyán hangosan meg is jegyezte: nem szeretnék anya lenni, és te? – fordult a mellette álló, ugyancsak élemedett korú rokonhoz. Ezt a vágyat és kérdést a későbbiekben a nagybácsi minden egyes vendégnek felvetette, korra és nemre való tekintet nélkül. Én egy kicsit zavarba is jöttem, de aztán szerencsére nem várt választ, a problémát pedig nem fejtette ki igazából. A vőlegénybúcsúztatót az örömanya hóna alatt szorongatott selyemkutyá végigcsaholta, hogy egy kukkot sem értettünk az egészből. Kitty szerint a kutyus a mama ünnepi parfümjét nem bírta elviselni, mert úgy érezte, átvették.

Volt még egy rövid tószót a pezsgő előtt, de jóformán csak kortynyi ital volt a poharakban. Aztán jött az esküvő a kastély kápolnájában. A fotós, Kitty magazinos kollégája szorgalmasan dolgozott, de gyakran akadályozták a megfelelő fókusz beállításában a legalább olyan serény amatőr rokonok. Az esküvő nem tartott sokáig, Kitty másfél órás telefonbeszélgetésben győzte meg a papot a rövid szertartás előnyeiről. Egy külföldön is elismert hárfaművész adta a zenei aláfestést, akiről Kitty nemrég készített háromoldalas portrét. Amikor a házassági jegyzőkönyv aláírására került sor, az egyik túsarkam szerencsétlenül beleakadt a kőpadló alattomos részébe. Nem jöttem zavarba, kiléptem mindkét topánkából, még meg is könnyebbültem, így legalább nem kellett attól tartanom, hogy majd a lépcsőn

elvágodok. Harisnyás lábbal mentem az oltár elé. A szokatlan szemérmertlenséget kevesen vették észre, de azért a fotósnak erre is volt szeme, és persze több felvétellel is megörököltette cipőtlen lábam a szent térben. Kitty nehezen fogta vissza a kuncogást, kapott is a mamájától néhány rosszalló pillantást.

Esküvő után a teraszon lehetett gratulálni, egész virágkereskedésnyi csokor gyűlt össze, amit csinos pincérlányok rendezgettek kristályvázákba. Aztán felvontunk az emeleti tükörterembe, ahol hat- és nyolcszemélyes asztalok voltak pazarul megterítve. Engem, mint násznagyot, az ülésrend az ifjú pár asztalához irányított, Andy nevelőapja és Kristóf közé. Andy mamája egyfolytában locsogott, nem győzött betelni a terítéssel, a dekorációval, a gyümölcstálakkal, az ételek ízével, bár minden dicséret mellé talált valami fanyar megjegyzést is kár, hogy... kezdettel, és hol Andytól, hol az aranyláncos atlétától várt megerősítést. Kittyhez az estebéd alatt egyetlenegyszer sem szólt. Jó, hogy a jövőben ritkán fognak találkozni.

A háromfogásos vacsora után a vőfély a süteményes pulthoz terelte a vendégsereget, ám túl sok időt nem hagyott a töltekezésre, hanem felszólította a násznépet, hogy át lehet adni az ajándékokat. Jöttek is kigyózó sorokban a rokonok, ki hatalmas díszdobozokat vonszolt, ki színes táskákat cipelt, ki diszkrét borítékot csúsztatott a menyasszony vagy a vőlegény markába, újabb jókívánságokkal toldva meg a tárgyi adományokat. Mikor a vendégek elfogytak, a vőfély mindenkit a teraszra küldött, amiért többen lázadoztak, hogy minek ez a sok mászkálás ide-oda. Azért kellett kimenni, mert a menyasszony csak az udvaron vehette át nászajándékát, ami nem volt más, mint egy virágdíszsel felcícomázott sötétkék Volkswagen Phaeton, amit a násznép hatalmas ovációval fogadott. Ezután került sor – hasonló tapsvihár kíséretében – a vőlegény szüleinek nászajándékára, ami egy aranyozott szélű ánégyses borítékba rejtett lakásvásárlási szerződés volt, Csapiczky Andy nevére kiállítva. A taps ezúttal sem maradt el. Úgy láttam, a menyasszony is, a vőlegény is inkább meglepődött, semmint meghatódott. Aztán kénytelenek voltak beszállni az autóba, ami az uszály miatt nem is volt olyan egyszerű, és tettek egy próbautat, ami olyan hosszúra nyúlt, hogy a vendégek azt hitték, az ifjú pár talán máris nászútra utazott. Így kissé csalódottan visszaszállingóztak a tükörterembe. Nagyjából egy óra múlva azonban Kittyék megjöttek, feltűnően vidámak voltak, és akkor végre elkezdődött a tánc is. Nagyon szeretek táncolni, de hogy valóban élvezhessem, titokban kicseréltem a Kittytől kapott cipőcsodát az én kényelmesebb sarkú cipellőmre. Násznagyi rangomnak megfelelően minden fontosabb személy kötelességének tartotta, hogy táncba vigyen, így hát igazán nem panaszkodhatom, gyorsan és jól telt az este.

A késő esti vacsoránál kisebb riadalom támadt: eltűnt a Ford Landau-s nagypapa. Utoljára a teraszon látták pipázni, ezért a násznép apraja-nagyja szétszéledt a parkban, mert a nagymama biztosra vette, hogy eltévedt, hiszen szikra tájékozódási képessége sincs. Csakhogy már teljesen leszállt az éj, a sétányok pedig csak a kastély közelében voltak megvilágítva. A nagypapa után nyomozók egy idő után kénytelenek voltak hangosan szólongatni egymást, hogy bele ne vesszenek a sötétségbe, így csatakiáltásoktól lett visszhangos a park. Hosszas bolyongás után ugyan eredménytelenül, de szerencsésen visszatalált mindenki a teraszra, a séta pedig olyannyira jól tett mindenkinek, hogy intenzív evészelbe-ivászatba fogtak. Csak a nagymama üldögélt kétségbeesett szalmaözvegyként aszúrozott zsebkendőjét morzsolgatva egy biedermeier karosszékben.

Kitty nem bírta sokáig a látványt, úgyhogy maga próbált a nagypapa nyomára bukkanni. Egy helyes koszorúslány csatlakozott hozzá, aki segített az uszály cipelésében. Mi, többiek maradtunk a tükörteremben. Két tánc szünetében kisebb csoportosulás támadt az egyik asztalnál, majd egyre többen gyülekeztek oda, úgyhogy közelebb mentem. Bizonyos Kálmán bácsi sztorizott olyan szenvedélyesen, hogy nem lehetett otthagyni. Vidám családi történeteket mesélt, melyeknek általában a landaus nagypapa volt a főszereplője, akit Kálmán bácsi legtöbbször csak svihák-ként emlegetett. Az ügyes csattanóval végződő történeteken mindenki jót derült.

Anekdotagyűjteményébe bizonyára felvette a legfrissebb sztorit is, amivel majd a legközelebbi lagziban vagy családi összejövetelen szórakoztathatja közönségét. Éjfélután ugyanis előkerült a kis koszorúslány, és elmesélte, hogy Kittyvel bejárták a kastély minden zezzugát, a pincében kezdtek, a földszinten folytatták, majd az első emeleti vendégszárnyon sétáltak az egymásba nyíló és furcsa mód nyitott szobákban, mágnum egy baldachinos ágyban rátaláltak a békésen hortyogó nagypapára. Valószínűleg felfedező útra indult, bizonyára ő is meglepődött azon, hogy a régi bútorokkal berendezett szobákat nem zárják, kíváncsian ment, mendegélt, aztán lehet, hogy eltévedt, de minden bizonnyal elpilledt a hosszas járkálásban, ezért nem tudta megállni, hogy ki ne próbáljon egy díszes grófi ágyat, amilyenben még sosem aludt. Kittyéknek nem volt szívük felébreszteni őt, ezért tovább nézelődtek. Három szobával arrébb Kitty meglátott egy különleges faragású szekrényt, a nagypapa példáján felbuzdulva és múzeumi viselkedési szokásait feladva közelebb lépett, és amint megsimogatta az egyik bonyolult virágdíszet, a szekrényajtó oldalra tolódott, át lehetett rajta jutni egy másik helyiségbe, amelyben nem volt más, mint egy úszómedence.

A kis koszorúslány hatévesforma volt, a vendégek nem nagyon hittek neki, de ő váltig állította, hogy aki nem hiszi, járjon utána, így hát sokan felkerekedtek, hogy meggyőződjenek a furcsa hír hitelességéről. A kis koszorúslány korát meghazudtoló határozottsággal közlekedett, a legrövidebb úton odatalált a titkos szekrényajtóhoz, és átvezette a túloldalra a kíváncsiskodókat, élükön Kálmán bácsival, aki mindenhol első szemtanú akart lenni, hogy minél megbízhatóbb tényeket és izgalmas eseményeket építhessen anekdotáiba.

A látvány lenyűgöző volt: szecessziós mintázatú falak és járólap, a különleges kék medencében pedig ott úszkált Kitty! Vidáman buborékolat és integetett, hogy tartsunk vele. Amilyen lehetetlennek tűnt az ötlet, olyan gyorsan megvalósult, a medence jobb oldalán ugyanis volt egy tucat faragott spanyolfal, mögöttük pedig múlt század eleji különböző méretű női és férfi úszódresszek függtek vállfákon. Úgyhogy a vízimádó és vállalkozó kedvű vendégek, és volt belőlük bőven, hamarosan – nagy kacagások közepette – bizarr fürdőruhára vetköztek, majd felvonultak a medence szélén, és egyenként beleereszkedtek az elképesztő színű vízbe. A karneváli pillanatokat Kálmán bácsi és a fotós aprólékosan rögzítette. Nekem is jutott egy lila virágmintás úszódressz, kicsi fodrokkal, Kristóf szerint, aki kötelességének tartotta, hogy násznagy kollégájától ne tágítson, izgalmasabb, mint a mostani fürdőruhadívat. Víziszonya miatt a medencébe nem követett, csak sétálgatott föl-alá, és ritmusra ingatta a testrészeit, ugyanis kellemes, halk zene is szólt. A fürdőzés nem tartott túl sokáig, az emberek hamarosan észbekaptak, hogy nem wellness-hétvégét abszolválnak éppen, hanem lakodalomban vannak, ezért sorra eltűntek a zuhanyozóban,

majd visszarángatták alkalmi ruhájukat. A sminkesek ugyan leáztak, a frizurák azonban a kiváló minőségű lakkoknak köszönhetően teljesen jó állapotban maradtak.

Segítettem Kittynek felcipelni a lakosztályba az uszályost, mert úgy döntött, ideje átöltöznie az újasszonyruhába. Ettől persze újabb anyai botránkozáshullámot lehetett várni, hiszen megint a szokások meggyalázása forgott fenn színben és időrendben is, meg hát a fürdést is meg kellett valahogy magyarázni. A hiszti azonban kivételesen elmaradt, valószínűleg apai közbenjárásra. A fürdőzők pedig felfrissülve vetették bele magukat a mulatásba, és a menyasszonytánc alkalmával mélyebbre nyúltak a pénztárcájukba.

A menyasszonytánc után az ifjú pár visszavonult a lakosztályba. Épp a folyosón szellőzködtem, és amint elsuhantak mellettem, hallottam Kittyt, kuncogva odasúgta Andynek: nem szeretnék anya lenni.

Más említésre méltó dolog az éjszaka folyamán már nem történt.

Négy óra tájban Kitty a legközelebbi rokonoknak megmutatta a hálószobákat, a többiek meg szállingózni kezdtek hazafelé. Andy is indult Kristóffal, reggel bizonyára sürgős intéznivalója volt. Kitty egy darabig nem volt a láthatáron.

Mire kiürült a tükörterem, Kitty is előkerült. Lehordozkodtunk a kocsiba, aztán indultunk. Kitty egy cseppet sem látszott fáradtnak. Köd volt, lassan haladtunk, aminek nagyon örültem, de azért igyekeztem szóval tartani, nehogy elbóbiskoljon a volán mögött. Reflektáltam az eseményekre, mert úgy gondoltam, jólesik Kittynek, ha megdicsérem a helyszínt, a szervezést, a rokonszenves vőlegényt. Szóvá tettem, hogy igazán maradhattak volna másnapig, és miért külön utaznak haza. Kiderült, hogy vasárnap délben Andy féléves ghánai megbízatásra repül, olyan előnyös kereseti feltételek között, amit nem utasíthatott vissza. A nászút tehát egyelőre elmarad. Majd a várható bevételből szerveznek egy nagyszabásút – igyekeztem vigasztalni az ifjú asszonyt, bár egyáltalán nem látszott boldogtalanának. Tovább próbálkoztam a szülőkkel: micsoda gavallérok a nászajándékozásban. Kitty olyat kacagott, mintha jó viccet meséltem volna. Aztán elmondta, hogy apukája a Tilbury használtautó-kereskedésnek nem tulajdonosa, mint ahogy azt a nászéknak adagolta, hanem csak eladója, illetve időnként éjjeliőre. A használt Phaeton részleteit már vagy két éve fizeti, és eredeti szándéka valóban az volt, hogy a lányának adja, de hajnalban félrevonta, és nagy körülményesen előadta, hogy nem bánná, ha Kitty átmenetileg, vagy ha nem gond, akár végleg lemondana róla, mert ő olyannyira beleszeretett abba a kocsiba, hogy belebetegedne, ha meg kéne válnia tőle. Kittynek amúgy is van szolgálati Audija, úgyhogy talán nem fog megharagudni ezért a kérésért. És mielőtt még Andy nevelőapjának gavallérságára tereltem volna a szót, azt is leleplezte: csak egy álszerződést kaptak, pontosabban egy elég komoly feltételhez szabott szerződést. A lakás ugyanis Andy anyukájának szomszédságában épül majd fel, és természetesen abban az esetben kapja meg Andy, ha odaköltözik. Ami kisebbfajta zsarolásként is elkönnyvelhető, ismerve Andy változatos életmódját. Az pedig szintén kizárt, hogy Kitty ott éljen egyhangú vidéki életet tollbóbitás, selyemkutyás anyósa mellett.

Az igazi gavallér én voltam – jelentette ki Kitty. Ugyanis ő állta a teljes számlát. Az összeget nem árulta el, csak annyit mondott, hogy a fürdőzésért extra szolgáltatásként felárat kértek, mely jóval megtoldotta az egyébként sem csekély kiadást. Aztán beletaposott a gázba, mivel fölszállt a köd.

Természetesen rekordidő alatt hazaértünk.

TARJÁNYI ESZTER

Mire „haraxanak mirges burgerek”?

Nyelvi és kulturális viszonyrendszerek
Mikszáth *A fekete város* című regényében*

Mikszáth Kálmán utolsó nagy regénye különleges helyzetű az életműben. Egyrészt összefoglalja a korábbi regények és novellák fő motívumait, hangoltságait, s így az írói pálya összegzésének is vélhető, ugyanakkor a végzet, a tragikum, a szerepjátás olyan hangsúllyal jelenik meg, amely mégiscsak kiemeli a korábbi Mikszáth-szövegek sorából. Csűrös Miklós mutatta be a korábbi művek hangvételétől eltávolodó modalitását, amikor egy „életérzés enciklopédiája”-ként vizsgálta és a „bizonytalanság”, a „kétely” és az „eldönthetetlenség” szólamait vette észre *A fekete városban*.¹ Nemcsak a Csűrös Miklós által észrevett és meggyőzően kimutatott vonások teszik azonban különlegessé, hanem a kulturális minták, az etnográfiai találkozások megjelenítése is olyan sajátos narratíva keretébe ágyazódik, amely lehetővé teszi e relativitásnak a kultúraelméletek és a nyelvi narráció vonzatában történő vizsgálatát.

Benedict Anderson nacionalizmuselmélete,² amely a képzeletet teszi meg a közösségi identitásteremtés központi mozzanatává, kedvező lehetőséget nyújtott nemcsak arra, hogy az irodalmi szövegek ideológiai meghatározottságát vizsgáló korábbi nézetek elháríthatóak legyenek, hanem arra is, hogy a műközpontú irodalomértés által átjárhatatlanként érzékelt határ, vagyis az elképzelt, a fiktív narratíva és az ideológiai, politikai beszédmód közötti űr áthidalhatóvá váljon, hogy viszonyukat immár más alapokra állítva újra lehessen gondolni. Anderson nézete szerint a nacionalizmus nem ideológiai, hanem antropológiai sajátosságokra épülő nézet, a fiktivitáson – vagy, ahogy fogalmazza az „elképzelésen” – alapuló identitáslehetőség. Meglátásának következményeként észrevehetővé válik, hogy a fiktív elbeszélés és a politikai ideológia közötti hagyomány megfordítható. Ez pedig nem jelent mást, minthogy az ideológiát és megnyilvánulásait mimetikusán leképező narratíva feltételezése helyébe az imaginatív, azaz fiktív narratíva által teremtett nemzetfogalomnak és társadalomképnek a felfogása léptethető.³ Nemcsak az irodalmi szöveg identitásteremtő szerepének a felismerése következik ebből a gondolatmenetből, hanem a nemzetfogalom irodalmi, nyelvi közegben létrejövő vizsgálatának a lehetősége is, amelynek következtében láthatóvá válik, hogy Mikszáth Kálmán 1910-ben könyv formájában megjelenő regénye a nemzeti narratívát kommunikatív kulturális térré alakítja át, mondhatni modernizálja, s ezért *A fekete város*

* Elhangzott az *Interkulturális kommunikáció Mikszáth Kálmán műveiben* című nemzetközi konferencián, Besztercebányán.

a nemzetfogalomnak és kultúraértelmezésnek a XX. század végi, XXI. század eleji változásaival már-már a reflexió szintjén is számot vető szövegének tekinthető.

A regény maga is szerepjátszónak tekinthető annyiban, hogy első látszatra különböző nemzetiségek, eltérő társadalmi rendek közötti konfliktusként olvastatná magát, mégis valójában a szöveg mindenféle ilyenemű leegyszerűsítéssel szemben erős ellenállást mutat.

A szász Lőcse és a Görgey alispán által vezetett magyar vármegye vetélkedése ugyanis csak látszólagos konfliktusforrás. A cselekmény szövése folyamatosan figyelmeztet erre, hiszen már az elején megtudjuk, hogy Görgeyék ősapja német származású, aki behozta magával a szászokat. A Görgey család genealógiája tehát nem a magyar származás vonalán vezethető vissza, és a másik oldal sem a németes öntudat kinyilvánításával jellemezhető. A lőcsei tanácsnak Kramler bíró holtteste mellett németül folytatott tanácskozásában a szász-magyar konfliktusnak gyökerelesen ellentmondó, a nemzeti identitást ironizáló párbeszéd alakul ki. Amikor Bibera felszólal – megvédeni igyekezve Kripélyi azon javaslatát, hogy Gosznovitzer büntetését a kupa bor megfizetésére változtassák, ami egyben a tanácskozás bor melletti folytatásának szándékát is jelezte – beszédében és a hozzá fűzött megjegyzésben a szász város vezetőségének magyar öntudata nyilvánul meg: „Bánatában iszik a magyar, s mi is csak magyarok volnánk, vagy mi... [...] (Ámbátor bizony egyikük se tudott magyarul, még a magyar nevű Pálfalvi sem, csak az egy Hulik János törte a nyelvet egy kicsit.) [...] – Hiszen persze magyarok vagyunk – felelte Mostel. – Az onnan is látszik, hogy meg akarjuk egymást enni. Hát ezért a magyar virtusáért is megérdemli Gosznovitzer uram, hogy fizesse meg a két aranyt. Dixi.”⁴ Ugyanez a helyzet jelentkezik Blom Miklósnak és Fabriciusnak Koppen báróval folytatott beszélgetésében, vagyis a három szász fiatalember egymás között folytatott diskurzusában. Amikor Koppen báró nem érti azt, hogy miért jelenthet dicsőséget és karrierlehetőséget Fabricius számára az, hogy Görgey György a párbajban levágott egy darabot a füléből, Blom Miklós a következőképpen torkolja le: „Persze, hogy nem érted, és soha meg nem értheted, mert német ember vagy, s könnyebb az óceán vizét átfesteni, mint ezt neked megérthetővé tenni.” A kulturális idegenség, az értékrendek megmagyarázhatatlan különbsége tehát nem nemzetek közötti, hanem inkább térségi színezetet nyer (Koppen Drezdából jött meglátogatni az unokatestvérét). Nemcsak a közös nyelv és rokonság által is feltételezhető kulturális közeg, a szász nemzeti identitás válik bizonytalanná azonban a szász patrícusok egymás közti beszélgetésében, hanem a társadalmi hovatartozás is, hiszen a két fiatal lőcsei polgár, Blom és Fabricius még a párbaj előtt a magyar nemes becsületét és előjogainak jelentőségét védte meg Blom unokatestvérének, Koppen Konrádnak a lekicsinylő megjegyzéseivel szemben.⁵

A nemzeti és társadalmi identitás relativitásának egyik kulcsszereplője a latin nevű, szlovák anyanyelvű, lengyel területen⁶ élő szász polgár, a török basaként háremében pihenő Quendel, aki magyar nemessé válik a regény történetében. Figurája különösen kiemelkedik a regényből, hiszen a szereplők közül egyedül az ő beszédmódja mutatja a magyar nyelv normáitól eltérő nyelvhasználatot. Ő az, aki leginkább képviseli a nemzetekhez, nyelvekhez és kultúrákhoz kötő sajátosságok szerepjátékszerű viszonylagosságát, le- és felcserélhetőségét. Szláv, német, latin kifejezésekkel, grammatikai, nyelvhelyességi hibákkal tarkított magyar beszéde

a regény tragikus, vészjósló modalitását ellensúlyozó humorforrás, például amikor Fabriciust 'parasztyszerű'-nek nevezi 'népszerű' helyett.⁷ A többi szereplő – legyen a megszólaló nyelve magyar, német, szlovák, latin vagy lengyel – a regény lapjain egyaránt magyarul beszél. A narrátor persze jelzi, hogy a magyar szavak mögé milyen más nyelvet gondoljon a befogadó, sőt imitálja is az idegen nyelvre jellemző stílusfordulatokat, azaz jelzi a nyelvváltással jelentkező stílusváltást is. Például, amikor a két Bibók Görgeyhez járul igazságtételre az öregebb „latinul kezdte ecsetelni, hogy életének békésen evező csónakját, mely immár a végső kikötőhelyhez közeleg, milyen csapás és veszedelem érte váratlanul. [...] – Megérkezett a fiam – nyögte fájdalmas hangon –, a fiam, akit holtnak hittem, s akinek a feleségét, amint azt tudja is a tekintetes alispán úr, isten és emberek előtt a hazai törvények szerint hites házastársamul vettem s vele fiaikat nemzettem a hazának és a dicsőséges nemességnek. [...] – Hm, ez bizony baj – morogta az alispán –, de minthogy az ifiaszszonyról is van szó, mért nem beszél kegyelmed magyarul? És mindenekelőtt azt mondja meg, miért jöttek ezzel hozzám? [...] – Azért jöttünk, rogo humillime, hogy tessék köztünk rendet csinálni – rebegte az aggastyán magyarul, kezeit könnyörgésre téve össze. [...] Mert így egy percig se élhetünk egy fedél alatt – folytatá Vince úr, hófehéren, lenge haját hátrasimítva s a magyar szöveggel kiesve egyszersmind a kifejezések előkelőségéből a népiesbe –, azt se tudván, hogy melyik malac ki ökre.”⁸

Visszatérve Quendelre, kulcsszereplőnek tekinthető azért is, mert egyedül az ő beszédmódját egyéníti a regény, éppen az övét, aki mindenféle nemzeti, kulturális, rendi megosztáson leginkább felülemelkedik, és aki a regény végén pityeregve szembesíti a lőcsei tanácsot keresztényietlen tetteivel, a nemzetek és nyelvek feletti morál kívánalmával, valamint ő világosítja fel Fabriciust arról, hogy szerelme apját ölette meg. Ezzel a regény lezárását a sárkány támadása miatt feketébe öltözött város meseiségét idéző jelképéből nem mesei lezárásúvá alakította, hiszen nyilvánvalóvá tette azt, hogy a szerelmesek immár nem találhatnak egymásra, hogy a 'boldogan éltek, mint meg nem haltak' mesei közhelye nem fejezheti be történetet, vagyis Görgey megölése nem hozható párhuzamba a sárkány megölésével. A jó és rossz, az ismerős és a fenyegetően idegenszerű szereplőkre polarizált mesei világ mindenfajta lehetősége szűnik meg ezzel, jelezve, hogy a regény világa nem ilyen könnyen átlátható polarizált szerkezetben és értékrend alapján épült fel.

A történeti regény imitálása is az egyik fő szólam, de *A fekete város* történetisége nem közelíthető meg a műfaj korábbi példái segítségével, mivel itt már szinte reflektálttá válik a különböző korok közötti átjárhatóság és kijátszott lesz a történeti idő. A regény ebben is becsapja az olvasóját, olyan, mintha hasonlítana a nagy nemzeti narratívát létesítő, a nemzeti múltat emlékezetessé tevő, az identitást erősítő történeti regényeinkhez, azonban éppen nem a nemzeti narratíva vonalán halad előre. A századfordulón még aktuális Görgey Artúr személyéhez fűződő indulatok bemutatásának ígérkezik a szöveg, mégsem olvasható ki belőle a Görgey-kérdésnek semmünemű múltba vetített allegóriája. A történeti idő sem a történeti regények forráskövető hitelességével rendelkezik. Tudjuk, hogy Görgey alispán és Lőcse konfliktusának alaptörténete kb. száz-százötven évvel korábbi,⁹ mint a regény ideje. A narrátor, sőt a magyarázó lábjegyzetek írója egyaránt hivatkozik valódi forrásokra (pl. Görgey István: *A Görgey nemzetség története*, Demkó Kálmán: *A felsőmagyarországi városok életéről a XVI–XVII. századokban*, Bp., 1890.) és nem létező

könyvekre (La Cattori útleírására és Porubszky krónikájára). Mindezen vonások már a történeti regény műfajmintáinak a XX. század végi fogásaira emlékeztetnek és akár a metafiktív regénnyé¹⁰ történő átalakításnak is tekinthetők. A fekete város a történelmi „valóság” és a fiktív világ közötti átjárást már a XX. század végi áltörténeti regényekhez hasonlóan, jóval magától értetődőbben fogja fel, hiszen a fiktív és a nem fiktív közötti különbség megszűnt megnyugtató módon szétválaszthatóvá lenni. Ahogy az utóbbi harminc évtizedben átalakult történelemszemléletre jellemző, úgy Mikszáth regénye is mintha a múlt narratív konstruáltságának a nézetét mutatná, illetve alkalmazná az elbeszélte világának megteremtésekor.

A regény szövege a hitelesítő, forrásközlő lábjegyzeteivel, népszokások ismertetésével történeti, etnográfiai, nyelvészeti értekezésjellegűt is igyekszik imitálni. Amikor a „Dócziné ládája” mondást egy lábjegyzet érthetővé tenni igyekszik, szinte már parodisztikusan, tautologikusan utánozza a népi kifejezés magyarázatának narrációját (ami alatt „azt érti a nép, hogy valami hanyagul veszendőbe, minden elővigyázat nélkül csak úgy oda van csapva, mint a Csáky szalmája”). A regény egyaránt ismerteti a német város szokásait, amikor a keresztelési és a lakodalmi ünnepeket taglalja, ugyanúgy a magyar vármegye viselkedési mintáit is bemutatja, amikor például a görögdi udvarlasi hagyományról ír. A magyar és a német szokások párhuzamba állíthatók. Hol megegyeznek, mint például amikor hivatalos vezető helyébe a legidősebb lép, Lőcsén Kramler helyébe Mostel, Görgön Görgey Pál helyébe Luzsénszky Péter, aki némi öniróniával ezt az általa magyarnak nevezett szokást rögtön szembesíti a török véleménnyel. Hol viszont eltérnek, például, amikor a magyar és a szász párbaj közötti különbséget mutatja be a történetmondó, vagy amikor a lőcsei jogi szabályozást szembesíti a vármegyei jogrendszerrel. A szász és magyar kulturális közeg bemutatása azonban nem az idegenszerűséget, nem a talányosságot, hanem az ismerőséget, az oda-vissza átjárhatóságot, a kölcsönös érthetőséget, a fordíthatóságot mutatja, amelyet a narratori értékrend- és nézőpontváltások is mutatnak.

A kulturális relativitás leginkább a nyelvváltások bemutatásában jelenik meg. A regény szövege ugyanis magyarul mutatja be a szereplők beszédében bekövetkező nyelvváltásokat, például amikor Quendel engedélyt kér arra, hogy tótul mondja el Görgey Gyuri elfogatásának a történetét, mivel, ahogy mondja, „magyarul hosszú nekem”. A történet tehát a magyar szövegben szlovákul mondatik el, a magyar nyelvre történő visszaváltást a szöveg nem jelöli, ezért lehet furcsa, hogy Quendel ugyanolyan idegenszerűen beszél anyanyelvén, mint ahogy magyarul.

A nyelvi relativitás regénybeli megjelenítésére további példák is hozhatóak. Bibók a német verses mesét mondó leányát lengyelül szólítja meg, megkérdeve, miért nem magyarul mesél. A verses mese egy versszaka németül szerepel, de az utána következő fordítása rögtön talányossá teszi a nyelvi különbségtételt. A toronyőr magyar nyelven visszaadott „tót szöveget” fúj trombitáján a görögdi bástyán.¹¹ A német nyelvű Lőcsén, Kramler bírósági temetésén a „kuruc uralom iránti tekintetből magyarul” elmondott szöveget érzékenyen fogadják a szász polgárok „Kivált az asszonyok voltak elragadtatva az énekszótól, egyes helyeken az egész közönség elérzékenyült és könnybe lábadt.” A szöveg ezzel ellentmondásba kerül önmagával, hiszen korábban megtudtuk, hogy a lőcseiek közül csak néhányan, kivételképpen tudtak magyarul. Ez a következetlenség azonban szintén a kulturális

és nyelvi átjárhatóság kifejezésének tekinthető. A különböző nyelvek tehát nem különülnek el egymástól, hanem a regény magyar nyelvű szövegében homogenizálódnak, úgy, hogy megtartják az eredetüket, hiszen tudható, hogy éppen milyen nyelven folyik a szereplők között a társalgás.

Benedict Anderson a nyomtatás széleskörű elterjedésében találta meg a nemzeti identitás kialakulásának alapját. Ez teszi lehetővé a szóbeliség szűkösebb terén túlmutatató imaginatív identitásteremtést, amely már nem személyközi viszonyokat, hanem egy absztraktabb képzeleti lehetőséget feltételez. A *fekete város* nyomtatott történeti forrásokra hivatkozásával, kéziratos levelek (Görgey, II. Rákóczi Ferencé stb.) közlésével a nyelvi kommunikációnak ezt a kettőségét is hangsúlyozza. Szinte játékeret nyit a nyelvi megnyilvánulás két lehetőségének a terében. Az osztrák pestis fejleményeiről sajátos, szóbeli csatorma útján kapnak híreket (az orvos kiabálja a hallástávolságban levőnek, aki tovább kiabálja, sajátos hírközlő láncot alkotva). A szóbeliséget meghaladó ismeretforrás a regény világán belül a szász városra jellemző. A *Zipser Willkühr*nek, a löcsei törvényeket és kiváltságokat tartalmazó könyvnek a felolvasása jó példája lehet az írott és olvasott szövegek közötti, és egyben a német- és magyar nyelvűség közötti átlépés lehetőségének a bemutatására. A *Zipser Willkühr*ről a szövegben nem derül ki, hogy kéziratos vagy nyomtatott könyvről van-e szó, könyv volta mégis megadja a szász öntudat lehetőségét, azzal, hogy önálló jogok és kiváltságok gyűjteményeként az elkülönült nemzeti identitást jelképezi. A regény idéz az ónémet szövegből, amelyet aztán Fabricius fordít „konyhanémetre”. A fordítás azonban nem a beígértnek megfelelően németről németre történik, hanem Fabricius szövege már magyarul jelenik meg a regény lapjain.¹² Ezzel a nyelvváltással lényegében a nemzeti identitás váltásának a lehetőségét, a nemzeti különbözőség viszonylagosságát jeleníti meg a szöveg.

A dolgozatom címében idézett mondat ennek az írott-szóbeli kultúra közötti viszonyoknak a regény szövegére történő rávetítéséről, különös önreflexiójáról tanúskodik. Quendel Görgey alispánnak címzett mondata („Az enyim leányom is ott van (t. i. Lőcsén), de én semmire nem vagyok, engemet csak utálják, és az is semmi, a tekintetes úr ellenben ellenség, akire haraxanak mirges burgerek.”¹³) az élőszóbeli esetleges nyelvhasználatot a nyomtatott szöveg sajátosságával képes bemutatni egy olyan betű, az x segítségével, amely nemzetek feletti, latin eredetű. A regény ezzel önmaga írott szöveg voltára, és vele egy újabb típusú identitásalapítás lehetőségére hívja fel a figyelmet.

Mikszáth utolsó regénye tehát a nemzetfogalomnak egy sajátos változatát mutatja. Ha igaz Homi K. Bhabha észrevétele, miszerint a nemzet témája olyan sajátos diskurzust hoz létre, amelyre a totalizációnak,¹⁴ a térbeliesítésnek és a tradicionálisizmusnak,¹⁵ a kulturális különbségek hangsúlyozásának¹⁶ a sztereotípiái a jellemzőek, akkor Mikszáth regénye sajátos ötvözet a hagyománynak és a hagyománytörésnek. A XVIII. század előtt létező lehetőségek, a területi-alattvalói, nyelvi-kulturális, rendi-korporatív nemzetfogalmak¹⁷ közül mindegyik felvillan, de egyik sem válik a regény lapjain valódi nemzeti narratívát létesítő erejűvé. A *fekete város* a történeti regény XIX. századi eredetű és a XX. században is életképesen működő hazai hagyományával ellentétesen nem identitásteremtő és erősítő nemzeti narratívát teremt, hanem olyan nemzetek és nyelvek feletti, a kulturális töréspontokat relativizáló elbeszéléskomplexumot épít ki, amelyben a magyar, német, szlovák,

török, sőt a latin kultúra és nyelv a térségre jellemző viszonylagosságban képes egységet alkotni. Megtartják a különbözőségüket, ez azonban nem idegenséggént jelenik meg, mert a nyelvi megformálásban, a regény magyar nyelvében képesek kulturálisan homogenizálódni. A regény magyar nyelve, amely jelzi az egyes szereplők nem magyar beszédét, olyan fiktív nyelvközösségi¹⁸ kultúrát tudott imitálni, amely úgy egységes, hogy tagjaitól nem követeli meg a magyar nyelvre áttérést, a beolvadást, hiszen megtarthatják a nyelvi és kulturális egyéniségüket. A nemzetközppontú kultúrafogalom helyett Mikszáth regénye kommunikációs térként értett kultúrafogalmat jelenít meg, amely mindig „hibrid keverék», és sohasem olyan multikulturalitást jelent, amelyben összekeverékként megszűnnek a különbségek. [...] Ha sikerül megszabadulni attól a képzettől, hogy a kultúra leszűkíthető nemzetállami vagy úgynevezett etnikai meghatározottságokra, akkor ellentétes diskurzusok, hálózatos összefüggések és határokon átnyúló folyamatok sokasága válik láthatóvá. Ezek pedig legalább annyira tartósan befolyásolják az egyének és a társadalmi csoportok tudatát, mint a művileg alkalmazott nemzeti vagy nemzetpolitikai meghatározások.”¹⁹ A fekete város ezt a hibriditást képes a nyelvi megformálás segítségével egységes, összefüggő kultúrává és regénynyelvvé szintetizálni. A regényben a különböző etnikumok elsősorban nyelvi megnyilvánulásként szembesíthetők, amely különleges narrációs technikával társul. Mivel a regény magyarul képes imitálni a különböző nyelveken megszólalók beszédét, maga a narráció nyelve olyan kommunikációs kulturális térré lényegül át, amely közösségképző erővel rendelkezik. A száz éve könyv formájában megjelent regénynek ez a kultúrafelfogása korszerű, és gyökeresen eltér a nemzeti narratíva hagyományától, miközben a cselekményvezetése a felszínen beleilleszkedik ebbe az ellenpontozásra és értékbizonyosságra épülő tradícióba.

Jegyzetek

- ¹ CSÖRÖS Miklós: *Mikszáth korszerűsége és A fekete város*. In: UÓ: *„Lesz idő, hogy visszatérhet”*. Jegyzetek Arany János és a századforduló korszerűségéről. Bp.: Kráter Műhely Egyesület, 1994. 62.
- ² Benedict ANDERSON: *Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. Ford. Sonkoly Gábor. Bp.: L’Harmattan-Atelier, 2006.
- ³ Vő: Az elképzelt nemzet tehát olyan idea, amely a „társadalom anyagi tapasztalatának a része, nemzeti intézményeket támaszt alá, [...] olyannyira valós tapasztalatokat, mint a migráció és a háború”. Mark CURRIE: *Elbeszélés, politika, történelem*. Ford. Kiss Gábor Zoltán. In: N. Kovács Tímea (szerk. és vál.): *Narratívák 3. A kultúra narratívái*. Bp.: Kijárat, 1999. 35.
- ⁴ MIKSZÁTH Kálmán: *A fekete város I.*, S. a. r.: Király István. Bp.: Akadémiai, 1961. 101–102.
- ⁵ „– Talán el se jön – vigyorgott a báró.
– Ki van zárva – pattant fel Fabricius. – Görgey nemesember.
– Ej, majd mit mondok! – nyafogta a báró, egy megvető kézlegyintéssel. – Nem mindenki lovag, akinek sarkantyúja van. A kakasnak is van sarkantyúja, mégse lovag. A nemeslevél még nem teszi a gentlemant.
– No, a magyar nemesről mindent el lehet mondani kedves kuzin – magyarázta Blom –, de hogy a párbajnál meg ne jelenjen, olyasvalami még nem történt, amióta ez az isten van.

(Blom nagy előszeretettel használta a túlzó kifejezéseket.)

– Szűk látkör, tisztelt uraim, szűk látkör. A béka bástyafalnak nézi a keresztbe tett sétapálcát is. Mik ezek a magyar nemesek? Hát járnak ezek társaságba? Olvasnak ezek könyveket? Kifinomítja a lelküket a művészet, a zene? Parasztok ők csak, akiknek a ládafiókjában kutyabőrük van. Lompos, piszkos kúriájukban dőzsölnek, basáskodnak egypár nyomorult jobbágy fölött. Mindent felesznek, amit az állam adhat, és ők semmit se adnak az államnak. S kivált e Szepes megyei nemesek, a sovány zabföldrökkel. Csodálkozom, hogy olyan nagyra nézitek őket! És ha még volnának valamirevaló privilégiumaik.

– Van annyi, mint nektek a kis országokban, melyet egy bolha átugrik kétszerre. De már erre dühbe gurult Koppen Konrád.

– Hogy van-e annyi? – szólt hevesen. – A Koppeneknek például az a kiváltságuk van, hogy az asszonyaik leülhetnek, ha a fejedelemasszony leült és ülve maradhatnak, ha a fejedelem állva szólítja meg őket.

– Képzelem, mennyire meghíznak ettől a Koppen bárónők. Hát aztán?

– Nos, hát ott kezdem, hogy egy szepesi nemes be se juthat a fejedelemhez.

– Micsoda? – vágott közbe nekipirulva Fabricius. – Nagyon téved, tisztelt báró úr. A szepesi nemesekből már kettő lett Magyarország királya: Zápolya János és Thököly Imre. A báró elkényszeredetten mosolygott.

– Mondhatom, szép polgárok, hogy így beszélnek, mikor a bírójukat egy efféle vad nemes lelövi.

– Az más. Azt meg fogjuk bosszulni.”

(MIKSZÁTH Kálmán: *A fekete város II.*, i. m. 112–113.)

⁶ Béla városa a Luxemburgi Zsigmond által II. Jagelló Ulászló lengyel királynak zálogba adott tizenhárom szepesi város közé tartozott, amely csak a regényidő után, 1772-ben került vissza Magyarországhoz.

⁷ MIKSZÁTH Kálmán: *A fekete város II.*, i. m. 212.

⁸ MIKSZÁTH Kálmán: *A fekete város I.*, i. m. 153.

⁹ Vö. MIKSZÁTH: *A fekete város I.*, i. m. 248.

¹⁰ Vö. HITES Sándor: *A történelem és a metafikció az angolszász regényirodalom közelmúltjában*. Forrás, 2002. 6. 94.

¹¹ MIKSZÁTH Kálmán: *A fekete város I.*, i. m. 203.

¹² „Mauks uram [...] felolvasta a hatvanadik cikkelyt:

– Ab unszer Lewthe einer wunth wurde von eynem Edlingen ader von seyner holden in eyner Stadt ader Margkte ader dorffe szo soll er sein sach suchenn mitt eynem Rechten in des eygens hatterth do es ym geschehen ist... [...] Fabricius konyhanémetséggel ismételte az ószász nyelvjárásban írt paragrafust.

– Ha embereink valamelyike megsebesítenék nemes úrtól vagy jobbágyától városban, mezővárosban vagy falun, keresse jogos igazságát azon határ uránál, ahol vele a baj történt. Így szól a Zipser Willkühr.”

(MIKSZÁTH Kálmán: *A fekete város II.*, i. m. 227.)

¹³ MIKSZÁTH Kálmán: *A fekete város II.*, i. m. 32. (regényben ez nem egyedi eset, Quendel a görögdi vármegyegyűlésen is azt mondja: „Itt fexik a kutya”, Uo., I., 184.)

¹⁴ Homi K. BHABHA: *DisszemiNáció. A modern nemzet ideje, története és határai*. Ford. Sári László. In: *Narratívák 3. A kultúra narratívái*, 96. (A mondatom feltételes módja jelezni kívánja az egyetértést Mark Currie értékelésével, miszerint „a *Bhabhazagya* olyan nyelv, amely lépten-nyomon kinyilvánítja a dekonstrukcióból, marxizmusból és a pszichoanalízisből eredő ihletét”, valamint, hogy túl nagy intellektuális zajt csap a gyenge politikai argumentáció kifejezéseként.” – CURRIE, i. m. 38.).

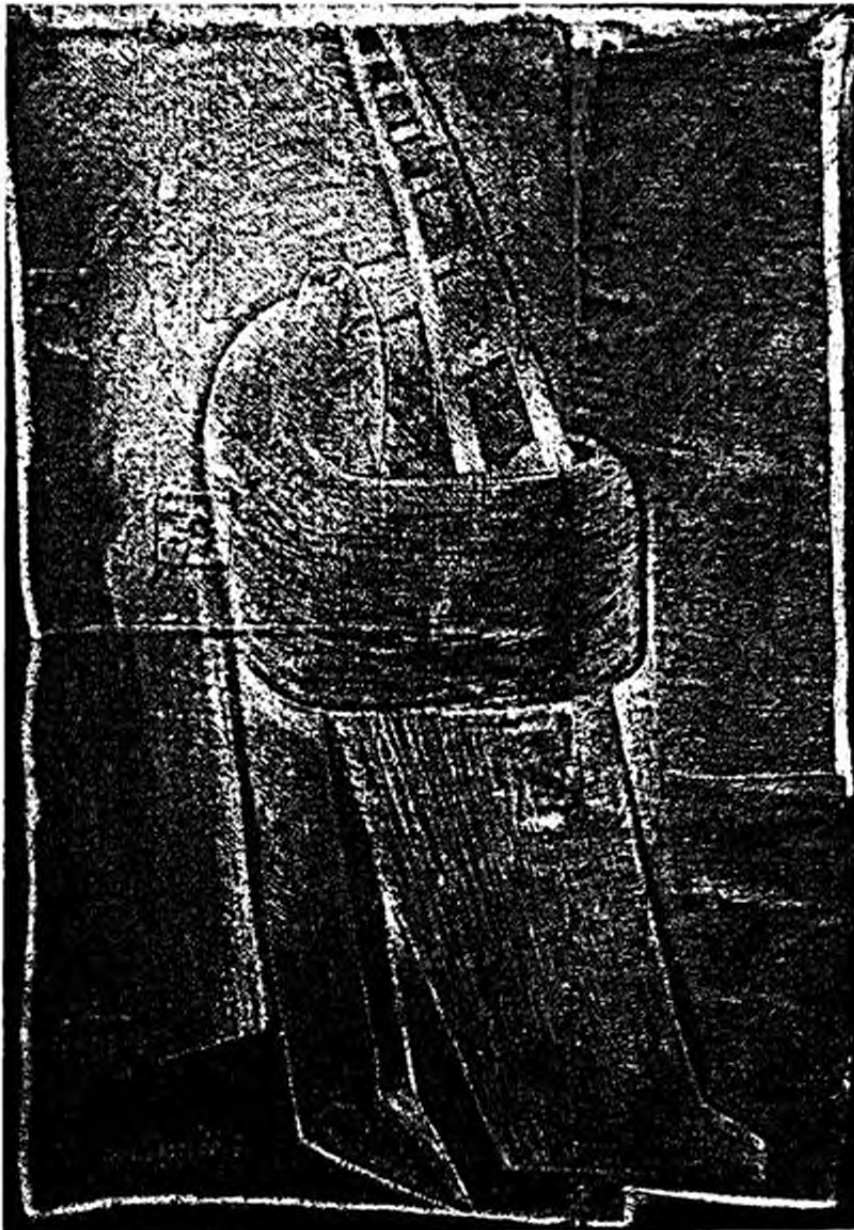
¹⁵ BHABHA, i. m. 96. és 99.

¹⁶ BHABHA, i. m. 109. skk.

¹⁷ Vö. SZÜCS JENŐ: *Történeti „eredet”-kérdések és nemzeti tudat*. In: UÓ: *A magyar nemzeti tudat kialakulása*, Bp.: Balassi-JATE-Osiris, 1997. 337.

¹⁸ A kifejezést S. Varga Páltól kölcsönöztem, hogy láthatóvá legyen az általa az 1830–1840-es évekre meggyőzően bemutatott kanonizációs stratégia és A fekete város eljárása közötti különbség (S. VARGA Pál: *A nemzeti költészet csarnokai. A nemzeti irodalom fogalmi rendszerei a 19. század magyar irodalomtörténeti gondolkodásban*. Bp.: Balassi, 2005. 62–63.)

¹⁹ MORITZ CSÁKY: *A kommunikációs térként értett kultúra. Közép-Európa példája. Irodalomtörténet*, 2010/1. 20.

Nádas – Barthes – Foucault*

Milyen nyelven beszélhetünk a testről, a szexualitásról és a szerelemről? Vajon egyazon szótár és grammatika segítségével közelíthetünk a három témához, vagy ellenkezőleg, mindegyiknek megvan a maga külön bejáratú nyelvjátéka?...

Az ilyen típusú – általános, tétova és céltalan – kérdések, ha nem is tűnnek túl használhatónak, kérdés voltukban, önnön mivoltukban, mégiscsak azt tanúsítják, hogy fontos dolgok (mint például a fent nevezett három) esetében bizony nem könnyű továbblépni a tagoló és elemző értelem, vagy legalább az értelmes és követhető nyelvhasználat szintjére. Márpedig Nádas Péter – nem is egyszer – éppen erre vállalkozik az esszéiben; minek során óhatatlanul szembesül a hasonló nehézségekkel másként birkózó vállalkozásokkal.

Az 1991-es szerelem-esszéiben például egy ízben hangsúlyosan egymás mellé kerülnek *A szexualitás története* és a *Beszédttöredékek a szerelemről* című, nagyon különböző hangvételű és felfogású művek szerzői: Michel Foucault és Roland Barthes. Ami eléggé meglepő. Hiszen míg Foucault félbemaradt (három teljes kötetet, valamint számos tanulmányt és jegyzetet felölelő) történeti kutatásaiban a hatalom, a tudás és az igazság akarásának tárgyaként beszél a szexualitásról (és olykor a szerelemről), végső soron tehát a mindenkori elnyomó hatalmi diskurzus, azaz beszéd- és intézményrendszer kifinomult logikájáról; addig Barthes inkább a szerelem nem-hatalmi alaphelyzetét, a szerelmi (testi-lelki) kommunikáció eleve adott nehézségeinek ('Szeretsz?' – 'Szeretlek.' – 'Hogy érted?' – 'Mit hogy értek?' – 'Ne nyúljál!' – 'Miért, te nem akarsz?' – 'Hogy érted?' – 'Mit hogy értek?'...) úgymond nyelvkritikai következményeit, változatos – többnyire szépirodalmi (igényű) – formáit járja körül. Nézzük tehát, mit ír Nádas röviden Barthes-ról: „Roland Barthes egyenesen azt állítja, hogy a szerelemre vonatkozó tépelődést, belső beszédet és társalgást a témával érintkező nyelvek mára teljességgel „pácban” hagyták, leértékelték, nevetség tárgyává tették, vagy éppen ignorálják (...) és a legvégletesebb, senkitől és semmitől nem védelmeszt magányba űzve, önnön erejére hagyták.” (ÉFSz, 141.)

Majd hosszabban Foucault-ról: „Michel Foucault hasonló eredményre jut, amikor a maga inkább szociológiai, mint nyelvfilozófiai szempontrendszer szerint azt mondja, hogy háromféle, egymástól élesen elkülöníthető és egymásba nem áthalló nyelven beszélünk a szerelemről. Az *obszcenitás* nyelvén, a *klinikum* nyelvén, és a *szimbólumok* nyelvén. Az első nyelv kizárólag a szerelmi egyesülés technikájával és mechanikájával foglalkozik, s így egyetlen tárgya a genitália. A második nyelv a betegség és az egészség, a normalitás és az abnormalitás szempontjából értékeli a szerelmi tevékenységet... (...) A harmadik nyelv viszont olyan archaikus, kultikus tartalmakra és rituálékra utal, amelyeknek ugyanakkor nincsen gyakorlata az életvezetésben, s így a szerelemről folytatott diskurzusban ellenőrizhetetlen marad.” (ÉFSz, 141–142. – másodlagos kiemelés: B. S.)

* Az írás egy Nádas Péter prózájával foglalkozó hosszabb munka egyik alfejezete.

Első megközelítésre – a két francia szerző gondolatainak közös metszetében – még akár úgy is vélhetnénk, hogy a „szimbólumok nyelvének” kitüntetett változata, a szépirodalom volna az a hely, ahová a test, a szexualitás és a szerelem kényes témái visszahúzódhatnának az obszcenitás és a klinikum hatalomelvű diskurzusaiból. Noha a Nádas-esszé saját rendszerében a (testi) szerelem legsajátabb közege nem a szimbolikus nyelv volna, amely csak „utal”, hanem az utalás voltaképeni tárgya, „a mágikus, a titkos, az éjszakai nyelv”, amely viszont óhatatlanul konfliktusba kerül mindazzal a profán kommunikációs körülménnyel, amitől meg éppen a szimbolikus beszéd próbál megszabadulni: „Mert maga a szerelmi cselekmény kizárólag mágikus nyelven ért, míg a benne részt vevő személyek kizárólag szociális nyelven tanultak meg egymással beszélni. Ennek az állításnak a próbáját mindenki könnyedén elvégezheti, ha szeretkezés után megpróbálja megbeszélni szerelmesével, hogy mi történt kettőjük között. Nem fog rá szavakat találni, hiszen ami történt, nem volt más, mint színtiszta rituálé.” (ÉFSz, 142.)

A „színtiszta rituálé” mágikus nyelvyszerűsége lesz egyébként a drámaíró Nádas színpadi elképzeléseinek gyökere. Hogy miként fogalmazható át a titkos mágikus beszéd nyilvános szimbolikus beszéddé. Ami persze nemcsak a drámák, hanem a regények, egyszerűen a teljes életmű legdöntőbb kérdése is. Az átfogó kérdés alkalmi megválaszolásának reményében, tehát a szerelmi (mágikus) beszédről szóló érvényes (szimbolikus) beszéd megtalálásának reményében, az esszéíró Nádas egy helyütt érzékelhető kedvvel hivatkozik Barthes „egyik fontos címszavára”: „...*le bruissement de la langue*. Zsongító nyelvem arra teszi a másikat süketté, amit meg szeretnék értetni vele.

Ha pedig mégis úgy esik, hogy megtörjük a bölcs hallgatást és beszélni kezdünk a szerelemről, akkor ezeknek a nyögésekkel, méla csöndekkel, dadogással, sóhajokkal és zokogással kísért beszélgetéseknek a helyszíne inkább egy sötét utca szeglete avagy a szoba, ahol az első és az utolsó mondat között bealkonyult.” (ÉFSz, 45–46.)

A mágikus (test)nyelvi rituálé szimbolikus lehetőségeit firtató Barthes szerint a tulajdonképpen szerelmi beszéd valamiféle jócskán és változatosan rendhagyó diskurzus, a szó eredeti értelmében „*dis-cursus*”, azaz „ide-oda futkosás” vagy „lótás-futás”, amely nagyon „nem dialektikus”; minek értelmében: „Ha a szerelemről akarunk írni, a nyelv *zűrzavarával* szembesülünk...” (BARTHES 1997, 15, 19, 123.) Ahogyan például Roman Jakobson beszél a szépirodalomról mint a hétköznapi nyelvvel szemben elkövetett, szervezett erőszakról; vagy ahogyan Julia Kristeva értekezik a szimbolikus és az avantgárd költészet jelentésbomlasztó nyelvi forradalmáról. De gondolhatnánk az Auschwitz-tapasztalat Kertész Imre-féle nyelvfosztottságának nyílegyenes következményére, a *Sorstalanság* provokatív iróniájára is. Hiszen az irodalom elsősorban éppen erre való: a társadalmi térben vagy a történelmi tudatban elfojtott vagy elfinomkodott, vagyis a felismerhetetlenségig eltorzított témák újszerű(en fenomenális), következőképpen botrányos, mégpedig nyelviségében botrányos s így félreérthető szóba hozatalára. (A nyelvi–szemléleti megszokásainkat, előítéleteinket és elvárásainkat provokáló botrány félreértése többek között abból a még alapvetőbb félreértésből is adódhat, hogy időnként bizony nem irodalomként olvassuk az irodalmat; hogy egy az egyben, mintegy felszólításként értjük mindazt, amiről ott szó van; hogy mindenáron azt a valakit – teljhatalmú szerzőt – keressük, akinél a szó van; hogy nem látjuk, hogy a szó – *van*.)

És míg az *Emlékiratok könyvének* botrányos voltát az obszcenitás és a klinikum nyelveinek művesen ellentmondó stílus hosszú mondatokban burjánzó, egyfajta szimbolikus szépsége garantálja, addig a *Párhuzamos történetek* éppenhogy e szimbolikus minőség rovására, semleges helyi értékeken használja az obszcenitás és a klinikum nyelveit. 2005-ös regényében Nádas immár egyenrangú nyelvi eszközkészleteknek tekinti – az adott szöveghelyzettől függően – a klinikum, az obszcenitás és a költői szimbólumok szótárait. Más szóval, míg a korábbi regény poétikus nyelve magába fogadja az obszcenitás és klinikum *területeire* száműzött témákat, addig a későbbi mű éppenhogy az obszcenitás és klinikum *nyelveit* eresztí rá az eleve kényesnek számító témákra. Nádas tehát két fokozatban szabadítja fel a testet, a sexualitást és a szerelmet: először az ábrázolás, másodszer a nyelvhasználat síkján. A két egymásra következő gesztust, különösen az utóbbit, persze nem mindenki, nem minden olvasó képes (vagy hajlandó) elfogadni: az 1986-os regény egyértelműen szerethető, a 2005-ös mű viszont nehezen szerethető meg – többek között erről is árulkodik befogadástörténetük látványos különbözősége. Ahogyan a „test költészetét” megszólaltató korábbi regény nyitófejezetének elhíresült fordulatát továbbforgató Radnóti Sándor írja: „Szabálytalanságom szépségei – ez az *Emlékiratok* első fejezetének a címe. Ha egy aforizmában akarom összefoglalni a különbséget, akkor azt mondhatom, hogy a szabálytalanság szépségével szemben a *Párhuzamos történetek* testfelfogásában nem létezik szabálytalanság – de szépség sem.” (RADNÓTI 2007, 218.)

Sőt, mintha a *Párhuzamos történetek* rideg és részvétlen látásmódja, a test- és sexualitás-ábrázolások metszően stilizálatlan hangfekvése egyenesen ellehetetlenítene az *Emlékiratok könyvének* egyik meghatározó témáját, a szerelmet, amelyet pedig 1991-es esszéjében a Foucault-val vitatkozó Nádas egyértelműen a sexualitás elé rangsorol: „Foucault elemzései nyomán azt lehetne mondani, hogy amilyen mértékben fölemelkedik a sexualitás fogalma a közgondolkodás horizontján, olyan mértékben süllyed alá a szerelem fogalma. (...) Ha a szerelem helyett sexualitást mondunk, akkor kapcsolat helyett testet, húst, gyönyört. Ha kapcsolatról beszélünk, akkor két emberéről, ha testről, húsról vagy gyönyörről, akkor ez lehet egy emberé, kettőé vagy éppen mindenkié.” (ÉFSz, 118.)

A nemek szerinti szexuális „viszonosság” mechanikája helyett Nádas az alkatok szerinti szerelmi „kölcsonosság” eszméjét ajánlja; mely eszmét ugyanakkor vásárra is viszi a regényeiben, főként a *Párhuzamos történetek*ben. De már az *Emlékiratok könyvében* is olykor beleláthattunk „valós érzetünk működésének sematikus elvébe”, az „ösztönök majdhogy rideg mechanikájába” (EK, 325.) – noha még mindig a „szabálytalanság szépségei” által kijelölt kereteken belül. Ráadásul az 1986-os regény szépségelvű világában kimutatható valamiféle fokozatiság, amely által egyre inkább elfogadhatónak tűnnek a testiség hagyományosan elfojtott dimenziói: a tizenkilencedik századvégi német történet elbeszélő hőse, Thomas Thoenissen „alig zabolázható hajlamokkal” büszkélkedik, amelyeket ő még egyelőre – a klinikum nyelvén – „betegségnek, sajátos átoknak, bűnös elferdülésnek” nevez, mivel környezete is annak tartja, és „titkos öröme éjszakáiba” (és persze még titkosabb irodalmi kalandjaiba) számúzi; az 1950-es évek Magyarországon játszódó történetes kamasz szereplője viszont – kerülve a klinikai-kriminálisztikai ízű megközelítést – csupán erősen jellemhibásnak, azaz „durvának, közönségesnek, sötétnek és alattomosnak” látja magát, miközben környezete előtt ő is képmutató szerepeket játszik; míg végül

az 1970-es évek felnőtt elbeszélője – olvasói előtt legalábbis – nyíltan vállalja „szabálytalansága szépségeit”. (EK, 25, 37, 19.) Többek között éppen a „szabálytalanságok” nyelvi megjelenítésének emancipatorikus-narratív íve szavatolja az *Emlékiratok* könyvének összetett elbeszélői szerkezetét. És mintha éppen ez a dinamika tűrne el a későbbi regényből, ahol már nincs semmiféle testre vagy szexualitásra vonatkozó norma és szabály (még felszámolódoban sem), s így „szabálytalanság” sem. Itt már nincs helye semmiféle modernista pátosznak vagy heroizmusnak, semmiféle libertinus öntudatnak vagy mardosó büntudatnak. Megint csak Radnóti szavai: „A *Párhuzamos történetek* elvágja ezeket a szálakat. Az erotika nemcsak kozmikus és metafizikus hagyományaitól szabadul meg, hanem a pőre nemiség formájában elveszíti az olyan – meglehet – humanista vezérfogalmakkal is a kapcsolatát, mint a szerelem, a barátság, a szeretet és a szolidaritás.” (RADNÓTI 2007, 224.)

Egyszóval éppen a Foucault-féle látásmóddal szemben korábban védett értékek kerülnek a klinikai hidegség vagy obszcén semlegesség nyelvébe burkolódzó elbeszélői tudaton és – következképpen – a regény terén kívülre (ami persze nem jelenti azt, hogy Nádas számára ne volnának továbbra is fontosak mindezek az értékek): az alkat, a „kölcönösség” és a szerelem.

„Nem a neme szerint beszélek az [ember] alkatáról, hanem az alkata szerint beszélek a neméről” – írja Nádas 1991-ben. (ÉFSz, 149.) A 2005-ös regény viszont mintha éppenhogy nem az alkata szerint beszélne az ember neméről, hanem a neme felől közelítene az alkatához, az alkata testi vonatkozásaihoz. A *Párhuzamos történetek* kizárólagosnak tűnő témája: a nemiség övezetében megnyilvánuló alkatok változatosan mechanikus (vagy mechanikusan változatos) testi meghatározottsága. Tulajdonképpen Nádas mindkét regényben ugyanazokat a kártyákat keveri és osztja, persze különböző szabályok szerint. Alkat és nem, „kölcönösség” és „viszonosság”, szerelem és szexualitás – olyan fogalmi párok, amelyek egyik oldala sem választható le a másiktól, legfeljebb olykor az egyik teljességgel eltakarja a másikat, vagy fordítva. Így például a *Párhuzamos történetek* provokatív iróniával kitakarja azt, amitől a szerelem-esszé korábban elhatárolódott: a szexualitás bestiálisabb formáit; valamint távolságtartó iróniával eltakarja azt, amit amaz bemutatott: az erotika szerelemtartományait. Minek következtében Nádas szépirodalmi síkon, ironikusan biztonságos körülmények között szembesíthet minket – anélkül, hogy bármit is helyeselne (vagy elítélne) – Foucault szabadságelvű szexualitás-felfogásának akár legvégső következményeivel; mondjuk azzal a gondolattal, hogy a testen elkövetett erőszakos cselekedetek körében „elvben nincs különbség aközött, hogy az ember az öklét dugja a másik ember arcába vagy a péniszét annak nemi szervébe”. (Foucault-t idézi MILLER 2000, 391.) Vagy hogy – „elvben” még tovább lazítva a társadalmi-kulturális kötöttségeket és normákat – mit hová dugunk vagy szúrunk, és milyen mélyen; hogy mit honnan választunk le, és milyen vérvesztéssel...¹ Az „elvben” tételezett lehetőségeket persze nem kell feltétlenül megvalósítanunk a napi gyakorlatban. Többek között éppen erre találták ki a szépirodalmat, az írás és olvasás gyakorlatát: hogy ne a hétköznapokban, ne a társadalmi térben szembesüljünk ön- vagy közveszélyes módon mindazzal, amivel ugyanakkor – ember („sárkányfog-vetemény”) voltunk okán – lustaság és hiba volna nem szembesülni. Elkövetni viszont óriási bűn. A bestiális testi cselekedetokről szóló szöveg (írásának vagy olvasásának) közvetett öröme nem csúszhat össze a szövegben

ábrázoltak elkövetésének közvetlen vágyával, pláne nem a vágy torz beteljesítésének vad gyönyörével – miként a Sade-olvasás örömeiről és veszélyeiről értekező Barthes írja: „...nem arról van szó, hogy végrehajtjuk a könyvben ábrázoltakat, nem leszünk szadisták, orgiasztikusok Sade-dal (...); arról van szó, hogy [olvasóként újra] elbeszéljük a szöveget, nem pedig cselekedjük a szöveget, meghagyva számára egy idézet távolságát, egy meglepő szó, valamely nyelvi igazság lendületes betörésének lehetőségét.” (BARTHES 2001, 12.)

A *Párhuzamos történetek* „nyelvi igazsága” olykor éppenséggel a testek közötti (nem szerelmi, hanem) szexuális kapcsolatok olyasféle „viszonossági” rendszerét ábrázolja, mint amelyet a szerelem-esszében megbírált Alkibiadész vélt érvényesnek Szókratész és saját maga között, miszerint ifjú teste szépségeért az idősödő filozófus hosszú évek során kiérlelt bölcsességét kérné cserébe. Ráadásul a 2005-ös regényben immár nem testi szépség és lelki bőség távlatos csereüzletéről, hanem a póre testkapcsolatok zárt mechanikájáról van szó. Amennyiben a (szép) test és (szép) lélek Alkibiadész-féle kettőssége helyett csak egyvalamiről, az egyugyanazon elvek alapján működő (szép vagy nem szép, egyre megy) testek változatosságában is egyhangú cserebomlásáról kapunk szenvtelen jelentéseket. (Most átmenetileg eltekintenek attól a szövegszerű tényről, hogy a testérintkezések során nem csupán testek, hanem testek által képviselt alkatok, továbbá alkatok által képviselt mentalitások és kultúrák is találkoznak.) Mely jelentések viszont működésmódjukban kísértetiesen emlékeztethetnek a már említett *Sorstalanság* iróniájára: a Nádas mű értéksemleges és hideg látásmódja hasonlóképpen provokál, mint a Kertész-regény elbeszélőjének csikorgóan művi naivitása. Valami kell, hogy legyen a provokatív testábrázolás hátterében. De hogy mi, azt nem tudhatjuk biztosan. Mert csakis azt tudhatjuk biztosan, hogy nem tudhatjuk biztosan. Csakis ennyiben tekinthetjük – de ennyiben mindenképpen – ironikusnak Nádas prózáját. Hogy hiába erőlködünk, nem és nem tudunk mögéje kerülni a szövegnek.

Ha tetszik, a *Párhuzamos történetek* éppen Alkibiadész cserealapú szerelem- és testfelfogását fokozza mindaddig, amíg a test mellől végleg el nem tűnik a (szellemi távlatú) szerelem; és ami marad, az a vegytiszta szexualitás, mégpedig az obszcenitás és a klinikum nyelvein kifejezve. Úgy is mondhatjuk, hogy Nádas saját regényírói gyakorlatában komolyan vette a jelentés- és értékvesztés Barthes-féle krízisét – „...az írás nem kompenzál, nem szublimál semmit...” (BARTHES 1997, 124.) –, és levonta annak Foucault-féle következtetéseit, vagyis a bölcs Szókratész szerelemfelfogása helyett egy lehetséges (és a tényleges történeti figura dicstelen politikai pályafutásának jobban megfelelő) Alkibiadész másképpen bölcs, pragmatikus tanítására szavazott, miszerint „ámítás, ha a szexualitást sújtó tilalmat (...) alapvető és rendszeralkotó elemnek akarjuk feltüntetni” (FOUCAULT 1996, 17.), és nem annak látjuk, ami: a hatalom és a tudás akarásának. Az abszolút igazságvonatkozásaitól megfosztott test kiszolgáltatottá válik a mindenkori hatalmi igazságtételezésnek, illetve – a hatásra következő ellenhatás értelmében – a mindenkori hatalmi elnyomásnak ellenálló gyönyörvágynak. (A testi meghatározottság hatalmi és gyönyör-elvű változatai jelennek meg egyébként a 2005-ös regény két fontos motívumában: a náci örökléstani kutatás ideológiájában egyfelől, valamint a margitszigeti homoszexuális rituálékban másfelől.) És így nemcsak hogy a szókratészi tanítást megcáfoló értéke lesz a szép testnek, de a szabadpiaci testértékesítés lehetséges módjai is

jócskán felsokszorozódnak. A hatalomfüggő – alávetett vagy ellenszegülő – szexuális viselkedésformák intézményesült vagy zabolátlan formáit nem korlátozhatja, nem kötheti meg semmi, legkevésbé a szerelem. Legalábbis mintha részben erről (is) volna szó a *Párhuzamos történetek*ben. Mely mű viszont, bármily felforgató módon is nyúl hagyományos témákhoz – Barthes egyik fordulatát alkalmilag kisajátítva –, mégsem valamiféle „csalhatatlan jelekből álló rendszer”, amelynek segítségével valaki körmönfontan (hálózövő pók módjára) a maga igazát bizonyítaná.² És mivel „a jelek nem bizonyítékok, hiszen bárki használhat hamis vagy kétértelmű jeleket”, bátran levonható a végső következtetés: „Paradox módon éppen ez vezet vissza a nyelv mindenhatóságához: mivel a nyelvnek nincs semmilyen biztosítéka, magát a nyelvet kezelem egyedüli és végső bizonyíték gyanánt: *nem hiszek többé az [előzetes feltételezéseken, ideologikus elvárásokon nyugvó] értelmezésben.*” (BARTHES 1997, 258.)

Innen nézvést a Nádas-regénynek – mint a „nyelv mindenhatóságát” színre vivő jelrendszernek – nincs semmiféle bizonyítékértéke; nincs jól tagolt vagy kihüvelykezhető mondandója, nyílt igazsága vagy leleplezhető ideológiája; noha tagadhatatlanul szó van benne valamiről, valami szokatlanul provokatívról. Ebben az értelemben Radnóti alapos és megvilágító elemzésének alábbi záróformulája a mű „világnézetéről” teljességgel feleslegesnek tűnik: „Igent mondok a regény világára, amely e hagyomány [az európai humanizmus] hatalmas provokációjaként, ellenpróbájaként gyarapítja a létről való tudásunkat. De – az esztétikai fételettől függetlenül, s mégsem elhallgatható módon – nemet mondok világnézetére.” (RADNÓTI 2007, 262.)

A mű belülről megtapasztalt „világának” és kívülről megállapított „világnézetének” egyidejű tételezése: olyan kettős tudatú (a klasszikus ‘tartalom – forma’ sémára emlékeztető) olvasásmódról árulkodik, amely igencsak kockára teszi a valódi olvasás és értelmezés lehetőségét (és önfeledt örömét). Az, hogy valamely műalkotás világa nézhető (olvasható), még nem jelenti azt, hogy volna „világnézet”, vagy hogy különösebb fontosságot kellene tulajdonítani annak, hogy van (ha van).³ Legalábbis az igazán jelentős művek esetében nem ez a lényeg: hogy van-e vagy nincs „világnézetük”. Más a helyzet a kevésbé jelentős műalkotásokkal. Ha egy műnek nem is annyira „világa”, mint inkább „világnézete” van, akkor tényleg kilóg a lóláb; akkor tényleg nem tudunk a mű „világán” belülre kerülni; akkor tényleg nem tudjuk ideiglenesen zárójelbe tenni a mi saját valóságos világunkra vonatkozó „világnézetünket”; akkor tényleg csak a mű és az olvasó „világnézeteinek” egymásra simulásáról vagy vitájáról (egyfajta ideológiakritikáról) lehet szó. Érzésem szerint Nádas regényénél nem ez a helyzet.

Már csak azért sem, mivel a test Foucault-féle felszabadításának szépirodalmi változataiban, most éppen a korábban történetesen Foucault-val vitatkozó Nádas írásmódjában, olyan ironikus töltésű energiák szabadulhatnak fel, amelyek már nem tarthatók kordában, nem tervezhetők és irányíthatók, nem határolhatók és megragadhatók, pláne nem valamely „világnézet” jegyében, legyen az önmagában bármily felforgató jellegű is. A Nádas-próza – és különösen a *Párhuzamos történetek* – frontálisan szembesít minket a testiség, a szexualitás és a szerelem legkülönbözőbb formáit egybemarkoló Erősz „világnézet” nélküli megtapasztalásával; e tapasztalat leküzdhetetlen idegenségével. Színre viszi azt.

Jegyzetek

- ¹ De – a határvonás elvi lehetetlenségének bizonyos gyakorlati következményei kapcsán – nézzük a szabadságelvű Nádas egyik szarkasztikus leírását a szexuális tárgyú szabadsággyakorlás éppen aktuális formáiról:
„Legfeljebb arról lehet szó, hogy az emancipációs mozgalmakból a vártnál vagy a reméltnél jóval nagyobb mennyiségű probléma következik. Olyan gondok, melyeket sem az emberi jogok univerzális elvének érvényesítésével, sem a felvilágosítás eszközeivel nem lehet megoldani. Pedig minden olyan szépen ment. Úgy látszott, hogy a nagy, intézményes egyházaknak, a fehérbőrűeknek, a hordában élő rasszista hímeknek és a harcos hetero törzsfőnököknek egyszer s mindenkorra leáldozott. E fantasztikus korban a notórius heterók érzékenyebbjait az öntudatosabb nők még arra is rászorították, hogy tegyenek már különbséget a csikló és a hüvely között. Mert nem úgy van ám, hogy bele, és akkor adj neki. E fantasztikus évtizedben a feketék a jogaikon túl fölismerték a saját szépségüket. Gomba módra megszaporodtak, duzzadtak a kis egyházak és a szekták. Megalapították önálló egyleteiket és újságjaikat a szadisták, a mazochisták, az onanisták, s külön csoportot alkottak azok a radikális leszbikusok, akik élesen elutasították mindenféle férfiakkal való közösködést, mivel a penetráció pusztán lehetőségét azonosították a politikai elnyomással. Megint külön csoportot alkottak azok a mérsékelték, akik meleg férfiakkal csináltattak maguknak utódokat, de ugyanígy külön csoportokba tömörültek, más bárókba jártak, másféle ruhákat viseltek, sőt a bajuszukat és a hajukat is másként vágatták azok a férfiak, akik az orális, az anális, az urinális vagy éppen a fekális örömeiket részesítették előnyben avagy bőrben, lakkban úzták, aktívan, passzívan.” (*A szabadság tréningjei*, in: TC, 453.)
- ² Vö.: „JELEK: A szerelmeseknek nem áll rendelkezésére semmiféle csalhatatlan jelekből álló rendszer, amelynek segítségével szerelmét bizonyíthatná, vagy kifürkészhetné, hogy a Másik szereti-e őt.” (BARTHES 1997, 257.)
- ³ Valami ilyesmiről beszél a „világnézetekből” kiábrándult egykori Lukács-tanítvány Vajda Mihály is, amikor Radnóti fent idézett meglátásával vitatkozik: „De ha egy jó regénynek egyáltalán van világnézete (mert a rossz regénynek van: a rossz regény az író világnézetének szócsöve), akkor nem tudom, miként lehetne azt leválasztani magáról a regényről.” (VAJDA 2009, 89.)

Hivatkozott irodalom

Nádas Péter művei

ÉFSz – *Az égi és a földi szerelemről*, Budapest, 1991.

EK – *Emlékiratok könyve*, Budapest, 1986.

PT – *Párhuzamos történetek*, Pécs, 2005.

TC – *Talált cetli*, Pécs, 2000.

Egyéb idézett szövegek

BARTHES, Roland: *Beszédtrédek a szerelemről* (ford. Albert Sándor), Budapest, 1997.

BARTHES: *Sade, Fourier, Loyola* (ford. Ádám Péter, Romhányi Török Gábor), Budapest, 2001.

FOUCAULT, Michel: *A szexualitás története I. A tudás akarása* (ford. Ádám Péter), Budapest, 1996.

FOUCAULT: *A szexualitás története II. A gyönyörök gyakorlása* (ford. Albert Sándor, Szántó István, Somlyó Bálint), Budapest, 1999.

MILLER, James: *Michel Foucault szenvedélyei* (ford. Csengei Ildikó), Vulgo, 2000, 3–5.

RADNÓTI Sándor: *Az egy és a sok*, in: Rácz, 2007.

RÁCZ I. Péter (szerk.): *Testre szabott élet. Nádas Péter Saját halál és Párhuzamos történetek című műveiről*, Budapest, 2007.

VAJDA Mihály: *Szókratészi huzatban*, Pozsony, 2009.

Palimpszeszt és bricolage

Kovács András Ferenc: *Jack Cole daloskönyve*

Kovács András Ferenc *Jack Cole daloskönyve* című verseskötete először 1996-ban jelent meg, s éppen ezért a 2010-es második kiadás (Magvető) tudatosítja és egyúttal nyomatékossítja is azt a hermeneutikai távolságot, amely e két évszám között feszül. Mert mondhatjuk, hogy ezt a kötetet a kilencvenes évek kontextusában olvashatjuk csupán, de éppilyen meggyőződéssel védhető egy olyan olvasat, amely hangsúlyozottan kortársiként tekint a kötet verseire. A kiadás által létrejött időbeli távolság nyomán mindenképp kényszerítve érzi magát az olvasó, hogy az utólagosság perspektívája felől vegye szemügyre egyrészt Kovács András Ferenc költészetének módosulásait, másrészt a kortárs magyar irodalom hangsúlyainak átveddéseit az elmúlt másfél évtizedben.

A *Jack Cole daloskönyv*ének egyik legizgalmasabb vetülete a benne megszólaló hang helyének összetettsége. A borítón szerzői pozícióba emelt név Kovács András Ferenc, amelyet egy másik név keresztel: a Jack Cole név, amely viszont a cím részeként jelenik meg. A kötet egyes verseinek címei a fordításkötetek egy lehetséges változatát variálják, amennyiben a magyar címek alatt következetesen közli azok angol megfelelőit is (*Sziú éjszakák, navahó nappalok – Sioux nights, navajo days, Üdvözlél Oregonból – Greetings from Oregon* stb.), kivéve, amikor a magyar és angol címváltozat megegyezik (*El Paso, Delta Queen, Cynthia Kiss* stb.).

A nevek és a címek játéka ezáltal eldönthetlenségi relációba kényszeríti a fordító és a szerző, illetve az eredeti szöveg és a fordított szöveg hagyományos státuszát. Az általánosan elfogadott kiadói gyakorlat szerint a fordító neve általában a könyv belsejében szerényen meghúzódva található, előzékenyen adva át a helyet az eredeti szöveg szerzőjének, vagyis a leggyakrabban kanonikus szerzői névnek. Ennek a konvenciónak csupán néhány fordításkötet szegül szembe, például az utóbbi időben Csehy Zoltán *Hárman az ágyban* (2000) című valódi műfordításkötete szerepeltette borítón kiemelve, hagyományosan szerzői pozícióban a fordító nevét, szokatlan és tudatos gesztussal. Vagyis a Kovács András Ferenc név a *Jack Cole daloskönyve* című kötetben egyszerre játszik el a fordítói és a szerzői név helyének kétségbe vonásával és megerősítésével.

Hasonló eldönthetlenségi relációkat léptet mozgásba a kötet a maszk lehetőségeinek poétikai játékba hozásával is. Kovács András Ferenc Jack Cole-ja ugyanis nem az imitáció értelmében játszik el a maszkkal, mint például Weöres Sándor *Psyché* című alkotása vagy Baka István *Sztyepan Pehotnij testamentuma* című kötetében, hiszen olyan utalásokat rejt kötetébe, amelyből egyértelmű lehet: ilyen nyelviséggel bíró amerikai költő sosem létezhetett. Az árulkodó jelek sorába tartozik a *Cynthia Kiss* című vers, amely az angol és a magyar nyelv véletlen egybeesésével játszik el:

„Cynthia Cynthia csókolj
Csókolj Cynthia Kiss

Víg szerelembe ficáncolj
Míg vad árba tovavisz.“

Az *Ó, Trenszi, Trenszi, Trenszi!* című Erdély-vers, pontosabban annak utalásrendszere:

„Ó Trenszi Trenszi Trenszi
Csak Trenszilvéniába
Vágyom ki én hiába
Sosem volnék lerobbant
Idegbeteg mogorva
Haláli kriptabálban
Élnék boldog horrorba
Jótét szörnyek között hol
Sok vérfagyasztó hapsi
Hős bőregér bolondoz
Ó harsány tipsitapsi
Ó Trenszi Trenszi Trenszi
Az volna ám a heppi
Balsoj Big Hekula
Éljen sokáig éljen
Továris Dracula“

A versek után közölt, *John Coleman elkárhozása* (1996) című önéletrajzi próza is meglehetősen átlátszóan játszik el a Kalmantchechy, Kohlmanxechy, Kálmanxehy, Kalmantxehy nevekkel, hogy végre rátaláljon a Kálmáncsehy József alakra, az erdélyi származás genealógiájára, illetve a Kovács András Ferenc-opuszából jól ismert Lázary névre. Csupán egy magyar nézőpontból magyar közeg számára írt szövegben íródhatnak le olyan típusú mondatok ugyanis, mint az előbb említett önéletrajzi mű 18. bejegyzése, miszerint: „A harmadik, akiről megemlékezem, valamiképpen az előbbiekhöz volt nagyon hasonlatos, a harmadik ugyanis pátriárka, dinasztia-alapító és apai ükapám volt, a harmadik ugyanis (csak úgy melleleg) családkban az egyetlen magyar volt.” (108.)

Vagyis Kovács András Ferenc éppúgy szimulációként használja fel a maszkot, mint Esterházy Péter Csokonai Lilit, Parti Nagy Lajos Sárbogárdi Jolánt, Hizsnyai Zoltán Tsúszó Sándort, Sántha Attila Székely Ártit. Ezekben az esetekben nem a maszk hitelessége az egész eljárás tétje, mint az imitációtechnika esetében, hanem sokkal inkább egy lehetséges nyelvi tér poétikai megjelenítése a maszkhoz kapcsolható identitás által. Kovács András Ferenc verseskötete ebben az esetben is kettős játékot folytat, hiszen több ponton a szimuláció ellenében ható erőket léptet életbe. Ilyen gesztus például a versírás körülményeinek akkurátus feljegyzése, amely sajátos archaikus réteggel gazdagítja a szöveget, hiszen ez az eljárás főként a 19. századi lírára volt jellemző. Mint arra Mészáros Márton utal, a „fiktív fordítás tehát éppúgy képes felidézni a (fiktív) »forrásszöveg« (feltételezett) kontextusát, mint a fordítás, mindemellett azonban (éppen a forrásszöveg hiányából következően) a célszöveg kulturális-nyelvi kontextusát sokkal dominánsabban tartja játékban.”¹

A vers megírási körülményeit illető, a versek alatt közölt „Forth Smith (Arkansas), 1989. március 22-én” típusú megjegyzések egy jellegzetesen amerikai kontextust igyekeznek a versek köré felrajzolni. Ez a nyomatékosító eljárás azonban egyúttal kétségessé is válik abban a tekintetben, hogy egy 20. század végi költő esetében már inkább parodisztikus konnotációkkal jár az alkotói körülményeknek ez a precíz feltüntetése. Jellemző módon a magyar irodalmi közvélekedés is leginkább Petőfihez köti ezt a fajta akkurátus, a költő életrajzi tényeinek és a megírás körülményeinek fontosságot tulajdonító, a zseniesztétikával és váteszköltészettel összefüggésbe hozható eljárást. Jól látható, miért volt fontos Kovács András Ferenc számára ennek a lehetőségnek a kiaknázása. Ahhoz, hogy *Jack Cole* amerikaisága nyilvánvalóvá váljék, az „Amerikáról »amerikaiságról« élő közhelyek (képi) ábrázolása”² és a versbe írt amerikai személy- (Reagan, Bush, Clinton, Cynthia Saunders, Gloria Whitney, Thoreau, Whitman stb.) és városnevek (Salt Lake City, Santa Monica, Chicago, San Francisco stb.), „amerikanizmusok” (görl, cent, heppiend, song stb.) mellett ez az archaikus paratextus is szükségesnek látszott.

Jack Cole szövegeinek latinságával, franciaságával is ambivalens, összetett játék zajlik a kötet több versében. Silló Jenő a ballada, a rondó és a zadzsál műfaját emeli ki, amelyekben a különféle „szólamok egymással és a hagyománnyal való dia- (/poli-)logizál(tat)ásának”³ lehetőünk tanúi. A műfajok szintjén ez a dialógus az előbb említett első két műfaj, a középkori provanszál, okszitán trubadúrköltészet felhasználása felől érhető tetten. A kötet verseinek többsége ide sorolható, még az olyan amerikai hangulatú versek is, mint a *Texas blues*, a *Jack Cole szerelmes éneke*, a *Gyerünk Denverbe, Daisy!*, a *Concordi hó*, a *Cynthia Kiss vagy a Rézbőrű nap*, *La Jolla* stb. Tematikus szempontból pedig a kötetben végighúzó franciás szellem megjelenéséhez köthető néhány vers, ide a *Büszke Navarra királya* és a *Bedekker-ballada* sorolható. Ezt a franciás vonulatot – megint csak árulkodó jelzéseként – életrajzi tényekkel is igyekszik alátámasztani a szerző. Eszerint *Jack Cole* bár amerikai költő, „Tanulmányait viszont a Santa Monica-i Francia Kollégiumban végezte; majd a némileg nyugtalanabb egyetemi esztendők következtek: az University of California San Franciscóban, a Berkeley, aztán gyors egymásutánban Denver, Nashville és legvégül New Yorkban a Columbia Egyetem. (Ezt követően két esztendeig a párizsi Sorbonne ösztöndíjasa volt.) Jól megtanult franciául, olaszul, spanyolul, s tán egy kevéssé okszitánul, németül, még portugálul is.” (128.) Ez az életrajzi túlkompensálás abból a felfogásból nyer lehetőséget, amely a szövegtényeket, a fikciót minduntalan referenciális-életrajzi adatolással kívánja alátámasztani a hihetőség érdekében.

A franciás forma és az amerikai reáliák harcaként is értelmezhető a kötet és a kötet legtöbb verse, amely helyzetet a magyar nyelv teljesítőképessége bonyolítja meg. A fentebb említett áruló jeleket ugyanis kölcsönösen összezavarja a *Jack Cole daloskönyve* verseiben működtetett magyar nyelv; hiszen a fordításkötetként való megjelenítés az olvasás során minduntalan felveti az angol eredetire irányuló kérdést, akár olvasási stratégiaként is. Vagyis az olyan sorok olvastán, mint a „Hírös falu nálunkfelé Fort Worth”, „Konzervnyitó nélkül pléhboy / ne keljen utakra soha.”, „Ó krézi krézi krézi / Szemed Denverre idézi”, „Lelkem nincs heppiend”, „Nincs borvíz nem nő bölcs fenyő”, „Wadnyugat végwidéke”, „Bumfordi bú bökös” típusúak, felvetődik, vajon hogyan hangozhattak „eredeti” angol nyelven. Erre maga a kötet is ajánlatot tesz, amennyiben a címekből sejthetjük az átalakítás

mértékét és irányait. Az *Ó, Trenszi, Trenszi, Trenszi!* cím angol eredetije tehát eszerint az *Oh Transy, Transy, Transy!*, a *Misztér Mikulás* pedig a *Mr. Santa Claus* magyar fordítása. Mindez a Parti Nagy Lajos-féle posztmodern fordítói paradigmával hozható összefüggésbe, a „Hát akkor fakjú, bazmeg” és az „Egy csóró szürke kis picca akarsz maradni? Egy nasszing?” típusú megoldásokkal. Nem véletlenül nevezi önmagát Kovács András Ferenc átköltőnek, s nem véletlenül teszi fel a kérdést epilógjában: „Aki átkölt, az már áttört, átvágott minden álmon, államon, tartományon. Át van tehát, túl van tehát: valami után van, vagy legalábbis valaminek a határvidékén. Nem tudom. Nem tudom, mi a különbség az át-költés és a műfordítás között? Talán arról lehet szó, hogy a tények mégis eltakarják, megülik, mintegy befedik a költészetet, amely a maga módján (akárha játékkockákkal babráló gyerek) romba dönti, összezavarja, megkeveri, majd más formában újabb rendbe rakja az elrongált és már jócskán kopottas kis tényeket. De nem tudom. Nem tudom, hogy az imént Istenről, a szétguruló kockákról, a játék jogáról avagy éppen a költészet szabadságáról szóltam-e?” (127.)

Meglepő módon rímel ez az elgondolás Tompa Andrea Parti Nagy Lajos drámafordításairól írott soraira, ahol szintén a kocka motívuma jelenik meg, hiszen olyan nyelvi Rubik-kockához hasonlítja a Parti Nagy-féle drámafordítást, amelyben „Lenne egy archaikus oldal, egy patetikus, egy trágár, egy idegen szavas, egy mai szlenges és egy idézetes (elvileg megvan a hat, de tudnék még párat). Csakhogy szemben a Rubik-kockával, ahol egyszínű oldalak összeállítására törekszik az ember, a Parti Nagy-kockánál arra kellene törekedni, hogy minden oldalon minden színből legyen.”⁴ S maga Parti Nagy Lajos is – Kovács András Ferenchez hasonlóan – szembenézett a Karl úrhoz írott előszavában fordítás és átírás kérdésével: „Van-e nyelvi műtárgyak, amik eredeti közegükből egy másikba ültetve hatásuk, legalábbis aurájuk nagy részét elveszítik. Ezen legfeljebb az átírat, eme homályos és szabad(os) művelet segít: nem »fordítok«, hanem elképzelem, miként szólna az illető szöveg, ha itt, a »célközegben« született volna meg. Persze rögtön felmerül a kérdés, hogy ez, az »elképzelt« mű, nem egy *másik* műalkotás-e? De igen, minden fordítás másik mű, ad absurdum minden előadás, minden olvasat és minden alkalom másik mű, stb. – nem folytatom, legyen elég, hogy szerintem a Herr Karl a fordíthatatlan művek közé tartozik, noha ami itt olvasható, az fordítás. Csak annyit átírokoskodtam rajta, amennyit muszáj volt, bár a totális átírat, sőt adaptáció nagyon is adná magát [...]”⁵

A fentebb felvázolt nyelvi és identitásbeli helyzet összetettségére jó példa a kötet *Büszke Navarra királya – The Proud of King of Navarra* című verse. A cím alatt a következő megjegyzés olvasható: „Ezt az ófrancia balladát / Baton Rouge-ból küldte egy barátom: / a wisconsini Eau Claire-ben / kezdtem fordítgatni Portland felé / utaztomban, 1989 augusztusában.” A magyar nyelven műfordítást imitáló Kovács András Ferenc amerikai maszkjának, az angol nyelvű Jack Cole-nak egy ismeretlen szerzőjű, ófrancia nyelvű balladából fordított szövegéről van szó, amely Navarra királyának szerelmi kalandját meséli el. A nyelvek és identitások között át- és elcsúszások tudatos stíluslektikája egyrészt a bricolage, másrészt a palimpszeszt poétikai felhasználásából adódik. A különböző nyelvi elemek, nyelvi „kacatok” felhasználása, szövegbe építése nyomán eltérő korok, eszmények, nyelvhasználati módok és esztétikai elvek kopírozódnak egymásra, s ennek eredményeként olyan érzékeny

szövegek jönnek létre, amelyek a távoli kultúrákkal és irodalmakkal polivalens dialógusban állnak. Megfelelő megnevezésnek látszik erre a szövegformálásra az ún. palimpszeszt technika is, amely szintén jellegzetes posztmodern eljárás. Az egymásra épített különféle szövegek ebben az esetben a váratlan párbeszédviszony következtében fejtenek ki hatást az olvasóra. A szövegek alól „előkapart” más és más szövegek és identitások megjelenése az irodalmi alkotás „eredetiségét” úgy törli el, hogy az irodalmat a „minden szöveg intertextus” képzetével szembeesíti.

Ha ezek után a *Jack Cole daloskönyve* című kötetet a kortárs magyar irodalom kontextusában kívánjuk elhelyezni, jól látható, hogy az ún. második posztmodern stratégiájához, az Esterházy Péter, Parti Nagy Lajos, Kukorelly Endre, Varró Dániel által képviselt szövegalkotáshoz sorolható. Az irodalmi nyelv határainak parodisztikus fellazítása, a nyelvi játék, a hangsúlyozott intertextuális jelentésképzés, a maszk identitásának szimulációja, a bonyolult idézéstechika, beszédhelyzet és identitás-játék sorolják ebbe a csoportba Kovács András Ferenc költészetét. Másfél évtized távolságából talán jobban látható, milyen utak felé nyitott, és mely kortárs irodalmi események felé maradt zárt ez a költészet. Ezek közül néhány egészen nyilvánvaló, utalhatunk itt Kovács András Ferenc és Parti Nagy Lajos szövegalkotási eljárásainak egymást erősítő-értelmező vonásaira, vagy arra, hogyan reagált a posztmodern magyar álneves-maszkos líra a Kovács András Ferenc-költészet kihívásaira.

Ez utóbbi esetében különösen Csehy Zoltán műfordítói és költői teljesítménye emelhető ki. Már volt szó a *Hárman az ágyban* fordításkötet atipikusnak nevezhető szerző- és műfordító-konceptiójáról, de ezen túl említhetők a formai fegyelem és kötöttség felhasználásának jellegzetességei Csehy versesköteteiben, illetve a *Hecatelegium* című kötetben megbillentett szerzőfunkció. Ez utóbbi esetében a *Jack Cole daloskönyvéhez* hasonló, de azzal némely ponton ellentétes megoldásra láthatunk rá. Csehy kötete ugyanis úgy játszik el az álnévvel és a maszkkal, hogy közben a Csehy Zoltán név szerepel a szerzői név helyén. Pacificus Maximus felemlegetése viszont elbizonytalanítja az olvasót, s arra gyanakodhat, a *Hecatelegium* versei fordítások, s Csehy Zoltán szerepe a műfordító-átíróé. Vagyis ebben az esetben a *Jack Cole daloskönyve* és a *Hecatelegium* egymással éppen ellentétes szerzői játékot jelenítenek meg.

A recepció számára kevésbé dokumentált részei a *Jack Cole daloskönyvének* a limerickszerű versek, mint az *El Paso*, a *Chattanooga* vagy a *Valdosta* című alkotások. Ez a forma és hangvétel Varró Dániel és Havasi Attila nyomán azóta a kortárs magyar irodalom emlékezetes alkotásaiban manifesztálódtak. A limerick és a nonszensz révén tehát Kovács András Ferenc kötete a kortárs magyar irodalom egy gazdag lírai szövegtörzisének hagyománysorában, annak egyik előzményeként értelmezhető, s mint ilyen, rámutat arra is, hogy a Varró Dániel, Havasi Attila, Vaskó Péter nevéhez köthető alkotások hogyan kötődnek rá a második posztmodern nyelvjátékos-parodisztikus előzményeire, Kovács András Ferenc és Parti Nagy Lajos költészetére. Vagyis a *Jack Cole daloskönyve* nyitott az utóbbi évtized egyik jelentős, nonszensz lírai vonulatára is.

Zárt viszont a *Jack Cole daloskönyve* a Lövetei Lázár László és Borbély Szilárd költészetében végbement változásokra. Mindkét költő esetében legutóbbi versesköteteik olyan nyelvet mozgósítanak, amelyek az alárendeltnek adnak hangot. Ez a poétika nem a nyelvjáték, hanem a háttérbe szorított szubjektum kiszolgáltatottságának, egzisztenciális tragédiájának, a marginális nézőpontok megjelenítésében érdekelt.

Lövetei Lázár László halálversei a *Két szék között* című kötetben, illetve Borbély Szilárd *Halotti pompa* és *A Testhez* című kötetei az említett jellegzetességek miatt a posztmodern szövegalkotás másfajta stratégiájához köthetők, mint a *Jack Cole daloskönyvének* versei. Kovács András Ferenc költészetében az identitás álarc, maszk, álnév, nyelvjáték, intertextus, míg Borbély Szilárdnál az identitás az elnyomott, az alárendelt, a háttérbe szorított, egzisztenciájában fenyegetett létező felől értelmeződik.

Rendkívül izgalmas az előbb felvetett kérdéseknek a vizsgálata Kovács András Ferenc költészetén belül is, azaz hogy mennyiben módosultak a *Jack Cole daloskönyve* óta e költészet belső paraméterei, s hogyan kapcsolódik a kötet az azóta eltelt időszak verseihez. Ilyen kapcsolódási pont lehet a limerick továbbírása a *Porcus Hermeticum – száztizenegy limerik* (2004) című kötetben, az identitás- és nyelvjáték összekapcsolódása az *Überallesbadeni dalköversenyekben* (2005) vagy éppen a *Hó szakad egy szonettben* címet viselő „Homage to J. C.” a *Sötét tus, néma tinta* (2009) kötetben. Csak utalásszerűen emelhető ki a *Hazatérés Hellászból* című 2006-os verseskötet, amelyben a *Jack Cole daloskönyvének* legtöbb kérdése felbukkan, radikalizálódik: a fiktív fordítás a valósággal, az átírás a fordítással, maszk a szerzői és fordítói identitással konfrontálódik.

A *Jack Cole daloskönyvének* újrakiadása nyomán tehát nem véletlenül támad az az érzésünk, hogy olyan lírai teljesítménnyel szembesülhetünk, amely a kortárs magyar lírára vonatkozó kérdésfelvetéseivel még ma is megkerülhetetlen hatást gyakorol napjaink magyar irodalmára.

Jegyzetek

- ¹ MÉSZÁROS Márton: *Nem is vagy igazi amerikai! Kovács András Ferenc: Jack Cole daloskönyve. Egy fiktív fordítás olvasási lehetőségei. Prae, 2002/1-2. 209.*
- ² Uo. 210.
- ³ SILLÓ Jenő: *Toldott-foldott ballada. Kovács András Ferenc Jack Cole dalaiból című versének pre- és architextusairól. Forrás, 1997/4. 42.*
- ⁴ TOMPA Andrea: *Hol karnebál van, ott karnebál van. Színház, 2005/8. 32.*
- ⁵ PARTI NAGY Lajos: *Qualtinger-cédulák. In: Carl MERZ – Helmut QUALTINGER: Karl úr. Bp.: Kortina Kiadó, 2005. 8.*

Déva vári Lancelot

Hetvenöt éves lenne Gerelyes Endre*

A szolgálatos mentősök aligha tudták, hogy az a keménykötésű, akár még fiatalnak is mondható férfi – akit 1973. március 31-én, a budapesti Nyugati pályaudvarról fejsérüléssel kórházba szállítottak – Gábor Andor-díjas író volt. Az orvosi stáb, amelyik operálta, s amelynek a kezei között meghalt április 6-án, talán már megsejtett valamit a hivatalos papírokból. Kislánya még a második életévét sem töltötte be, így szűkebb családjából is csak felesége volt annak tudatában, hogy többet vesztett, mint férjet, mint a hozzá eltéphetetlen szálakkal kötődő társat. A tragikus tényen, a korai és végzetszerű végkifejleten mit sem változtat az a felvetés, amelyet Onagy Zoltán tíz évvel ezelőtt, a *Tekintet* című folyóiratban – egy normafai kerthe-lyiségben hallottak alapján – tett közzé. Ennek lényege, hogy talán Gerelyes nem is a fentebb leírt módon távozott az élők sorából.¹ Azonban, akik olvasták, ismerték az *Élet és Irodalomban* megjelent *Kilenc perc* című novellát és az abból készült filmet, a *Kövek között*, a *Töprengés az éjszakáról* és a *Ki vagy te? – Ábel!* című kötetek embercentrikus elbeszéléseit, szenvedélyes, indulatos publicisztikáit, a társadalom mélyére ásó szociográfiai írásait, azok tudták, hogy a szerencsétlen balesettel és a végzetes műhibával a tehetség titulust régen túlnőtt íróember, egy formátumos személyiség, egy modernkori garabonciás veszett oda, egy igen rangosnak ígérkező életmű maradt – ha nem is torzóban, de – megszakadva, befejezetlenül. Még akkor is, ha abba Juhász Mária irodalomtörténész szavai szerint „egy egész emberi élet drámaiságát tudta belezsúfolni, meglehet, félig-meddig tudatán és akaratán kívül.”² Mindig hetykén, a bizonyosság derűjével közölte (író)barátaival, hogy túléli őket. Halála előtt néhány hónappal, 1972 decemberében az *Új Írásban* azonban már árnyaltabban fogalmazott: „Áttestem egy igen súlyos betegségen, aztán megműveltem egy darabka földet, felépítettem egy kis házat, gyerekünk született, egyszóval úgy érzem, ha egy atomnyival is mássá, szebbé tettem a világot, mint ahogy talál- tam. A kétségbeesésről, a küzdelemről, és a győzelem szépségéről szeretnék írni, történetesen a saját nevemben. Az hiszem, »illetékes« vagyok.”³

Az irodalmi elit tisztában volt a Gerelyes távozása okozta veszteség nagyság- rendjével, ami a nekrológokból is kitetszett. E helyütt az író társ Ördögh Szilvesztert – aki a *Napjaink* hasábjain búcsúzott Gerelyes Endrétől – idézzük: „Mindig is a Sár- kányt kerested-kutattad, hogy legyőzhesd. A Gonoszt, ami elszomorítja boldogság- ígérgetű életünket. S te is tudod, hányszor dermesztette görcsbe a szenvedés, az akarás tollat fogó kezed, hányszor zuhantál vissza Sziszifusz köveként Golgotád- ról. S lám, verítéked patinát vert szikla-gondjainkra, hogy tétován merengjünk láttodon: mit is alkottál? [...] Példabeszédet írtál okulásunkra. Mesét élesztettél

* Az írás a 2008-as Nagy Iván Honismereti Pályázat díjnyertes tanulmányának átdolgo- zott, szerkesztett változata.

valóságosra a mesék ellen. Lancelot-vá lettél, hogy megmutasd, s hogy elrejtöd magad [...] Műved él. Kísérti azt, aki tiszta szándékkal fogadja [...]”⁴

Ez a remény vigasztalta a Gerelyest újtára bocsájtó szülőföldet, a nógrádiakat is, akiket eladdig is (bizonyára) jobban kísértettek írásai és (szinte) fenntartások nélkül, mindenki másnál megértőbben közelítettek ellentmondásos – kamaszos és férfias, hetyke és tétova, zárkózott és kitárulkozó, magabiztos, határozott és örökösen morfondírozó, zsörtölődő – egyéniségéhez, a nem kis mértékben nekik, róluk is szóló munkáihoz. Pontosabb, igazabb persze úgy fogalmazni, hogy azok mérték fel nyomban a hiányát, akik ismerték személyesen, akikkel beszélgetett, akiknek testközelből fejtette ki véleményét, akikkel vitázott, szópárbajozott, akiket okos érvekkel meggyőzni igyekezett, akik előadásokon hallgatták gondolatgazdag, élvezetes eszmefuttatásait, s mindenekelőtt, akik olvasójaként kerültek közel hozzá. A *Palóc-földben* Kojnok Nándor – a megyei könyvtár igazgatója, a lap szerkesztőbizottságának tagja, Gerelyes közeli barátainak egyike – ekképp fogalmazott emlékező sorai-
ban: „Bandi a mesék győzelemre született harmadik, legkisebb fia volt. Valóságunk körülményei között romantikus, szenvedélyes forradalmár [...] A világ és az ember kapcsolata, szövetsége vagy ellentéte érdekelte [...] Szüntelen indulata – nem az önfegyelem hiánya – olyan természeti erejű volt, mint a tengereket állandó mozgásban tartó szelek száguldása, mint a folyók tengerbe vágyó gravitációs ösztöne [...] Most a szomorúság és a bánat kerít körül mindannyiunkat. Visszatekintünk megismételhetetlen, tovább nem folytatható életére, emlékét őrizzük, ismételten kézbe vesszük, olvassuk örökségét [...] Harmincnyolc éves korában halt meg, nem győzte le világunk ellenfeleit, de küzdelmünk terein velünk maradt.”⁵

Tényleg velünk maradt? – tehető fel a kérdés azóta szinte folyamatosan. S miféle küzdelmeket vívunk immár nemcsak új évszázadot, de ezredet is írva, társadalmi, politikai rendszert is váltva? Válogatott írásai halálát követően két kötetben (születésének negyvenedik évfordulóján a *Tigris*, az ötvenedikén a *Kilenc perc*) jelentek meg, az utóbbihoz Simonffy András fogalmazott előszót, amelyben az „őstehetség” orosz Suksinhoz és a – Spiró György szavaival – „mélységesen etikus” lengyel Borowskihoz hasonlította Gerelyes Endrét, aki „esztétikai kategóriává kívánta tenni az őszinteséget [...] A huszadik századi magyar irodalomban pedig talán csak Tersánszky Józsi Jenő tudta megvalósítani a kiugró tehetség és a deviánsnak nevezett magatartás (értsd önálló személyiség, karakter) egységét, szenvedett is érte eleget [...] Gerelyes bevallott, pontosabban általa sohasem tagadott (és elérhetőnek hitt) magaslati: Karinthy Frigyes, Ernest Hemingway és Mihail Solohov [...] Karinthy intellektusa (ezzel együtt humora), Hemingway embertelenség-ellenessége (szűkebben antifaszizmusa) és az a gyávasága, hogy bátor mert lenni ebben a században, Solohov csak MórícZ Zsigmondéhoz hasonlítható mély humanizmusa, amellyel nem hisz az eredendő gonoszságban, s szinte krisztusi megváltást is hanyagolva hisz az ember eredendő jóságában.”⁶

De ki és milyen értékrend alapján igazodik el manapság az (ál)piacszempon-
tú kulturális dekonjunktúra dzsungelében, ki ismeri Suksint és Borowskit, ki olvas Tersánszkyt és Gerelyest? Önvizsgálatot végezve, magunktól, a Salgótarjánban, Zagyvapálfalván élőkől – akiket a Hatvanban született Gerelyes, mint boldogult ifjúkora „tettetársait”, földijeinek tartott, nyíltan és önérzetesen vállalván, hogy ő maga is a „darabos munkásemberek”, a mély érzésű, kevés szavú bányászok közül

való, közös a sorsa az innen értelmiségivé vált kortársaival – szintén kérdezhetjük ugyanezt: tényleg velünk maradt? Hivatalos állásfoglalás soha, sehol nem született arról, hogy induljon összehangolt mozgalom, átfogó irodalmi kultusz Gerelyes Endre írói örökségének továbbéltetése, megismertetése érdekében. Az persze nem is lett volna, (nem is lenne) hiteles, ha bürokratikus döntésekhez kellett volna (kel- lene) igazítani az emlékezők, a szellemi hagyatékok őrzők lépteit, s mindenképpen felmerülne, hogy legalább itt, az otthonának tartott szegletében a világnak, mara- dandóvá, élővé lettek-e munkásságának egyetemes értékei, jól sáfárkodtunk-e (sá- fárkodunk-e) esztétikai és etikai hagyatékával, elégséges-e ami az elmúlt harmincöt év során – főként szakmai és baráti indíttatásból, több-kevesebb állami, társadalmi támogatással, civil ügybuzgalommal – Gerelyesért, de a mi javunkra, a mi érde- künkben történt, hogy önmagunkhoz hűen birkózzunk meg a bennünk is lakozó káinizmussal, hogy győzelemre jusson az eredendő Jó, az élhető élet általa (is) megszállottan keresett modellje...

E nézőpontból vizsgálva igencsak „hendikeppel indult” a kultuszteremtés fo- lyamata. Néhány év kiesett, amikor a vele való közös gondolkodás elkezdődhetett volna. 1981-ben – nem tudni pontosan, hogy miért akkor, talán Gerelyes halálának közelgő tizedik évfordulója jegyében – a salgótarjáni Balassi könyvtár megjelente- tett egy szerény küllemű, de forrásműként fontos, a legszükségesebb adatokat tar- talmazó válogatott bibliográfiát Kojnok Nándor összeállításában. A mindössze tizennyolc oldalas füzet első fejezetében Juhász Sarolta közli Gerelyes életrajzi ada- tait, majd az író művei következnek, az önálló kötetek és azok visszhangja, az anto- lógiákban, illetve a folyóiratokban, hírlapokban megjelent írásai (szépirodalom, szociográfia, publicisztika – írókról, könyvekről, művészetről kifejtett vélemények – viták, válaszok, interjúk) sorrendben. „Gerelyes Endréről most kiadott bibliográ- fiánk az e téren elkezdett munkánkról ad első jelzést. Ma még nem volt ugyan lehe- tőségünk a teljes irodalom feltárására, mégis úgy gondoljuk, hogy kiadványunk hasznos lehet azok számára, akik az író életével, munkásságával kívánnak megis- merkedni” – írta az utószóban, megköszönve Gerelyes Endréné segítségét is. A bibliográfia címlapján Czinke Ferenc ez alkalomra készült grafikája kapott helyet.

Érdekes egybeesés, hogy ugyanabban az esztendőben jelent meg az akkor Végh Miklós által főszerkesztett *Palócföldben* – egyszersmind különlenyomatban – Gere- lyes egy 1963-ban kelt írása, a *Tizenhárom stáció*. A Petőfi Irodalmi Múzeum által 1980-ban átvett hagyatékból előkerült mű közléséért a szerkesztőség Juhász Sarol- tának mondott köszönetet s egyszersmind előszószzerű kommentárt is fűzött az íráshoz, megállapítván, hogy „[a] nyolc esztendeje elhunyt Gerelyes Endre tizen- nyolc évvel ezelőtt született filmnovelláját korántsem valamiféle – számontartandó- an kerek – évforduló alkalmából, de éppen nem is véletlenszerűen adjuk közre folyóiratunkban. Hiszen hát sorsát, munkásságát életében mindvégig örömmel- féltéssel figyeltük, s tartottuk számon olvasóiként, földijeiként, barátjaiként egy- aránt [...] Most itt megjelenő írása is bizonyítja, hogy a legnagyobb figyelmet az új társadalmat építő-alakító ember sorsának, gondolat- és érzelmvilágának elemző feltárására, példákat felvonultató ábrázolására fordította [...] Az emlék őrzését, az élet és életmű ápoló számontartását természetes kötelességnek tekintjük, mert úgy érezzük, szellemi életünk gyarapítása, a hagyományozott értékek átszármazó meg- becslése hiányos lenne az ő munkásságának, rólunk és nekünk szóló üzenetének

ismertetése, terjesztése nélkül.”⁸ A *Palócföld* arról is tudósított, hogy 1981. október 30-án az *Irodalmi estek* elnevezésű sorozat első eseményeként Gerelyes Endrére emlékeztek a salgótarjáni múzeumban. Az író alakját Baranyi Ferenc, a pályatárs költő, barát idézte fel, alkotói munkásságát Farkas László kritikus méltatta. Merényi Judit és Sándor Zoltán előadásában elhangoztak Csanády János és Baranyi Ferenc Gerelyesről, illetve hozzá írt versei, s bemutatták a *Kilenc perc* című rövidjátékfilmet, amelynek nemcsak írója, abszolút főszereplője is Gerelyes volt. A tárlókban elhelyezték a család és a Petőfi Sándor Irodalmi Múzeum által kölcsönadott Gerelyes-dokumentumokat, a résztvevők pedig kézhez kapták a fentebb említett bibliográfiát. Az esten Farkas László által elmondottak 1982-ben meg is jelentek a *Palócföld* hasábjain: „Hadd kezdjem egy szemrehányással. Ilyen szemrehányás nem ritkán éri a rest irodalmi utókort: miért kell ébreszteni egy nagy tehetségű, érvényes műveket teremtett író emlékét? Van ugyan egy szűk emlékező tábor, íróársai, akik számon tartják, néhány száz hívő olvasója, ha újra megjelenik egy-egy könyve, tisztos recenziókat olvashatunk róla, de meggyőződéssel mondom: nincs benne a maga rangján az irodalmi köztudatban.”⁹ Ugyancsak a *Palócföld* – Salgótarján Város Tanácsával közösen – hirdette meg először 1982-ben a Gerelyes Endre nevét viselő irodalmi pályázatot két – tanulmány, szociográfia, esszé, irodalmi riport illetve szépirodalom – kategóriában.¹⁰ A pályázat eredményességéről azonban a lap 1983/1984-es számaiban semmilyen információt nem találni.

Mindehhez képest az 1985-ös esztendő, Gerelyes születésének ötvenedik évfordulója cezúráját jelentett az alakja köré formálódó kultusz történetében. Mint a *Magyar Nemzet* beszámolt róla, születésnapján, augusztus 15-én koszorúzási ünnepség volt Budapesten, a Farkasréti temetőben. A kolumbáriumnál Baranyi Ferenc idézte fel a pályatárs alakját – hangsúlyozván, hogy Gerelyest mindenekelőtt a „küzdés maga” érdekelte „a szó legmadáchibb értelmében” – és felolvasta az erre az alkalomra írt *Ring* című versét. A nyughelynél – a családtagok mellett – lerótták kegyeletüket a Művelődési Minisztérium, a Magyar Írók Szövetsége, a Petőfi Irodalmi Múzeum, a Nógrád Megyei Tanács és a *Palócföld* szerkesztőségének képviselői is.¹¹ Más országos lapokban is sorra jelentek meg személyével, munkásságával kapcsolatos írások. Az *Élet és Irodalomban* egy teljes kolumnát kapott Pintér Tamás *Fényes menetek Gerelyessel* című személyes hangvételű visszaemlékezése, amelyben többek között a következőket írta: „Akkoriban valahogy mindenre jutott idő [...] A munka és az odaadó lazítás egészen jól összeillett [...] Megszállottan írtunk, mert szentül hittük, hogy ezt kell csinálnunk, és minél előbb el akartuk fogadtatni magunkat [...] A dacos irodalomcsináláshoz magától értetődően hozzátartoztak a kávéházi táborozások, a szárnyaló, kemény házimurik s a közönségesen író–olvasó találkozóknak nevezett helyi és vidéki kiruccanások [...] Gerelyes mindig mintha a ringben lett volna: szüntelenül készen állt a védekezésre és a támadásra. Akkor is, ha barátok között volt, akkor is, ha írt, ha olvasott, ha a maltert keverte vagy a téglát hordta a sződligeti telken. Ez volt a lételeme. A konok ragaszkodás az elvekhez. A hit, a férfias tartás, a keménység. Minden helyzetben s bármilyen szerepben hű akart lenni önmagához [...]”¹² A *Népszabadságban Szabadság és törvény* címmel Pándi Pál írt cikket róla, egyebek közt azt állapítván meg, hogy „Gerelyes mindig ébren tartott függetlenségvágya egyre érettebb emberi és művészi igénnyé teljesedett [...] az életben és a művészetben is megsejtett valamit abból, hogy az önmagát célként tételező szabadság pusztá kötetlenséggé,

netán silány anarchizmussá jelentéktelenedik. Az igazi szabadság és a jó vállalás, az emberi elkötelezettség nem kizárják, hanem feltételezik egymást.”¹³

Ugyancsak megemlékezett Gerelyes Endre születésének ötvenedik évfordulójáról a *Hevesi Szemle* is: Moldvay Győző hangsúlyozta, hogy „Gerelyes Endre az igazságnak, a tisztaságnak, a kétkezi emberek iránti elkötelezettségének, a népközösség ügyének volt gyakorta vérző bajnoka még olyan szituációkban is, amikor tetteibe, írásaiba mást próbáltak magyarázni.”¹⁴ Továbbá megemlítette, hogy a hatvani Ady Endre Könyvtárban irodalmi estet rendeztek az író emlékére. A *Hevesi Szemle* tisztelgése Gerelyes egyik, a hagyatékából az özvegy által előkerült a *Történet Wilhelm Horovitzról, aki négy óráig férfi volt* című írásával zárul.

Mi sem természetesebb, hogy az akkor már Baranyi Ferenc főszerkesztette *Palócföld* is igyekezett méltóképp emlékezni Gerelyes Endrére. A szellemi örökségét méltató összeállításához a főszerkesztő írt bevezetőt: „Most érzem csak igazán, hogy milyen óriási dolog volt a barátjának lenni [...] Nem igen lépett utánunk senki erre a göröngyös útra. Törvényszerűen kellett ennek így alakulnia? Én nem hiszem. Talán azért fordultak így a dolgok, mert lassított robbanás történt a világban. Talán, mert valami elpattant a hitekben. Talán, mert valami nincs sehol. Legyen most Gerelyes Bandi a fél *Palócföld*, aztán nyugodjék békében. Azazhogy frászt nyugodjék! Még mit nem? Úgysem tudna. Műveivel nyugtalanítson és ingereljen tisztábbra, cselekvőbbre bennünket. Ránk fér. És elkél még. Mert a lelkünk mélyén nem mondhatunk le arról, hogy valahol azért mégiscsak van valami [...] A felrobbant földgolyón is rajta van. A dirib-darabjain. És újra gömbbé válni ösztökél.”¹⁵ Konczek József *Üdvözlét* címmel írt verset, Árkus József újságíró személyes emlékeket fogalmazott meg szerkesztői gyakorlatából, Melocco Miklós szobrászművész pedig többek között az alábbiakat vetette papírra gondolat- és érzelemgazdag eszszéjében: „Nagyon szerettem! Vele tanultam meg, hogy a barátságnak is legendásnak kell lennie, egyenrangúnak a szerelemmel. Ha indultunk ködös útjainkon, tudtuk, hogy legenda indul. Zavartan és hangosan indultunk a mellékutcákban hősi halált halni. Nyomasztó szellemi örökségünk miatt nem tudtuk, hol a főút, pedig azt kerestük. Aranyszájú Szent János volt, erőszakos, diadalmas szónok. Valahogy mindig igaza maradt [...]”¹⁶ Laczkó Pál Gerelyes pályáját kötetről-kötetre elemezte, Simonffy András pedig folytatta az előző számban elkezdett, *Így hinni...* című portréját. Thiery Árpád író, a *Kortárs* főszerkesztő-helyettese itt tette közzé a *Palócföld* által meghirdetett országos Gerelyes-novellapályázat díjkiosztó ünnepségén, 1985. június 3-án, Salgótarjánban elmondott beszédét. Bár a zsűri az első díjat nem adta ki, revelációszerű írással nem találkozott, a négyszáz kézirat szerzői „hűek voltak ahhoz az írói szellemhez, amit Gerelyes Endre képviselt a magyar irodalomban. Sajátos, egyéni képviselő volt ez, amit mindig áthatott a valóság iránti finom érzékenység, a valóság feltárásának őszinte, s elkötelezett igénye [...] A kéziratok ismeretében, azok általános megítélése alapján úgy vélhetjük, hogy a Gerelyes Endre emlékére kiírt novellapályázat gazdája, a pályázatot kiíró intézmények jó ügy, jó cél érdekében teremtették meg az anyagi feltételeket, s ha látványos, kiugró teljesítmény nem is született, a díjakat nyugodt lelkiismerettel íteltük oda.”¹⁷

„Gerelyes Endréről tavasz óta a tömegtájékoztatásban és a nyilvános fórumokon egyre többet lehet hallani. [...] Aki nem ismeri Gerelyes Endre művészetét, hajlamossá válhat mértékvesztésnek tekinteni az eseményeket. Aki viszont tudatában

van az író esztétikai, művészeti értékeivel, példaerejű eszmei és politikai elkötelezettségével, gerinccességével, az magától értetődő természetességgel vesz tudomásul mindent, legföljebb azon gondolkodik el, amiért ez a kegyeletes elismerés késlekedett”¹⁸ – írta a *Nógrád* 1985 szeptemberében. Ugyancsak a napilap közölte két hónappal később, hogy az ötvenedik évfordulóra emlékezve Salgótarján-Zagyvapálfalván a Petőfalvi Lajos Általános Iskolában [Ma Arany János iskola: Cs. B.] megkoszorúzták Gerelyes Endre portréját, amelyet Orosz István festőművész, az iskola rajztanára ebből az alkalomból adományozott az intézménynek.¹⁹

A fél évszázados évforduló hívta életre az emlékkönyv gondolatát is. A Palócföld Könyvek sorozat *Lancelot nélkül* című, Baranyi Ferenc, Kojnok Nándor és Laczkó Pál által szerkesztett kötete 1986-ban látott napvilágot. A fedélgrafikát Czinke Ferenc tervezte. A bibliográfiát és mintegy húsz esszét, tanulmányt, visszaemlékezést döntő többségében ismert irodalomtörténészek, rangos kritikusok, pályatársak, alkotók, művészek írták, méltatva Gerelyes írói és emberi értékeit. Erki Edit szerint „Írásait mint esztétikai produktumot fedezte fel és minősítette a kritika, amely a hatvanas évek elején általánosan úgy kezelte Gerelyest, mint az 1956 után jelentkező prózaíró nemzedék egyik legtehetségesebb, legígéretesebb személyiségét.”²⁰ E helyütt is megjelent Melocco Miklós fentebb már idézett esszéje. Veszprémi Miklós a következőket írta Gerelyesről: „A tanúk sajnos évről-évre fogyatkoznak. Elment B. Nagy László, elment Szabó István, anélkül, hogy elmondta volna róla, amit tudott, miben rejlett rendkívüli tehetségessége, miért volt annyira magávalragadó, személyes varázsa miképpen hatott egész nemzedékére. Az írásai azonban ittmaradtak. Nem tudom persze, az utánunk jövők is azt olvassák-e ki belőlük, amit a magunkfajta, immár józanabb ösvényeken poroszkálók [...]”²¹ Szakonyi Károly a következőket jegyezte az emlékkönyvbe: „Nem szenvedhette a langyos szót, dühbe sodorta a partner közönye, cinizmusa. Ő minden kérdést kiélezett. Mindenkit színvallásra készítetett.”²² Laczkó Pál a kritikák tükrében tekintette át az író pályáját, jelen sorok szerzője pedig arra vállalkozott, hogy áttekintse: milyen szülőföldkép rajzolódott ki Gerelyes tolla nyomán. Miután családja a '30-as évek végén költözött Zagyvapálfalvára, ő már nógrádiként nyitott szemet és eszmélt a világra. Ebből azonban még nem következett, hogy szeresse is gyermek- és ifjúkora helyszínét. Ő azonban szerette: „Számomra Nógrád nem csak egy megye az országban, lakói nemcsak honfitársaim. Ott nőttem fel, onnan indultam, oda járok haza – vacsorázni, megnyugodni, hazai levegőt szívni. Azt hiszem, ismerem őket és ezt a furcsán-szép vidéket is [...] Ezt a környezetet érzem annak a katapultnak, amely kihajított a világba, és irányt szabott nekem.”²³ Saját szavait olvasva – eredetiben és most visszamenőleg is – miért vonnánk kétségbe, hogy ő igenis felnevelő dajkájának tartotta Nógrádot. S az ebbéli viszonyból, a mély érzelmekből nemcsak emberként, értelmiségiként – tanárként, főiskolai adjunktusként – tudott töltekezni, de íróként is építkez(het)ett. A szülőföldhöz való viszonyáról, a műveiben megjelent „hazai” motívumokról kifejtett megállapításokkal mintegy ellentétben születtek meg Onagy Zoltán gondolatai: „Nem nevezhető szerencsésnek, ha egyszer »elhagyta a várost«, [...] haláláig magával cipelt egy darabot a gyermekkorból, megakadályozva ezzel, hogy az íráshoz szükséges felejtés és a felejtéshez kötelezően szükséges egészséges cinizmus kifejlődhessen benne.”²⁴

Ugyancsak 1986-ban az Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó jelentette meg a *Tavaszi futás* című kis kötetet, amely Gerelyes és későbbi felesége, műzsája, szellemi partnere,

alkotótársa, Schlattner Edit legendás, hatalmas lángolásokkal és nem kis megpróbáltatásokkal teli szerelmét a kettőjük 1953 és 1961 közötti levelezése alapján örökíti meg Baranyai Ferenc válogatásában, elő- és utószavával. A levelek, levéltöredékek elsősorban az általános tanulságok, gondolati értékek, érzelmi motivációk miatt érdemesek a figyelemre, de – tekintve, hogy Edit is salgótarjániból lett fővárosivá – több vonatkozásban orientációs forrásnak is tekinthetők.

Gerelyes Endre nevével 1987 februárjától forrott össze Salgótarján zagyvapálfalvai városrészében a korábbi ifjúsági művelődési ház: ekkor nevezték el bensőséges hangulatú, szép ünnepség keretében az intézményt róla, aki innen néhány száz méternyire, az úgynevezett „vasúti nagyházban” gyerekeskedett. A *Nógrád* másnapi címlapcikke szerint az avatóbeszédet Kojnok Nándor mondta. A névadással egyidőben leplezték le Melocco Miklós *Gerelyes-portróját* is. Ezzel kapcsolatban a következőképpen vélekedett Kojnok Nándor: „meggyőződéssel mondhatom, szobornak lenni nem akarhatott, jól tudva, az nem emberi, hanem más világ már, csak emlék tárgya csupán. Ugyanakkor jelképes, hogy Gerelyes szobrát e ház falaiba építették, hiszen mindenkinek a Déva várát építők legendás-balladás erőfeszítéseit, illetve a munkát, az alkotást maradandóvá lényegítő és éppen áldozatával örökéletűvé vált Kőműves Kelemen juttatja eszébe.”²⁵ Az emlékműsorban – amelyet Szabó Ernőné szerkesztett – Baranyi Ferenc, Csernák János színművész, Kovács P. József és Merényi Judit előadóművész működött közre. A közönség soraiban ott voltak jó néhányan Gerelyes Endre pálfalvai barátai, ismerősei közül is, s részt vett az ünnepségen az író özvegye és leánya, a „kis” Edit is.

A névadási gesztust követően úgymond kultikus szempontból ismét eléggé „üres” évek következtek, nem teljesen függetlenül a rendszerváltástól sem. Szolnagh Zsolt 1990 októberében, a *Polgár* című helyi lapban meglehetősen kritikusan fogalmazott az 1985/86-os emlékkönyvről és ellentmondásos véleményt formált meg magáról az íróról is: „az emlékkönyv nem ismertette meg az olvasóval Gerelyes Endrét. Forgácsok közt csoszog, aki innen kívánná elhelyezni őt kora prózájában [...] Gerelyes »író lehetett volna, ha túléli azt a kort, amelyben az egyenmaszk vigyora, fintora erény. Író, ha egy évtizeddel később születik, de az áldozatok titka az, hogy korábban születnek koruknál.« Csak ez maradt ki a nála bőven lazábbak visszaemlékezéseiből. Ez az egyetlen.”²⁶

Más igénnyel és megközelítéssel fogalmazta terjedelmes tanulmányát Bozó Gyula a *Palócföld* 1991/2-es számának *Személyes történelem* című rovatában. (Sajnálatos, hogy a 2000-es *Új magyar irodalmi lexikon* Bíró Gyulaként jegyzi a szerzőt.) A helytörténész tanárember, az író iskolatársa a tarjáni Madách gimnáziumban, majd az Eötvös egyetemen, emlékeinek számba vételével sokat tett az árnyaltabb Gerelyes-kép megformálásáért. Értelemszerűen empatikusnak bizonyult közös élményeik felidézésében, de ő sem hallgatta el, hogy „Gerelyesnek minden megjelent írása komoly vitákat váltott ki annak idején [...] többen támadták, súlyosan elmarasztalták, nem tekintették »igazi« írónak, Hemingway-epigont, »húnyó csillagot«, divatot láttak csak benne. Nehéznek tartották stílusát, jelrendszerét, képalkotásait, mondanivalóját sem megérteni, sem érzékelni nem akarták. Nem »vették« üzenetét, és az átlagolvasó szintjét kérték rajta számon.” Ugyanakkor „mások a magyar próza valóságos megújítójának tartották, olyan ritka tehetségnek, akinek gyümölcsöző munkássága majd csak ezek után fog igazából kibontakozni, s csak a későbbi idők

hozza meg számára az igazi elismerést [...] Vajon hol az igazság? Ki dönthet ebben teljes biztonsággal?”²⁷

Apró, de nem lényegtelen epizód, hogy az akkor Új Nógrádnak nevezett megyei napilap 1992 januárjában Salgótarján várossá válásának 70. évfordulója alkalmából közzétett egész oldalas összeállításában egy cikk Gerelyes Endre szellemi hagyatékát is megidézi, sőt, közöl egy részletet egy, a hatvanas évek végén már lanyguló bányászkodás megszűnésének jeleit, várható következményeit elemző írásából is, felvállalva és sugallva az író szerepét Salgótarján hét évtizedes városi múltjában.²⁸

A *Könyvtári Levelezőlapok* hasábjain 1994 tavaszán Bódi Györgyné salgótarjáni könyvtáros tollából jelent meg cikk, amely rögzítette a Budapesten, a Petőfi Irodalmi Múzeumban rendezett Gerelyes-émlékünnepségen történeteket. A megjelenteket Havas Judit köszöntötte és Szakonyi Károly író mondta el Gerelyessel kapcsolatos gondolatait.²⁹

1995-ben a születés 60. évfordulója Nógrádban – nem tudni miért? – nem nagyon mozgatta meg az irodalmi, művészeti közéletet. Augusztus 15-e – a születésnap – környékén nem jelent meg cikk a megyei lapban, s a *Palócföld* aktuális évfolyama sem foglalkozott Gerelyessel. Napvilágot látott viszont méltatás a *Népszabadságban*, éppen a születésnapon, Varga Lajos Márton tollából. A szerző szerint utoljára talán Móricz Zsigmondnak sikerült a *Hét krajcárral* az, ami Gerelyesnek a *Kilenc perccel*: egyetlen novellával országos hírre szert tenni s azonnal legendásodni. Ugyanakkor „úgy ment el 38 éves korában, hogy adósa maradt a tehetségének. Nem egyedül az akkortájt indulók közül, akik nem vették észre a csapdákat, vagy ha látták is, hiába látták. Belehaltak, elhallgattak. Gerelyes Endrére emlékezve őket se felejtjük. Mert nemcsak rajtuk múlt, hogy ide jutottak”³⁰. A megyei napilapban szeptemberben Onagy Zoltán egy sajátos műfajú és stílusú írásban idézte meg a hatvan éve született, huszonekét éve halott író, egy olyan virtuális szituációban, amikor az égi világból visszalátogatható a földre s tudakolódzott jövője iránt: „– Megmaradok, öcsém, megmaradok? – odahajol. – Nem tudom – mondom neki. És tényleg nem tudom, lesz-e maradása ebben az országban az etikai kérdéseknek. Mekkora tér marad, ha már ma sincs, a morál számára. És ha a gyermekek vacsorájáról van szó, felmerülhet-e a moralitás, mint alaptétel. Gerelyes belelát a fejembe. Rám forrad: – Na! Mondd ki! – Ha így maradnak a dolgok, nem maradsz meg. Szükségtelen flanc, fölös dísz a jellem, az etika, a tisztaság és a többi ügyed. A világ sokat változott, bátya”³¹.

S ha a 60. évforduló csendesnek volt mondható, annál jelentősebbnek bizonyult 2000-ben Gerelyes Endre születésének 65. évfordulója. A Zagyvapálfalváiért Baráti Kör ugyanis megszervezte, hogy a Batsányi u. 32. sz. alatti vasutasház – ahol Gerelyes gyermek- és ifjúkorának egy részét töltötte – falára 2000. augusztus 15-én emléktábla kerüljön. A *Nógrád Megyei Hírlap* augusztus 12-i számában közölt az eseményről úgynevezett „beharangozót”, majd pontban a születésnapon, augusztus 15-én *A teljesebb Gerelyes-portréért* címmel Bozó Gyula fejtette ki gondolatait. A lap augusztus 16-i tudósításának élére az *Isten hozott, Lancelot!* cím került. Az emléktáblával „ugyanis ismét tett egy lépést a fiatalon elhunyt kitűnő író, hogy hazataláljon” – szögezte le az újságcikk. Az ünnepség résztvevőit a baráti kör nevében Ercsényi Ferenc elnök köszöntötte, majd sorrendben Horváth István történész, Czinke Ferenc grafikusművész, Szabó Zoltán, a helyi Arany János iskola igazgatóhelyettese, a baráti kör alelnöke és Kovács Anna, a Nógrádi Történelmi Múzeum irodalomtörténésze mondott beszédet.

A *Nógrád Megyei Hírlap* Szent István-napi ünnepi számában visszatért a Gere-lyes-évfordulóra és egy teljes oldalt szentelt emlékének. Az összeállítás szemezge-tett korábbi – a fentiekben már említett – Gerelyesről és Gerelyestől megjelent írá-sokból és szerkesztett változatban közölte Horváth István valamint Czinke Ferenc emléktábla-avató beszédét. Horváth István azt hangsúlyozta, hogy „a táblaavatás kultúrtörténetileg is mérföldkő. Gerelyes Endre életműve lehetőséget ad arra, hogy a múltban lévő évszázad '60-as éveinek folyamataira, eseményeire emlékezzünk [...] A feladatok elvégzéséhez erőt meríthetünk Gerelyes Endre munkásságából, kortársai törekvéseiből.”³²

Ugyancsak a 65. születésnap apropóján, 2000. szeptember 20-án nevezték el a Balassi Bálint Megyei Könyvtárban 1999 februárjában szerveződött irodalmi kávé-házat Gerelyes Endréről az író özvegyének és leányának részvételével. Segítségük-vel egy fotókiállítás is kapcsolódott a programhoz. Mint a *Nógrád Megyei Hírlap* tudósítása megörökíti, az ünnepség keretében a könyvtár főbejáratánál felavattatott a Bagi András szobrász által készített emlékfal is, amelyre néhány Baranyi-verssor és Kojnok Nándor odaillő, figyelmező gondolatsora került: „[...] Nem kisajátítani akarjuk – ez lenne legméltatlanabb hozzá –, hanem hogy valóságos, végleges ott-honra találjon itt, s mindig érdeklődő és értő, közös és közösségi figyelem segítse maradandóan élővé válni emlékét, hagyatékát.” Az avatás utáni anketon – amelyet Pál József, a *Palócföld* főszerkesztője vezetett – kifejtette véleményét Baranyi Ferenc, Herold László nyugalmazott gimnáziumigazgató, Gerelyes egykori tanára, Kovács Anna, Ercsényi Ferenc és felszólalt Gerelyes Endréné is. Az özvegy fontosnak tar-totta kihangsúlyozni, hogy a *Kilenc perc* „berobbanásában sem misztikum, sem politika nem játszott szerepet [...]”, Gerelyes minden kérdést kizárólag erkölcsi alapon közelített meg.³³ (Sajnos e rendezvény keretében felavatott emlékfal már nincs a helyén, 2010 tavaszán – kényszerű átrendezés révén – Gerelyes – Orosz István által 1985-ben festett – képe is máshová, kevéssé észrevehető helyre került, az író nevét viselő kávéház pedig már jó ideje, 2003 elején beszüntette tevékenységét.)

Újabb, emlékbeszéddel, kulturális műsorral keretezett koszorúzási ünnepséget tartottak viszont az író 70. születésnapja tiszteletére a pálfalvai emléktáblánál 2005. augusztus 15-én, majd a tanév beköszöntével az Arany János Általános Iskola tanu-lói is megemlékeztek az íróról. Salgótarján *Völgyővárosi Híradó* című kiadványa is foglalkozott az íróval. Ezután egy nagyobb szabású irodalmi emlékest következett 2005. november 24-én, a *Palóc Parnasszus* című salgótarjáni pódiumújság szervezé-sében. A fentebb emlegetett közművelődési intézményt, a Gerelyes Endre Ifjúsági-Művelődési Házat egy évtizede beolvasztották az Arany János Általános Iskolába, és azóta főként oktatási célokat szolgál. A pódiumújság szerkesztősége mégsem tudta, mégsem akarta máshová szervezni, mint oda, Pálfalvára, az egykori „Gere-lyesbe” a T. Pataki László által rendezett *Lancelot nélkül Lancelottal* című programját. A díszvendég Baranyi Ferenc volt, aki ezúttal is elmondta, hogy miért hiányzik nagyon Gerelyes: „őszintesége, megalkuvást még apróságokban sem ismerő maga-tartása, humanista életszemlélete egész biztos segítene, fogódzót jelentene az eliga-zodásban jelen korunk bonyolult viszonyrendszerében is. Határozottsága, kiállása persze sokak számára okozna »nemszeretem percekét« is.”³⁴ Szintén a 70. születés-nap hívta életre a *Palócföld* 2005-ös jubileumi összeállítását, amelyet a főszerkesztő Praznovszky Mihály a következőképpen „vezetett be”: „Gerelyes Endrére kell

emlékezünk. Kell? Kicsit kényszerítő kijelentés ez, de talán igaz is. Hiszen olyan gyors az olvasó irodalmi emlékezetvesztése, hogy olykor határozottan kell megszólalni: élt közöttünk egy nógrádi prózaíró, aki most lenne hetvenéves. És mindörökké fiatal marad, hiszen harmincnyolc éves korában halt meg. Így aztán soha nem tudjuk meg, mire készült még, mit várhattunk-kaphattunk volna tőle. Marad az irodalomtörténeti értékelés, amely eddig is igazolta, hogy nem felejtődik el a 20. század végi magyar irodalmi kánonból. Hogy hol véglegesítődik a helye, az már a jövő kérdése.”³⁵ Magában az emlékező fejezetben egyébként Ördögh Szilveszter, Szakonyi Károly, Konczek József írásai láttak napvilágot, és Praznovszky Mihályé, aki 1995-ben vetette papírra e helyütt közzétett írását. Bár személyesen soha nem találkozott Gerelyessel, mégis közelinek érzi magához: „ismertem Gerelyes Endrét, mert abban a tájban éltem, amely körülvette, s amelynek tájélményén túl meghatározó volt mindkettőnk személyiségére az az irodalmi kapcsolatrendszer is, amelyet ez a táj őrzött. De a táj, a maga romantikus jelenségeivel, a gyermek- és ifjúkor minden feszültsége ellenére magába fogadta Gerelyes Endrét. Ha Zagyvapálfalván cimboráival felkapaszkodott a Dió-hegyre, megérintette az időnek és térnek ez a végtelen ölelkezése, harmóniája [...]”³⁶ Az emlékező blokk zárásaként Gerelyes is megszólalt, méghozzá néhány Editnek írott levél formájában, amelyet a főszerkesztő a már említett *Tavaszi futás* című kis kötetből válogatott. Minden sorából sütött a ragaszkodás szerelméhez: „én akárhogy adtam a bankot, akárhány lányt öleltem és akárhányszor táncoltam festett kis ringyókkal, mindig Érted jajgattam, és otthon az ágyban miattad harapdáltam a párnát, simogattam a sötétséget. Tőled kértem bocsánatot minden szennyes csókért, és üvöltöttem Érted! De soha, egy percre sem tagadtalak meg [...]”³⁷

Gerelyes Endréné 2000. október 10-én kelt (jelen dolgozat szerzőjének címzett) magánlevelében alapvető elégedettségét fejezte ki a salgótarjáni történésekkel kapcsolatosan, hozzátéve a következőket: „érezem, hogy sokan szeretnének tisztább, erkölcsösebb légkörben, közegben élni, és ezt még ma is megtalálni vélik Bandiban [...] Csak egy kicsit vissza kellene csempészni a tisztességes életformát és a jó irodalmat [...] Új könyvben nem is reménykedem, bár talán egy vékony novelláskötet a rövid, de izgalmas novellákból (*Káin, Al Bohaken* stb.) összejöhethet még.” Az özvegy néhány javaslatot is tett Gerelyes életművének további népszerűsítésére. Felvetette például több középiskolai pályázat ötletét: az egyik Gerelyes jellemrajzát vizsgálná valamelyik műve alapján, a másik címe az lehetne, hogy *Győztes vagy vesztes volt-e Lancelot?* Gerelyes Endréné érdemesnek tartotta egy, a férje nevével fémjelzett, de a pályázó saját élményén alapuló sportnovella-pályázat kiírását is. Ugyancsak javasolta továbbá egy est megszervezését, amelyiknek Gerelyesen kívül Baranyi Ferenc lehetne a főszereplője.

Felettébb elszomorító az is, hogy a lángörzök közül többen – Gerelyes Endrénéen kívül mások mellett Simonffy András, Árkus József, Kojnok Nándor, Czinke Ferenc, Horváth István – Kharón ladikján eveznek már, együtt Gerelyessel. Ez még nagyobb felelősséget ruház az itt maradottakra, akik nem adhatják, nem adják fel küldetésüket. Már csak azért sem, mert akarva-akaratlanul homályosul az emlékezet, s Nógrádon kívül alig kísérik nyomon Gerelyes munkásságát, alig éltetik örökségét. Mint már többször is említést nyert, a *Tekintet* című lap 2000-ben, a 65. születésnapon még közölt egy terjedelmes – vitatható és vitatandó – írást Onagy Zoltán tollából, de 2005-ben a kerekébb évfordulón – tudomásunk szerint – már ilyképpen se nagyon gondolt rá senki, pedig lassan immár irodalomtörténeti távlatokba (is)

kerül életpályája és mint a hatvanas években indult írógeneráció – Simonffy Andrással szólva – „legtehetségesebb” tagjának, Gerelyesnek is szüksége van az akkori körülményeket, a bekövetkezett változásokat és a mai ismereteket egyaránt figyelembe vevő körültekintő, alapos, a nézetek ütközését is feltételező tisztességes szándékú elemzésre, az objektív minősítésre.

Fehér hollónak számít az az est, amelyet e célból a *Litera* és a *Nyitott Műhely az Előhívás-sorozatban* a közelmúltban – 2010. március 17-én – szervezett. A beszélgetés során Bán Zoltán András, Jánossy Lajos, Németh Gábor és Reményi József Tamás fejtette ki véleményét a Szépirodalmi Könyvkiadónál 1985-ben, azaz huszonöt évvel ezelőtt megjelent *Kilenc perc* című kötetéről, amely tartalmazza Gerelyes írói pályájának legjobb műveit, köztük az *Isten veled, Lancelot!* címmel elhüresült kisregényt is. Bár a vitázók eltérő nézőpontokból, élményvilágból közelítették az író munkásságának jellemzőit, így például szociografikus érzékenységét, a művei kiváltotta visszhangokat, abban egyetérteni látszottak, hogy képtelen helyzet volt, amihez képest Gerelyes korában irodalmat kellett csinálni. Éppen ezért komoly elismerésként értelmezhetők Németh Gábor szavai, amelyek szerint „ez az ember valóságos volt” s fájdalmas nem tudni, miként alakult volna prózája.³⁶

Éppen azért, mert az *Előhívás* a ritka esetek közé tartozik, Nógrádra vár a „feladat”, hogy ne hagyja egyik innen „katapultált” íróját feledésbe merülni. Ez ügyben kedvező jelként értelmezhető, hogy a Zagyvapálfalváért Baráti Kör szervezésében évente augusztus 15-éhez, Gerelyes születésnapjához közeli napon megemlékezést tartanak a Batsányi utca 32. szám alatti háznál. Elhangzik egy beszéd, ilyen-olyan műsorszám, és megkoszorúzzák a 2000-ben elhelyezett, felavatott emléktáblát. Az ünnepséget a helyi *Pálfalvai Újság* általában beharangozza és vissza-visszatér a történetekre is. Ezt teszi a megyei napilap is. Az úgynevezett civil szféra aktivizálódása biztató jelenség a „van is, meg nincs is” Gerelyes-kultusz jövője szempontjából. Időnként fel-felbukkan tehát, emlékezésre kényszerít „Gerelyes-Lancelot”, aztán megint eltűnik a szem elől az életmű, s megtorpan, megbicsaklik az igazán még meg sem erősödött kultusz maga is. Az ügy jó szándékú pártfogóival valami olyasmű történik, mint egykoron a magas Déva vára építőivel...

Vajon Gerelyes mit szólna ahhoz, tetszene-e neki, ami itt, az ő nevéhez kapcsolódóan történik? Emlékének tudatos, bizonyos elemeiben kultikus jegyeket mutató őrzése ellen elvből határozottan tiltakozna, de az bizonyára jólesne neki, hogy (még!) nem felejtették el. Osztaná Mikszáth Kálmán véleményét, amely szerint „az anya, a szülőföld egy nyájas mosolya többet ér egy világ hódolatánál.”

Jegyzetek

- ¹ ONAGY Zoltán: *A szorító alatt. Tekintet*, 2000/4-5., 26.
- ² JUHÁSZ Mária: *A küzdő ember elmagányosodása*. In: BARANYI Ferenc – KOJNOK Nándor – LACZKÓ Pál (szerk.): *Lancelot nélkül – Emlékkönyv Gerelyes Endréről*. Salgótarján: Nógrád Megyei Tanács, 1986., 22.
- ³ Gerelyes Endre válasza a *Min dolgoznak a magyar írók?* körkérdésre. *Új Írás*, 1972/12., 124.
- ⁴ ÖRDÖGH Szilveszter: *Olvadás közben – Rekvium Gerelyes Endréért*. *Napjaink*, 1973/11., 10.
- ⁵ KOJNOK Nándor: *Gerelyes Endre (1935–1973)*. *Palócföld*, 1973/2., 17.
- ⁶ SIMONFFY András: *Így hinni*. In: GERELYES Endre: *Kilenc perc*. Bp.: Szépirodalmi Kiadó, 1985. 7–8.

- 7 KOJNOK Nándor (szerk.): *Gerelyes Endre (1935–1973) bibliográfia*. Salgótarján: Balassi Bálint Megyei Könyvtár, 1981.
- 8 JUHÁSZ Sarolta: *Előszó Gerelyes Endre Tizenhárom stáció című írásához*. *Palócföld*, 1981/6., 14.
- 9 FARKAS Endre: *Gerelyes Endréről*. *Palócföld*, 1982/1., 20.
- 10 *Gerelyes Endre irodalmi pályázat*. *Palócföld*, 1982/2.
- 11 BARANYI Ferenc: *Emlékezés Gerelyes Endrére*. *Magyar Nemzet*, 1985. augusztus 16., 7.
- 12 PINTÉR Tamás: *Fényes menetek Gerelyessel*. *Élet és Irodalom*, 1985. augusztus 9., 14.
- 13 PÁNDI Pál: *Szabadság és törvény*. *Gerelyes Endréről*. *Népszabadság*, 1985. szeptember 7., 13.
- 14 MOLDVAY Győző: *Szerette az igazságot*. *Hevesi Szemle*, 1985/6., 25.
- 15 BARANYI Ferenc: *Valamiért, ami nincs sehol*. *Palócföld*, 1985/4., 2.
- 16 MELOCCO Miklós: *Gerelyes emlékére*. *Uo.*, 6.
- 17 THIERY Árpád: *A Gerelyes Endre novellapályázat értékelése*. *Uo.*, 30.
- 18 SÜLYOK László: *Gerelyes-emlékkiállítás az irodalmi múzeumban*. *Nógrád*, 1985. szeptember 21., 4.
- 19 *Gerelyes Endrére emlékeztek*. *Nógrád*, 1985. november 23., 12.
- 20 ERKI Edit: *Gerelyes Endre és a hatvanas évek irodalma*. In: *Lancelot nélkül*. 1986., 41.
- 21 VESZPRÉMI Miklós: *Egy mondat metamorfózisa*. *Uo.*, 199.
- 22 SZAKONYI Károly: *Ringben*. *Uo.*, 202.
- 23 CSONGRÁDY Béla: *A szülőföld képe Gerelyes Endre műveiben*. *Uo.*, 95.
- 24 ONAGY Zoltán: *im.*, 38.
- 25 *Névadó ünnepség a déli városrészben*. *Nógrád*, 1987. február 24., 1.
- 26 SZOLLÁGH Zsolt: *Salgótarjáni antik szobor*. *Polgár*, 1990. október 4., 25–26.
- 27 BOZÓ Gyula: *Epizódok Gerelyes Endre életéből*. *Palócföld*, 1991/2., 205.
- 28 CSONGRÁDY Béla: *Egy „fogadott” prókátor öröksége, illetve GERELYES Endre: „Kenyeretlen Tarján?”*. *Új Nógrád*, 1992. január 27. 4.
- 29 BÓDI Györgyné: *Emlékezés Gerelyes Endrére*. *Könyvtári Levelezőlapok*, 1994/5., 27.
- 30 VARGA Lajos Márton: *Nemcsak rajtuk múltott*. *Hatvanéves volna Gerelyes Endre*. *Népszabadság*, 1995. augusztus 15., 15.
- 31 ONAGY Zoltán: *Nap 2. – Gerelyessel évforduló után*. *Nógrád Megyei Hírlap*, 1995. 09. 23., 6.
- 32 HORVÁTH István: *Mának szóló szavak az író emléke előtt*. *Nógrád Megyei Hírlap*, 2000. augusztus 19., 11.
- 33 *„Semmiféle játszmának nem volt eszköze”*. *Nógrád Megyei Hírlap*, 2000. szeptember 23., 5.
- 34 CSONGRÁDY Béla: *Kilenc gongiltás Gerelyes Endre tiszteletére*. *Nógrád Megyei Hírek*, 2005. december 3., 4.
- 35 PRAZNOVSZKY Mihály: *Használati utasítás*. *Palócföld*, 2005/4.
- 36 PRAZNOVSZKY Mihály: *Az író és a táj*. *Uo.*, 514.
- 37 GERELYES Endre: *Levelek Editnek*. *Uo.*, 520.
- 38 TAMÁS Zsuzsa: *Isten hozott, Lancelot! Gerelyes Endre: Kilenc perc az Előhívásban*. *Litera*, 2010. március 20. = <http://www.litera.hu/hirek/isten-hozott-lancelot>.

HANDÓ PÉTER

A táj vándora

Beszélgetés Gelencsér János festőművésszel

Salgótarján vásártéri sakktáblája mellett találkoztam az idén 50. életévét betöltő Gelencsér János festőművész–népzenésszel, hogy onnan a közeli műterme csendes félhomályába vonuljunk, néhány „képkockát” lepergessünk abból a világból, amelyben él és alkot.

– *Onnan kellene elindulnunk, hogy nem a nógrádi tájegység szülötte vagy. Pécselt láttad meg a napvilágot.*

– Pécselt születtem, de onnan harminc kilométerre, Mecseknádasdon, egy igazi sváb faluban nőttem fel. Ott még a mai napig is jelentős számban svábok élnek, és ápolják a hagyományaikat, a kultúrájukat. A második világháborút követően nagyon sok embert kitelepítettek. Húszkilós csomaggal kellett elmenniük. Közülük sokan visszaszöktek és a saját házukat visszavásárolták.

– *Érintette ez a családot is?*

– Nem, mert az én apukám szülei kilencen voltak testvérek. Zalában nőttek fel, szegény magyar családban. Kitelepített svábok helyére költöztek, s emiatt sokáig nehezen fogadta be őket a falu. Ebből következően az apámban mindig volt egy megfelelési kényszer. Az anyukám viszont ott élt. Vagyis van bennem sváb vér.

– *A családotban volt zenész vagy festő?*

– A rokonságban akadt olyan, aki rajzolgatott, vagy festett. Azonban senki sem jutott el addig, hogy azt mondja, na, most én ezzel foglalkozom és fölálidozok mindent.

– *A képzőművészet vagy a zene vonzott előbb?*

– A rajzolás. Gyerekkoromtól. Mikor megdicsért valaki, az lelkesített. Később jöttek a rajzsakkörök Pécselt. Lantos Ferencnél nagy örömmel, igyekezettel és jó szándékokkal. És Halász Károlynál. A Pécsi Műhely emblemikus személyiségei ők.

– *Leginkább melyik irányzathoz tartozónak tekinted magad?*

– Nyilvánvalóan hatottak rám a legkülönfélébb irányzatok, de nem szeretném a munkáim bárhová is besorolni. Azt gondolom, hogy a képcsínálás, a festészet vagy a rajz, az egy olyan eszköz, amellyel az embert fogalmazod meg. Az érzelmét, a tapasztalását. Az ember emlékezik. Nyilván az ősein keresztül is, hiszen tőlük nem csak a sejtjeit kapja, a lelkiületét is, amit hordoz, kiegészít a tapasztalatával. Ez előhívható, mint egy fénykép, hogyha az ember erre készíti magát.

– *Egyfelől fontos az ő, másfelől fontos az, aki tanít, akitől a szakma ismeretét, szeretetét kapod. Lantos Ferenc és Halász Károly mit adtak neked? Képi látásmódot?*

– Rendszerben tudtak gondolkodni és ezt kitűnően fogalmazták meg, adták elő.

– *Általuk te is rendszerben gondolkozol?*

– Nem. Sokkal több mindent bízok a véletlenekre. Szeretem azt, ha nem tudom előre, hogy mi lesz a képből. Van egy váz, ami mentén elindulok, de menet közben

ez rengeteget alakul. Nem tudom a végét. Addig csinálom, amíg azonossá válik azzal a belső képpel, amit én fontosnak, kerek egészen tartok. Közben a legkülönbözőbb hatások – a szín, a forma, a kép meséje – érnek. Elvisznek más irányba.

– *A képeiddel mesélni akarsz?*

– A kép meséje fontos. A lelkünkben a képek egészen furcsa kavargása zajlik. A festmény utalás arra a helyzetre vagy arra az állapotra, amit megtapasztaltam. Ezt a tapasztalást igyekszem képpé tenni.

– *A korábbi festményeiden az egyes térbeli formák markánsabban elkülönültek, több színnel dolgoztál, most viszont sokkal homogénebb felületet festesz. Másfelől többé-kevésbé ugyanazt viszed tovább. Erre az útra a mestereid tereltek vagy tőlük függetlenül lettél rá?*

– Régebben – amit a tevékenységem kamaszkorának tekintek – tubusszíneket használtam, pár éve azonban lazúrozom a színeket. Volt olyan időszak, amikor a mesterek – úgy mond – keze nyomát hordozták magukon a képeim, de jó volt ebből kilépni. Az embernek egyedül kell maradni. Egyedül kell járnia az útját. Nyilván, ők adtak egy impulzust. Ez nagyon fontos volt, de az embernek meg kell találnia a saját hangját, a saját otthonát a művészetben. Hiszen ez ettől jó, ettől működik.

– *A tubusszínnel szemben most a természet, a föld színeivel dolgozol. A zölddel, a barnával, a sárgával...*

– Mert ez sokkal izgalmasabb. Olyan érzékeny felületeket lehet belőlük létrehozni, amilyeneket a tubusszínekből nem. A lazúrozással sok minden elfedhető. Ami megmarad, az hangsúlyosabbá válik. Lassúbb az érése a képnek. Készítése során sokkal jobban el lehet mélyedni, meditálni... Közben hangos irodalmat hallgatok. Ez is nagyon jó eszköz arra, hogy az ember ne foglalkozzon az ablakon kívülről érkező zajokkal. Nem lehet felajzott idegekkel és állandó vibrálással képet csinálni. Ahhoz le kell higgadni.

– *Esetekben a festés meditációs gyakorlat is?*

– Mindenképpen az. Csak az ember sokszor nem érzi ezt. A lelkünk egészen gazdag világ, egy hatalmas táj, amiben lehet utazni befelé. Az elmélyedés lehetőség arra a bizonyos filmelőhívásra, ami benne van az emberben. Például az öregapám csak annyit elmesélt, hogy járt a háborúban, részt vett a harcokban. Mert sok szörnyűséget látott, nem szeretett róla beszélni. Én nem voltam ott, de – egészen biztos – valahogy ez is bennem van. És épp így az, amit a régebbi ősök láttak vagy tapasztaltak. Ha ezt összeadod, akkor ez már lelkeségben isteni.

– *A „tubusszínes korszakodban” a keretet elkészültét követően kapta meg a kép, most viszont szinte mindegyik képednél festesz a képen belül is egy keretet, vagy a keret faanyagát is belefested a képbe.*

– Ez attól van, hogy pár évvel ezelőtt találtam egy faragott, 1910-es készítésű ke-lengyész ládát. Hihetetlenül gazdag a motívumkincse. Az idő vasfoga megrágtá ugyan, de van egyfajta szépsége. Megtetszettek a faragásai, az építkezése, a rendszere, a szimbólumai. Arra gondoltam, ha ezt a képbe valamilyen módon át tudom ültetni, akkor ez ad egy izgalmas lezárást a képnek. Ez az egész tevékenység egy lehetőség arra, hogy keress és megtalálj magadból valamit.

– *A ládán megjelenő szimbólumok jelentéssel bírnak. Ezekből a jelentésekből össze lehet rakni egy történetet. Te is szimbólumokkal dolgozol?*

– Igen. A csillagok, a Hold, a Nap, a fa, az épület, akkor ez a lent és fönt, melynek révén megfordulhat a táj... Van ebben egyfajta meseszerűség is. A mese mindig

nagyon izgalmas, mert valahol örök, mert az ember történetét a legszemléletesebben mondja el. Ugyanakkor hordoz magában valamiről valamilyen példázatot.

– *Akkor te mesélsz, el akarsz mondani egy történetet?*

– Mesélek. De valami olyanról, amit én is csak sejtek. És pont ebben van a dolog izgalmassága. Utazik az ember ezeken a tájakon, önmagába befelé. Lencseként működik. Önmaga számára is megmutat valamit. Felszínre hoz. Viszont nem tudok elszámolni ezekkel a motívumokkal. Számomra nem konkrét jelentéssel bírók. A teremtésnek valami furcsa üzenete van.

– *Az eget alkotó elemek egyfajta állandóságot tükröznek. Ehhez képest a környezeti elemek – a fa vagy az épület – változóak. Jelentésük is?*

– Az épület hajlék, amibe behúzódsz. Falai között töltöd az életed nagy részét. Ugyanakkor bezártság is. Ki akarsz onnan szabadulni. És mi fogad odakint? Fogad a táj, amit választottál magadnak lakhelyül. Napi szinten újra és újra bejárod azt a kis területet, amit kijelöltél magadnak, és utána megint visszamész a házba. Az ember ezeket az utakat járja, holott ezen túl is van horizont. Vagyis a horizontodon túl is vannak dolgok, mégsem tudsz kilépni a rendszeredből. Ezt a rendszert döbbenetesen izgalmas kívülről látni.

– *Kívülről próbálsz megfesteni ezt a rendszert? Mégiscsak rendszert festesz?*

– A saját lelkületed rendszerét. De ha megfigyelted, ezeken a tájakon a figurák mindig úton vannak, mindig elég nagy lépésekkel keresnek valamit. Ez a kereső én magam vagyok.

– *És mit keresel?*

– Saját magamat. A választ arra, mért vagyok az, aki vagyok, hogyan tudok kapcsolatot teremteni valami felsőbbel, hogyan tudok ráhangolódni arra a valamire, ami nagyon örök és nagyon régi. Erre való eszköz – szerintem – a festészet. Nekem az kell, hogy olyan legyen a kép, mint valami sűrítmény, olyan, amiből lehet táplálkozni, impulzust, energiát kapni. Hogy ezt észre vedd, ahhoz szem kell. Hamvas Béla írt az úgynevezett meditációs objektumokról, amihez a kultúrember vissza tud térni, mint forráshoz.

– *Ebből levonhatom azt a következtetést, hogy meditációs objektumokat próbálsz festeni?*

– Végül is, igen. Sok kép van. Mindent dokumentálni akar az ember, de minden tárgyat nem lehet megtartani, nem lehet minden egyszerre fontos. Ezért izgalmas olyat csinálni, ami fontos lehet, amihez vissza lehet térni, olyat létrehozni, ami a képi nyelven – a színek, a formák nyelven – beszélni tud.

– *Viszonylag ugyanazokból az elemekből építed fel a festményeidet. Ezek milyen funkcionális szereppel bírnak?*

– A gyerek is mindig visszatér egy-egy motívumhoz. Örömmel tér vissza. Én is így vagyok vele. Érzésem szerint ezek működnek. Tudom használni őket, és örömmel használom őket, ezért újra és újra megjelennek a képen, de konkretizálásukat nem merném megkockáztatni. Zsúfoltság és történés van rajta, a kép felülete megérdes, hiszen foltozott régi zsákokra dolgozom. Azt szeretném, ha az, amit csinállok, az valahol a lelket megérintse. Sűgjon, sugalmazzon. De ne legyen közhelyszerű. Az ember a lélek tájain engedi ki- és felszabadulni a dolgokat.

– *Akkor lelki tájat festesz? Munkáidon a táj és a település viszonya jelenik meg elsősorban. Az ember mindig csak epizódszereplőként – a nagy felülethez képest kis méretben – van jelen. Nem az embert akarod megfesteni, hanem a világot?*

– Az ember kis szereplő ebben a világban. Nem főszereplő. Nem a kép teljes egészét foglalja el...

– *Addig, amíg a festményeid túlnyomó többségénél a természeti és az épített táj, a külvilág jelenik meg, grafikáidon mindig az ember. Miért van ez?*

– A grafika valahogy sokkal simábban működik, amikor embert rajzolok. Látok valakit, valakiket az utcán, ahogy egy helyzetben viselkedtek így vagy úgy, amint lelepleződik karakterterük. Tragikomikusak ezek a figurák.

– *Ezeket a lelepleződésekét próbálsz a test torzításával megmutatni?*

– Igen, ezzel sok minden megfogalmazható. Az embernek bizonyos helyzetben sokkal nagyobb a feje a méregtől, mint amekkora. Hevesebben dobog a szíve. Úgy érzi, nem tud lépni. Olyan helyzetben van, amikor belülről látva megváltozik a testalkata a felgyülemlett indulat vagy az érzelmi hatások következményeként. Nálam ennek rögzítő eszköze a rajz, a festés. Tehát kell az impulzus, az élmény. Hosszú évek alatt az ember ráhangolódik erre.

– *Mikor sikerült rátalálnod a saját „nyelvedre”?*

– Úgy 2004–2005-ben. Előtte a keresés időszakosa volt. Nem szívesen nézem a korábbi képeket. Zavarnak a mesterségbeli balfogások, az elfestések vagy elrajzolások... Akkoriban gyorsan dolgoztam. Nem szabad, erre jöttem rá az elmúlt öt-hat évben. Lassan, megfontoltan kell dolgozni. El kell távolodnom a képtől, hogy bizonyos részleteket pontosabbá tehessek. Első lendületből az ember gyakran hiszi azt, sokat markolt. Aztán ahogy újra és újra szembesülsz a képpel, érzi, sok törlendő van benne, ami nem oda tartozik. De amikor megszületik, akkor nincs megállás. Ha megvan a főváz a színekben, a formában, utána lelassítok, mert a kidolgozás, a megfogalmazás így lesz igényesebb, művesebb.

KABDEBÓ LÓRÁNT

Egy örök-új értékrend valóságának visszakeresése

Hárs Ernő: *Életed nélkül*

Nomen est omen: a 90 éves Hárs Ernő az Orpheusz Kiadónál jelentette meg feleségét ünneplő és sirató verseit, benne legújabb költészetünk figyelemre méltó alkotását, a *Requiem szólóhangra* című, hús részes emlékező-elbeszélő költeményét. És ha belegondolok a kötet témájának és a kiadó nevének kapcsolatára, egyben Rilke *Orpheus Eurudike Hermes* című versére is visszagondolok. Hiszen annak fordítás-történetébe éppen Hárs Ernő szőtt bele valaha. Ő mutatta meg Szabó Lőrincnek Rab Zsuzsa magyar változatát, ezzel felkeltve *A huszonhatodik év* szonettjeit épp akkoriban záró költő érdeklődését a vers és csinos fordítója iránt. Szabó Lőrinc egyik legszebb, nem megrendelésre készített műfordítását kiváltva ezzel.

Versalkotásával Hárs Ernő is belép a Rilke-formálta túlvilágra tekintés távlatába, versébe fogva a nyitóképben a létezést keresztező egyedi lét időbeliségének filozófiát meghaladó, csak a poétikával megragadható metafizikumát:

*Tudom, nem hozhat vissza téged
Se könny, se sóhaj, se ima,
Nincs több emberlábbal járható út
Közöttünk, se göröngyös, se sima.
Ha vállalnám is az akármilyen hosszút,
Mely a nemlétebe torkolltatta léted,
Nem érném utol a növekvő időben
A percet, amely elrabolt előlem.*

.....
ÉLETED NÉLKÜL

A történések ideje és a létezés végtelen autentikussága olyan poétikai megoldással választja el a költőt témájától, amely éppen a poézis segítségével megteremthető újrakapcsolódás csalfa-hitető esélyét vezeti fel. Költő legyen a talpán, aki ennek – a Rilke és Szabó Lőrinc hátrahagyta, és talán Heidegger megsejtette – kapcsolódásnak, teljességre vágyódásnak a kihívását elfogadja. Lehet a Költő Agyának ebbe a rejtekútjaiba behatolni? Orpheusz után Odüsszeusszal tartani – hazaútra, de amely Ithakának már csak emlékét mutathatja fel, egy másfajta utazást vállalva: az eszmények időtlenségébe belefagyva-rögzülve, az utazás dantei változatát felvállalva – az ideák rendjében megrögzítődni, a realitásra abból a távlatból visszatekintve. Befagyva az ideák világába, mégis a valóság életteli emlékezetét éltetőn magába sűríteni. Dichter = sűrítő. Hárs Ernő költőként mégis festőt választ, útjára példázatteremtőt. Meggondoltató mérészség a kötet fedlapján Böcklin 1880-as *Toteninsel (A holtak szigete)* című festményét felmutatni.

A képpé fagyott Odüsszeusz-hajót. A halált emberi méltósággal fogadó poétikai kaland legmagasabb példájaként. A modern festészet legtalányosabb, legrejtélyesebb darabjainak egyikét.

Látomásával az angol preraffaelitákra és a mi Nakonxipánt idéző festőnk, Gulácsy Lajos műveire nyitva kilátást. Így együtt – napjaink legdivatosabb mesterei, a feltámadt szecesszió sejtelmének és alakzatainak felidéződése okán nyújthatnak kezet gyászában a költőnek. Nem gyászat erősítvén, de az életrejtély poétikai átgondolására biztatva. Nem segítve, inkább intve: megoldhatatlan kalandra vállalkozol. De emberi méltóságod megkívánja, hogy e kihívással újra-meg újra, szavanként, soronként, strófánként, fejezetenként – történeteitekben szembenézz. Nem múltat idézve, de a jelenidőt kitöltve. Az élet jelenidejét megteremtve. Hárs Ernő verseivel mindezekhez kapcsolódva, egy régi hagyományú verseléshez kötődik ugyan vissza, mégis, úgy érzem, telibe találta a korszerűséget. Idézzem a ciklus második versszakát, mely a költészetünk egyik legszebb versszaka számomra:

*Az öröklét végtelen tükör tenger,
csak egy-két korallzátonya lehet,
hol megveti lábát a földi ember
s leéli azt a kérész-életet,
mely annak, ki rá belépőjegyet nyer,
attól lesz szép, hogy visszahozhatatlan,
s melyben kicsinyben éppoly öntudat van,
Mint ami mozgat égitesteket.*

Bár benne a Gottfried Benn által kárhoytatott hasonlító szerkezet: „mint”. Csakhogy ha figyelmesen olvasom: ez nem hasonlítás, hanem mellérendelés. Két különemű dolog együtt érzékelése. Egymás mellé rendelése. A Teremtés által megadott emberi méltóság legrangosabb tudatosítása. Hitvalló befogadása a modern kor fizikusai által óhajtvá sejtett létezési formának. Mely túllép a mechanikus világkép Istent pótolni akaró rendezkedésén. Lehetséges, hogy ez a nagy-nagy, beláthatatlan világ-

mindenség csakis ezért a kicsiny semmiségért, amit úgy tudatosítunk, mint emberi történelem, minden csakis ezért lenne? Miért ne? Ha Isten így akarja! És ha egy költő így tudja láttatni.

Pedig Hárs Ernő a sokszorosan korszerűtlen költő álarcájában okozza a legkirívóbb meglepetéseket. Korszerűtlen? Egyre meggyőzőbben hangsúlyozom: látszólag!

Emlékszem, Kisklára (azaz Gáborjáni Szabó Klára, Szabó Lőrinc leánya) mutatta be nekem barátnőjének, Sándor Juditnak – minden idők egyik legjobb magyar operaénekesének – férjét. Költő, mondta, bár foglalkozását tekintve diplomata: ENSZ-tisztviselő. Én akkor a *Napjaink* versrovátát szerkesztettem. Válogattam versei között. A terézvárosi búcsút élénk színekkel megjelenítő versén akadt meg szemem. Akkor még Miskolcon éltem, mit sem érzékeltem arról, milyen áthallásokra adhat alkalmat egy terézvárosi őszi hangulatú pillanatkép. Színes, mozgalmas zsánerképként kezeltem: mintha Arany János leírásainak utánamondója lenne Lévy József szintjén. Csak most visszatekintve látom: az októberi forradalom egyik legsikerültebb emlékversét közölhettem lapunkban.

Aztán: nemzeti adósságtörlesztésnek tekintettem, amint a nyugdíjas diplomata lefordítja egymás után Tasso *A megszabadított Jeruzsálem* és Camões *A lusiadák* című eposzait. De hol van már az eposzok kora, jegyzem meg kézbe véve áldozatos fordításait. És egyszerre csak megjelenik körülöttem irodalmunkban a posztmodernnel szövetkezett eposzvariációk armadája. Juhász Ferenc kései felszabadulásának remekei: nem azok a hosszúversek, amiket ő maga époszoknak nevezett, hanem a valódi eposzi küzdelemmel teljes, választóakarattal terhes nagy kompozíciók,

A halottak királya, a Halott feketerigó és A Fekete Saskirály. És az újabbak, Szabó Magda *Creusais* alcímű, prózában hullámzó verses regényétől, *A pillanattól*, az emberi méltóságot kiharcoló „kifordított” *Aeneistól* kezdve Térey Jánosnak az önmagát átváltoztató ember képét meggondoló *Paulusáig* és Tandori Dezső *A feltételes megálló* kötet verébtörténeteiben mára feltáruló, önmagát elvesztő és újralfeltaláló emberi normarendig, valamint Pálfi Ágnes *Szép volt, fiúk!* című (még csak kéziratban olvasható) életmódfelmutató művéig az eposz, mint a megújuló magyar költészet reprezentatív műfaja jelenik meg – talán legelőbb mai műformánkként. És most ebbe a sorba kapcsolódik be maga az eposzfordító saját költészetével, legújabb költői remeklésével, a rekviembe épített életregényével.

A hetvenes években a töredék-verset méltattam, mint az őszinteség reprezentatív kényszerű megszólalási módozatát. A lefokozottság bevállalásával szemben aztán hirtelen egyfajta újabb teljességre törekvés felé tekintett költőink igénye. A sok oldalról megvizsgált, összerakható és a történelmi folyamatosságba visszakívánkozó élet hagyományfolytató alkotásmódja hívta segítségül az eposzi jellegű formáltságot. Sokaknál a byroni-anyegini beszélgetős forma és az apollinairei-cendrarsi-kassáki eseményelbeszélő eszmélkedés evangéliumokra ütő jelentkezése – mely látenszen a magyar irodalomban mindig is életben maradt – által is meggazdagítva. Imígyen a legváratlanabb helyről, a legkorszerűtlenebbként feltűnő formák jelenhetnek meg legaktuálisabb beszédmód hordozóiként.

Ráadásul Hárs Ernő rekviemje beszédmódorának kiválasztásával még az eposzon belül is a leghátrányosabb példa követésére vállalkozott. Nem-

hogy feledi a hősi változatot, kerüli annak parafrázisát, de még a Byron-féle közönségével beszélgetős formát is kikerüli. Marx és Lukács György gúnyolódik Goethe remekén, a *Hermann és Dorottyán*, hogy kilátszik belőle a filisztercopsf, – nyárspolgári idillnek minősítve eszményítő verses elbeszélését. De hát mi minden inspirálhat egészen más végeredményt. Az effajta goethei ihletés élteti az egész másként kifejlő Keller-féle *Zöld Henriket* (persze a második változatát, és ha magyarul olvasa valaki, nehogy az öreg Ignotus elkenő szövegét vegye kézbe, forduljon teljes bizalommal Jánosy István filozófiailag is pontos, szórakoztató fordításához), és erről a nevelődésiként is feltűnő, ridegen idilli regényről áradozik Szabó Lőrinc a *Tücsökzene* készítése idején. Biedermeier idill, rideg derű és *Tücsökzene!*? Hárs Ernő rekviemjét kézbe véve is készen áll a számrá: biedermeier idill? De hát *A feltételes megálló* létfontosságú közlendőjének megértéséhez is évtizedek kellettek nekem.

És ha már így csokorba kötöttem a múltat a jelennel, kimondhatom, hogy Hárs Ernő rekviemje nemcsak stílustörténeti – hogy úgy mondjam: – szenzációt jelenthet. Sokkal inkább a közösségi eszmények újraeledésének ünnepi pillanatát képviselheti. A költészetté vált polgárerény poétikai diadalát. (És ha így olvasom, visszatekintve még a *Tücsökzenének* is új távlatot adhat?)

Az emberi kapcsolatok – a szerelem, a család, a barátság, az összetartozás érzésének – felújulását. A hivatás felmagasztosulását. Minden polgárinak tartható érték újraértékelését elvégzi ebben a sirató verssorozatában. Megidézi egy sok évtizedes házasság idők viszontagságait kiálló próbáját. Felidézi a család (gyermek, unokák) beépülését a közös életbe. Megidézi a barátság,

árulás, csalódás, kitartó összetartozás példázatait. Mindazt, amit oly sokszor filisztercopfként gúnyoltak. Gúnyoltam volt magam is ifjúságomban. Bár én már akkor is sirattam a generációs egymásra épülés emberi méltóságot megtartó erejének akkori pusztulását. Weöres és Kodály *Öreges* című ijesztő látomására hivatkozva.

Hárs Ernő utóbb elkészült versének hősnőjét magam is ennek a példázatos életmodellnek szellemében búcsúztattam egy helyen, majdhogynem Hárs Ernő versének fogalmazásával. Leírtam maradandó emlékezetét: gyászolja a magyar állami Operaház, a zenepedagógia, a magyar kulturális élet. Méltán, mert a legnagyobbak közé tartozott évtizedeken keresztül. Gyászolhatják olvasói is, mert kulturált cikkeket is írt, könyveket, emlékeit, eszményeit ő maga is megörökítette. Majd mindezt én is kiegészítettem, az embert akartam felidézni, aki a magyar kultúra egyik vezető személyiségeként is példás családanya volt, a keresztény szellemű család egyik példa életét rendezte el önmaga körül. És mindezeket túl képes volt időt szakítani, hogy Szabó Lőrincnek, a költőnek színésznő leányát egy életen keresztül barátságával egyensúlyban tartsa. Sőt Kisklára halála után édesanyját, a költő özvegyét, Nagyklárát is utolsó percéig istápolta. Sándor Judit is elmondhatta, amit férje hangoztatott Dobos Marianne interjúkötetében: „Életem majd’ minden pillanatában a Gondviselés különös kegyét érezhettem érvényesülni. A rossz is jóvá változott.” Könnyű volt ezt a képet felrajzolni, hiszen megrajzolta emlékezésében férje még életében, az idézett interjúban. Mondatról-mondatra átérezhettem Sándor Judit és Hárs Ernő egy életen át alakított és alkalmazott életeszménynek minden mozzanatát.

Így azután, ugyanazon igény munkált nekrológírói elképzelésemben, mint ami férjének ezt követően készülő versében. Hiszen egy ország igényli ezeket az eszményeket újra. Ahhoz, hogy új életre támadhasson fel hazánk, ezeket az eszményeket vissza kell vezetni az életbe. Fel kellett figyelnem nekem is mindazokra, akiknek életében ez az igény pusztító eszményű évtizedeken át továbbélt, tetszhalálában is továbbmunkált. Erőt sugározhatott, példázatot alakított egy soha fel nem adott jövőkép számára.

Hárs Ernő sem tesz mást most, mint hogy kilencven évesen költő módjára elkezdett emlékezni nemrég elhunyt feleségére, az együtt megélt évtizedek (majd évszázad!) eseményeire, közösen vállalt eszményeikre. Mondta és mondta strófáit, beszélgetve halott hitvesével, és velünk, célzott olvasóival. Észre sem véve, hogy ezt a mezőt ma, most, itt megvalósíthatóként tervezik körénk. Lesz ebből valami? Bár lenne! A költő: saját múltjába nézve értéként álmodta előre, az utódok számára megélt életük tanúságát és tanulságait.

Milyen kapcsolatformák fonódnak bele ebbe a költeménybe, a házaspár költő által visszaképzelt életet felidéző emlékezésébe? Példázatok. Szinte nemzetmentő bibliai és nemzetvesztő történelmi jellegű történetek. Mintha Caravaggio Juditja elevenedne meg, amint a hősi magaelszánású leány arcát felidézi. Majd pedig ellenében mintha Jókai emberi sorsokkal felelőtlenül játszadozó kormányzó hatalma fonódna életükbe, Lodovico Gritti, az áruló barát személyében. Hol jót, hol rosszat hozva rájuk. Mindenképp a bizonytalanságot jelképezve. Hárs Ernő szavával: karmikus sorsot.

Szembesítésül azokat a jellemképeket idézem csak, akiknek portréját magam

is ismerni vélem. A nagy költő leányát ismertem, utolsó versmondó útjára is elkísértem Balassagyarmatra; a Madách Színházban pedig Tennessee Williams *A tetovált rózsá* című darabjának általa megformált boszorkányát, végső fellépéskor magam is borzadva csodáltam. De jellemképét csakis a költő elbeszéléséből ismerhettem meg. Dosztojevszkiji család – mondta szavakkal, jellemezve a leány helyzetét, és milyen maradandó portrét mutat fel a strófákban a család nyugalmába ékelődő jelenség leírásakor.

*Kisklára volt a szabály és a mérték,
Élektra, ki apjáért bosszút áll,
szeretett mindent, ami nagy, mi érték,
s mi a rontó idővel szembeszáll.*

*Szeretletében és gyűlöletében
egyként nem ismert önmérsékletet,
ezért lett halott már az életében,
kit a világ magából kivetett.
Nem bírta ki erős egyéniségét
lassan már senki, mi is nehezen,
szakmája, a színház is, noha élt még,
már eltemette végérvényesen.*

*Pedig ezer kincs volt útravalója,
verset nem mondott senki nála szebben,
ki tudja, mi lehetett volna, hogyha
a jelleme nem oly rendíthetetlen.
Most fenn van már az égi csarnokokban,
és üdvözülten onnan integet,
hogy mint itt lenn, a mennyei lapokban
is közöltet majd tőlem verseket.*

És megidézi a gyémánt jellem ellentétét, a gyémántot vágásra-pusztításra használó másikkal az embert. A folyondárt. Egy-két strófa, és a barátság és árulás esetét oly igen huszadik századi módban tudja bemutatni István barátja sorsára célozva.

*Istvánt kevésbé egy tömbből faragták,
vegyesen volt érc benne és salak,*

*jó angyala hiába vívta harcát,
a démon többször erősebb maradt.
Karmikus volt szerepe életünkben,
mely tőle sok szép ösztönzést kapott,
s ő lett számunkra végül is a hűtlen
barátok közt a legalávalóbb.*

*Mestere volt a kapcsolatszövének,
Kisklárát s Boglárt ő adta nekünk,
s ő közvetítette a bölcs igéket,
miket Rudolf Steinertől ismerünk.
Ám ő volt, ki a pokol kapujára
engedte kifüggeszteni nevem,
míg láthatatlan tintájába mártva
tollát, halált fogalmazott nekem.*

*Mégsincs szívémben miatta harag már,
s azt kérem, néki te is megbocsáss,
hisz egy felsőbb ítélőhatalnál
egészen más már a megfontolás!
Eszköz vagyunk mind az Isten kezében,
ő tudja csupán, nekünk mi a jó;
nem lett volna belőlem soha költő,
ha egy barátunk nem lesz áruló.*

Az áruló barátnak a házaspár életét kísérő átkos-áldásos jelenlétét Hárs Ernő életrajzi elbeszéléséből ismerhetjük: elbeszélte azt már a maga történetiségében Dobos Marianne *Akkor is karácsony volt* trilógiájában, a *Karmikus kapcsolatok* című fejezetben.

A harmadik baráti családot és Boglár vonzását csak a mostani versből ismerhetem. Itt olvasom: az embert segítő családok közötti kapcsolat a poklok feletti kéznyújtás értékes idilljét miként képes megvalósítani.

Hárs Ernő rekviemje, bárha tankölteménnyé is átlényegülhet, mégis megmarad egy alanyi költő személyes ügyének. Költői alkata: a megfigyelés remekléseit, a leírás pontos jeleneteit tudja felidézni. Jelenetekben gondolkodik, nem fogalmakban.

Emlékezetének mechanizmusát magam is megismerhettem. Egész napos

Szabó Lőrinc-ünnepség volt Balassagyarmaton. A Palóc ligetben avattuk Borsos Miklósnak – azóta a városra szégyent hozva ellopott – mellszobrát. 1977. március 30-án az országban elsőként itt állították fel a költő emlékművét. A költő születésnapját megelőző napon. Délután a megyeháza dísztermében műsor, majd előadás. A hosszú program megpróbáltatásai után mindenki mielőbb haza szeretne érn. Kilépünk este a kapun: hó borította az utcát, a kocsit legalább tíz centis hó fedi. Letisztítjuk. Beülünk. Indulnék, hirtelen tengelye körül megforog az autó. Ez azt jelenti, lépésben mehetünk csak a sötét, kanyargós úton. Lóci autójával rutinosan kivág, hazaérve feleségemet biztatja: reggel előtt ne is várjon haza minket. Útközben egy síkos emelkedőn Varga Irénke és gyakorlott autós mérnök férje próbálja újraindítani kocsiját, kerekeik alá rongyokat illesztve. Kiabálnak, intgetnek: meg ne álljunk, majd csak elvergődnek. Szerencsére Hárs Ernő volt az útitársam. Nekik a Bánki-tónál valami telkük volt, így szinte bekötött szemmel ismerte a szerpentin fordulatait. Memóriájában megbízhattam. Csak a kuplung-fék hóban oly nehéz egyensúlyával kellett törődnöm. Vác után kiegyenesedett az út, a hó is eltűnt: gondoltam, gyorsíthatok. Akkor meg a lefagyott út kényszerít óvatosságra. De hogy még éjfél előtt hazaértünk, az Hárs Ernő realitásérzékű memóriájának, utóbb megnyugtató elbeszélőképességének volt köszönhető. Erre az

utazásunkra emlékezve olvasom most rekviemjét. A tárgyyszerű pontossággal felépített jeleneteket, amelyek alkotása mértékadó értékformálását biztosítják. Ezek a jelenetek képesek alájátszani alkalmanként el-eleresztett, hosszú, fogalmakat képviselő szavainak, amelyeket a gyakorlott költő rím és ritmuskezelésével tud folyékonyra simogatni.

A jelenetek építőkövei az emlékezésnek. De mint a dantei utazásnál, Hárs Ernő emlékezete által megformált realizmus lényegéről is elmondható: a legnagyobb feladatot vállalja, az ítélet tapasztalatával együtt felmutatni a világ Isten által teremtett rendjét, érzékelhetővé tenni azt a képet, hogy milyenné lehet az ember, Isten képmása az élet küzdelmei során és után. A középkor realista filozófiai módszerének újjáélése ez: amely az ember végső lényegét mutatja fel, ahogyan használta jó és rossz közötti választási képességét, ahogyan befejezetté teszi saját magát. Bemutatja – mondjam így – feltámadáskori képmását, létezésének az egyetlen igazán hiteles ábrázatát, amiként belekövül az örökkévalóságba.

A rekviemben a lakásában, mindennapi tárgyaik között matató költő és *A holtak szigetén* ideává kövült asszony egymásba játszó „beszélgetése” egy örök-új (mert ma is érvényes) értékrend valóságának felmutatását éli meg, a felidézett jelenetek pontos „megbeszélésével”.

(*Orpheusz, Budapest, 2010*)

BAZSÁNYI SÁNDOR (1969, Miskolc): Irodalomkritikus. A PPKE-BTK Esztétika Tanszékén oktat. Legutóbbi kötete: *„Fehéret, feketét, tarkát...” Válogatás az íróniára* (2009).

CSOBÁNKA ZSUZSA (1983, Miskolc): Költő, író. Budapesten él. Legutóbbi kötete: *Bog* (2009).

CSONGRÁDY BÉLA (1941, Hatvan): Újságíró, író, közíró, a *Nógrád Megyei Hírlap* nyugalmazott főszerkesztője. Salgótarjánban él. Legutóbbi kötete: *Vigaszágon* (2004).

GARACZI LÁSZLÓ (1956, Budapest): Író. Többek közt Füst Milán- (1991), Déry Tibor- (1994), József Attila- (2001), Szép Ernő- (2001), Márai- (2002) és Csernus Ákos-díjas (2009). 2009-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztjével ismerték el munkásságát. Legutóbbi kötetei: *Arc és hátraarc* (2010).

HANDÓ PÉTER (1961, Salgótarján): Költő, író, antropológus. Sósartyánban él. Legutóbbi kötete: *Alvó konfliktusok mezején* (2008).

K.KABAI LÓRÁNT (1977, Miskolc): Költő, író, vizuális művész, a *Műút* folyóirat irodalmi szerkesztője. Legutóbbi kötete: *klór* (2010).

KABDEBŐ LÓRÁNT (1936, Budapest): Irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár, Szabó Lőrinc monográfusa, a Miskolci Egyetem Szabó Lőrinc Kutatóhelyének vezetője. Többek közt Szabó Lőrinc- (1989) és Herman Ottó-díjas (1998), a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjével (1998) ismerték el munkásságát. Legutóbbi kötete: *Titkok egy élet/műben* (2010).

LÁZÁR BENCE ANDRÁS (1989, Szeged): Költő, író. Faludy-díjas (2009). Kötete: *A teraszról nézni végig* (2010).

N. TÓTH ANIKÓ (1967, Zseliz): Író, irodalomtörténész, egyetemi oktató. Ipolyságon él. Legutóbbi kötete: *Tükörcsőnyv* (2008).

NÉMETH ZOLTÁN (1970, Érsekújvár): Költő, kritikus. A Bél Mátyás Egyetem tanára. Legutóbbi kötete: *Penge* (2009).

PARTI NAGY LAJOS (1953, Szekszárd): költő, drámaíró, író, szerkesztő, kritikus. Többek közt József Attila- (1992), Kossuth- (2007) és Prima Primissima díjjal (2007), a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjével ismerték el munkásságát. Legutóbbi kötete: *Se dobok, se trombiták* (2008); *A pecsenyehattyú és más mesék* (2008).

SZÁVAI ATTILA (1978, Vác): Író. Rétságban él. Legutóbbi kötete: *Optikai tuning* (2009).

TANDORI DEZSŐ (1938, Budapest): Költő, író, műfordító, a magyar irodalom megújulásának egyik legeredetibb képviselője. Többek közt Kassák- (1974), József Attila- (1978), Áprily Lajos- (1986), Déry Tibor- (1986), Kossuth- (1998) és Goethe-díjjal, Artisjus Irodalmi Nagydíjjal (2009) ismerték el munkásságát. Legutóbbi kötetei: *Csodakedd, rémszerda* (2010); *Úgy nincs, ahogy van* (2010).

TARJÁNYI ESZTER (1962, Budapest): Irodalomtörténész. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem docense. Legutóbbi kötete: *A szellem örvényében* (2002).

GELENCSÉR JÁNOS (1960, Pécs): Festő, grafikus, népzeneész. Képzőművészeti ismeretekre és gyakorlatra a Lantos Ferenc és Halász Károly által szervezett Paksi Vizuális Telep alkotóközösségén belül tett szert. Salgótarjánban él. Tagja a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének (1994), a Magyar Grafikusművészek Országos Egyesületének (2002) és a salgótarjáni Balassi Bálint Asztaltársaságnak. Legutóbbi önálló kiállítása: Euron Galéria (Budapest, 2009).

Ára: négyszáz forint

Előfizetők részére 300 Ft

nka
Nemzeti Kulturális Alap

„És el is követtem mindent, hogy a
fejleményeket most már filmszerű
gyorsasággal pergessem tovább...”

Mészöly Miklós